

ANNALES SCIENTIA POLITICA

Roč. 3, č. 1, 2014

Annales Scientia Politica, roč. 3, č. 1, 2014

Vedecký recenzovaný časopis vydávaný Inštitútom politológie
Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove

Inštitút politológie

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity

Ul. 17 novembra 1

080 78 Prešov

asp@unipo.sk

<http://www.unipo.sk/filozoficka-fakulta/ipol/asp>

Šéfredaktor:

Prof. PaedDr. Jaroslav VENCÁLEK, CSc.,

Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Redakčná rada:

Prof. Johann Pall ARNASON,

Fakulta humanitných štúdií Univerzity Karlovy, Praha (Czech Republic)

Prof. PhDr. Ján KELLER, CSc.,

Fakulta sociálnych štúdií, Ostravská univerzita, Ostrava (Czech Republic)

Prof. PhDr. Darina MALOVÁ, CSc.,

Filozofická fakulta, Univerzita Komenského, Bratislava

Prof. nadzw. dr. hab. Agnieszka PAWŁOWSKA,

Zakład politologii Uniwersytetu Rzeszowskiego (Poland)

Doc. PhDr. Nikolaj DEMJANČUK, CSc.,

Filozofická fakulta, Západočeská univerzita, Plzeň (Czech Republic)

Prof. Kathleen SCHERF, PhD.,

Thomson Rivers University, Kamloops (Canada)

Doc. PhDr. Irina DUDINSKÁ, CSc.,

Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Doc. PhDr. Vladislav DUDINSKÝ, PhD.,

Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Doc. PhDr. Alexander DULEBA, CSc.,

Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Doc. PhDr. Gita GEREMEŠOVÁ, PhD.,

Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Doc. PhDr. Jelena PETRUCIOVÁ, CSc.,

Fakulta sociálnych štúdií, Ostravská univerzita (Czech Republic)

Zodpovedný redaktor:

Mgr. Ondrej MARCHEVSKÝ, PhD.

Redakcia:

Ing. Martin LAČNÝ, PhD.

PhDr. Irina KOZÁROVÁ, PhD.

PhDr. Vladimír DANČIŠIN, PhD.

Mgr. Ondrej MARCHEVSKÝ, PhD.

Za obsah a jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú jednotliví autori.

© Inštitút politológie, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2014.

ISSN 1339-0732

OBSAH

ŠTÚDIE:

Opportunities and Challenges of Non-state Dialogue across the Finnish-Russian Border Jussi LAINE	4
Regionálne črty politickej kultúry a volebného správania občanov Ukrajiny: regionalizácia alebo separácia? Anatolij KLUČKOVIČ	15
Paradoxy sekularizácie Gita GEREMEŠOVÁ	20
Habermas v kontexte filozofie vzdelávania alebo <i>Načo ešte filozofia</i> (v pedagogike)? Pavol MARCHEVSKÝ	26

ČLÁNKY:

Місцеві вибори в Україні 2010 року: загальнонаціональний та регіональний вимір (на прикладі Закарпатської області) Юрій О. ОСТАПЕЦЬ	38
Public Administration in the Field of Culture in the Directory Epoch of the Ukrainian People's Republic (December 1918 - 1920) Vasyl M. KUPRIYCHUK	42
Ефективна кількість партій в Україні (1991 – 2012) Наталія А. ШЕСТАК	47
Presadzovanie zásad trvalo udržateľného rozvoja ako procesu prekonávania koristníckeho princípu v kultúre a inštitút spoločenskej zodpovednosti firiem Helena MELKUSOVÁ	52
Idea pomerného zastúpenia Vladimír DANČIŠIN	59
Transnacionalizácia diskusie o spravodlivosti a Európska únia Ľubomír DUNAJ	64

RECENZIE:

Reinhard Marx: Kapitál. Plaidoyer pro člověka Gita GEREMEŠOVÁ.....	69
--	----

INFORMÁCIE A SPRÁVY:

Medzinárodný grantový projekt pod gesciou Inštitútu politológie FF PU Michal CIRNER – Irina DUDINSKÁ	71
Časopis Annales Scientia Politica za oceánom – ohlas v zahraničnom periodiku Gabriel SZÉKELY	73

OPPORTUNITIES AND CHALLENGES OF NON-STATE DIALOGUE ACROSS THE FINNISH-RUSSIAN BORDER

JUSSI LAINE

Karelian Institute, University of Eastern Finland
P.O. Box 111, FI-80101 Joensuu, Finland
Tel. +358 50 433 6252
E-mail: jussi.laine(at)uef.fi

Abstract:

Increased inclusion of non-state actors in world politics has brought up the need for a wider understanding of power and agency. In a new Europe of post-national borders, the state sovereignty and authority has been weakened not just upwards and downwards, but also sideways by social movements and civil society organizations. The re-scaling of state, multileveled governance, and the cross-border initiatives fuelled by them, have initiated a transition from international to transnational relations. Reflecting this shift from debordering to rebordering, the role of borderlands has changed from integrators to buffer zones. More attention needs to be paid on those actors and processes that respond to globalizing forces by propelling border-spanning activities and foster cross-border relations. Building on empirical material collected from the Finnish-Russian border, this paper argues that cross-border civil society has the potential to address bi-/transnational problems and push governments toward binational solutions.

Key words:

Civil society, Finland, Russia, Transnationalism, Cooperation

Introduction

A border separating two different countries is always, by its nature, an international one. Thus, interaction across it has also been considered to be an *international* (or more precisely *interstate*) issue, an aspect of foreign politics, to be administrated and run

by the state officials in state capitals. In many cases, however, the capital cities with their respective decision-making institutions locate at safe distance from the actual border. This presents a problem not only because people's perceptions of a subject matter tend to be more exaggerated the further away they are from the very subject in question, but also because the local and regional level interest often differ from those of the higher levels.

While local issues at the border often involve also national interests, the national (or supranational) actors' ability and/or will to pay attention to the local circumstances or problems is more limited. While for the local border communities, the border may have always been 'intermestic', i.e. not really international, but not fully domestic either (Lowenthal, 1999), for the center the border still fundamentally represents the limit of sovereignty and, hence, a separation between domestic and international politics.

Certainly, in many cases the intensity of cross-border interaction as well as the common problems shared by the two sides has pushed the governments of the neighboring countries to communicate better with each other. In the Finnish-Russian case this is exemplified, for instance, by an increased number of high-level visits and international agreements. On a supranational level even more ambitious objectives have been envisioned. With the Neighborhood policy of the European Union (EU) has set out a vision of transnational space extending beyond its external borders. Despite the common rhetoric suggesting otherwise, and the more multifaceted understandings

of borders that it would imply, in practice it has become clear that the Finnish-Russian border is still very much a classical state border – and as such the jurisdiction of the national governments, as well as the EU, stops at this very border.

In order to circumvent this problem, a previously unseen premium has been placed on the role of civil society cooperation in addition to the more conventional political and economic aspects, as civil society organizations (CSOs) are commonly less restricted to move back and forth across the border. Based on the experience from the Finnish-Russian border, this paper goes beyond the border and investigates the previously unseen premium placed on the role of transnational non-state cooperation in the increasingly securitized and exclusionary environment.

International vs. Transnational

Alongside states, world politics of today involves many non-state actors who interact with each other, with states, and with international organizations (Keck & Sikkink, 1999, p. 89). The increased inclusion of international organizations and non-governmental actors to the relations between states on the one hand, and the states increased sensitivity to the decisions and actions by non-state actors as well as events in other parts of the world on the other, have brought up the need to question the accustomed theories and concepts of International Relations. At large, the re-scaling of state, multileveled governance, various cross-border initiatives fuelled by them has initiated a transition from international (border confirming) to transnational (border eroding) relations.

The credit for coining the term transnational has been commonly given to Randolph Bourne (1916), yet it was Karl Kaiser (1969; 1971), who was among the very first IR scholars to use the concepts of transnationalism and transactional action. Whereas mainstream IR had focused on foreign affairs between nation-states and global issues among states within the international system, Kaiser urged more attention to be paid to the “direct horizontal transactions between societal actors of different nation-states, transactions which bypass the institutions of government but strongly affect their margin of maneuver; the various forms of mutual penetration of formally separate entities; and the growing number of non-state actors” (Kaiser, 1971, p. 791). When societal actors from different national systems come together for a specific issue, Kaiser asserted, they form a “transnational society,” which “cannot be understood geographically” for it can exist between geographically separate societies, but rather functionally; i.e. “circumscribed by the issue areas which are the object of transnational interaction” (Ibid., p. 802).

It is however more common to begin one’s review from the groundbreaking article by Nye and Keohane (1971, p. 332), in which they clarify that whereas *interstate* interactions are “initiated and sustained entirely, or almost entirely, by governments of nation-states”, *transnational* interactions “involve nongovernmental actors – individuals or organizations”. Transnational interaction, in their definition, may involve also governments, but nongovernmental actors must play a significant role. Nye and Keohane however also diffuse the term by adding that transnational relations also “include the activities of transnational organizations, except within their home states, even when some of their activities may not directly involve movements across state boundaries” (Ibid., p. 335). This, they argue, suggest that “most transnational organizations remain linked primarily to one particular national society” (Ibid., p. 336).

It cannot be emphasized strongly enough that the recognition of new actors does not indicate that this would happen at the cost of state, as Keohane & Nye’s emphasis on “free-wheeling transnational interaction” seems to imply. Tarrow (2001, p. 3) makes a valid point by noting that social movements, transnational networks, and NGOs are not the only agents operating transnationally; states do not only have central roles in national policy, but also they have always reached beyond their borders and played a key transnational role. Tarrow argues that they do so increasingly, for instance by signing international agreements, interfering in the internal lives of other (usually weaker) states, and building international institutions. In doing so, they often aim to respond to transnational activities that states cannot control (Keohane & Nye, 1974, p. 39–62) or to provide “insurance” that other states will honor their commitments (Keohane, 1989). As a consequence, the dominant states in the international system have a profound effect on transnational relations, not only by controlling non-state actors but often by subsidizing them (Uvin, 2000, p. 15), and by providing models of transnational politics from their own domestic templates (Huntington, 1973).

Risse-Kappen (1995) and Walker (1994) are doubtful about the usefulness of debate over the dominance of the state vis-à-vis non-state actors in international affairs. They suggest that it is more beneficial to seek to understand the nature of their interactions, their significance, and their mutual influence. Even so, Iwabuchi (2002, p. 16–17) emphasizes that “transnational has a merit over international in that actors are not confined to the nation-state or to nationally institutionalized organizations; they may range from individuals to various (non)profitable, transnationally connected organizations and groups,

and the conception of culture implied is not limited to a “national” framework.

Even though Rosenau’s (1999; 2005) approach hits the mark in capturing the changes in the ontology of the post-Cold War world politics, Sending and Neumann (2006, p. 653) make a valid point by claiming that he neither has been able to transcend the state-centric paradigm, as Rosenau himself suggests. Instead, Sending and Neumann note, he has rather began to use it “negatively” by analyzing to which actors power has moved from the state. Authority, in consequence, remains the analytical core of the concept of governance, which makes Rosenau’s approach seem as being founded on zero-sum logic whereby non-state actors’ increased power indicate that states have lost theirs.

Sending and Neumann (2006, p. 653) themselves propose a more Foucauldian approach, which seeks to trace and explain the ways in which state and non-state actors perform governing tasks dynamically together. It builds on the Foucault’s (1991) term of “governmentality,” a specific form of power that operates through the governed, and thereby moves the focus from the institutions (what actors are) to the practices (what actors do). Performed by different actors, these practices are aimed to shape, guide, and direct the behavior and actions of individuals and groups in particular directions (Sending & Neumann, 2006, p. 656-657). The state thus no longer obtain power over the non-state actors or civil society; on the contrary, the political power operates through them: the civil society gets “redefined from a passive object of government to be acted upon into an entity that is both an object and a subject of government” (Ibid., p. 651). This makes the division between state and civil society blurred.

Vertovec (2004) sums up that transnationalism broadly refers to multiple ties and interactions linking people or institutions across the borders of nation-states with the help of new technologies, especially telecommunications. Despite great distances and notwithstanding the presence of international borders – with all the laws, regulations and national narratives they represent – many forms of association have been globally intensified and now take place paradoxically in a plant-spanning yet common arena of activity. He notes that whereas in some instances transnational forms and processes serve to speed-up or exacerbate historical patterns of activity, in others they represent arguable new forms of human interaction.

Building a Transnational Space for Action

Transnational spaces consist of persons, groups, institutions and organizations and the set of values, norms, and commitments they have (Faist, 2004, p.

114). They form a transnational society, which constitutes itself on a social and symbolic level not tied on geographically territory (Ibid, 122). Pries (1999; 2007) also rejects the “container” oriented methodology, which takes the frames of nation-states as appropriate units of analysis. He makes an analytical differentiation between the relational and absolutistic understanding of social space (Pries, 1999). Thus, he proposes that transnational studies should focus not on transnational relations in general, but on “transnational *societal units* as relatively dense and durable configurations of transnational social practices, symbols and artefacts (Pries, 2007). For the quality of space can only be described as relational and discontinuous, the socio-spatial references of analysis have been transformed from the absolutistic geographical categories into pluri-locally situated topographies, which are produced by transnational everyday practices. Strengthening of the pluri-local and border-crossing social relations and fields create a transnational space, which span above and between the traditional national container spaces playing out the figure of concentric circles of local, micro- regional, national, macro-regional and global phenomena (Ibid.).

Keck and Sikkink (1998, p. 89) argue that transnational interactions are structured in networks, which are increasingly visible in international politics. A network presents a form of organization characterized by voluntary, reciprocal, and horizontal patterns of communication and exchange, which is “lighter” than hierarchy and particularly apt for circumstances in which there is need for efficient, reliable information (Powell, 1990, p. 295-296). Despite the differences between domestic and international realms, the “network concept travels well because it stresses fluid and open relations among committed and knowledgeable actors working in special issue areas” (Keck & Sikkink, 1998, p. 8). Typically such a transnational advocacy network (TAN) consist - *inter alia*, yet seldom all at once - of research and advocacy groups, local social movements, foundations, the media, churches, unions, intergovernmental organizations, and parts of local governments, which have come together to communicate, share information and services, circulate personnel, and exchange funds in order to influence policy or address a particular (Ibid., p. 9). Building on Mitchell’s (1973, p. 23) definition, Keck and Sikkink (1999, p. 89) specify that these networks fall outside our accustomed categories as they brush aside material concerns or professional norms; instead they include those actors working internationally on an issue, who are bound together by shared values and a common discourse.

With the help of these tactics, TANs have the most influence on issue creation and agenda setting, influencing state's discursive positions, changing

institutional procedures, changing policy, and influencing state behavior (Keck & Sikkink, 1999, p. 89). TANs are valuable as they create a space for negotiation; by building new links among actors in civil societies, states and international organizations, they multiply the opportunities for dialogue and exchange. They also make international resources available to new actors in domestic political and social struggles. In so doing, they contribute to a convergence of social and cultural norms able to support processes of regional and international integration and help to transform the practice of national sovereignty by blurring the boundaries between a state's relations with its own nationals and the recourse both citizens and states have to the international system.

Yanacopulos (2005, p. 94) sees Keck and Sikkink's model as a starting point, but suggest more attention to be paid to variations in the strength of networks (cohesion) and resource environments in which different TANs operate. Different networks operating on different issues in different locations and time periods have different resources available to them. Uncertainty about resources, resource scarcity or competition may produce different network structures and impacts their success. Carpenter (2007, p. 644, 658), in turn, would update the model by including the question of issue emergence and adaptation, which she considers as precursors to effective normative and policy change. Carpenter argues that politicking and bargaining within the network are more important determinants of issue selection than objective attributes of an issue or preexisting normative frames or pressure from media or real world events. Hertel (2006) concurs that the dynamics within TANs are more complex than recognized in the simple boomerang pattern. Members within the network may actually use contentious tactics against themselves, including blocking the campaigns progress and backdoor deals, depleting their scarce resources (Ibid, p. 265-266).

Civil Society Actors in Bilateral Cooperation at the Finnish-Russian Border

The establishment of the Finnish-Russian civil society interaction dates back to the era when Finland was still, as an Autonomous Grand Duchy, a part of the Russian Empire. Science had reached a high level in Russia specifically in archeology, history, geography and people and language sciences, which opened up new possibilities also for Finnish scientists. The linguistic, ethnological and archaeological research work of academics such as Elias Lönnrot and M. A. Castrén laid the foundation for modern research. Interaction diversified as Finland became increasingly familiar for a number of Russian officials, soldiers and artists, whereas many Finns moved to Russia,

particularly its capital of the time, Saint Petersburg, in search of not just higher education, but also permanent work.

In connection with the World War I and the Russian Revolution in 1917, Finland became an independent nation-state. A heavily guarded, hostile military border was formed between the two countries, which put a halt to all forms of interaction. It was not until after the World War II, when the time had become ripe enough for the two countries to start building their neighborly relations, that the interaction began to revive – even if somewhat compulsorily.

The 1948 Agreement of Friendship, Cooperation and Mutual Assistance (FCA) became to serve as the key document for governing post-war relations between the two countries. The treaty defined the international status of Finland in regard to the Soviet Union, but in doing so also to the Western countries, where many saw the Finnish acceptance of the treaty as placing Finland geopolitically to Eastern Europe. For the Soviet Union the treaty provided with an instrumental tool to gain political leverage in the internal affairs of Finland, yet it not necessitate military cooperation, as had been the case with the Soviet satellite countries of Eastern Europe (Nevakivi, 1994).

Dictated by the treaty, the post-WW II Finnish foreign policy towards the Soviet Union was based on the principle of "official friendship." Even though the border remained heavily guarded between two separate armies, a good and trusting relationship with the Soviet Union was seen as needed in order to avoid future conflicts with an ideologically alien superpower next door. In blunt terms, allowing Soviet influence was considered to safeguard Finland's precious independence, which it has just managed to preserve through hard work and with remarkable cost. The principal architect of this doctrine, later commonly referred to as Finlandization, was J.K. Paasikivi, the president of Finland from 1946 to 1956. Before his presidency, Paasikivi had been an influential figure in Finnish politics already for decades. He began his hard-headed efforts to develop cooperation with the Soviet Union already as a Prime Minister of Finland, prior to his presidency, propped up by wide support from his coalition government, trade unions and a large number of NGOs. However, it was his successor, U.K. Kekkonen, who realized and developed the policy further. Soon, the Finnish-Soviet relations in aggregate became personified strongly with Kekkonen, who discussed the important issues directly with the Soviet leadership often with little or no consultation with the government or the parliament (Saukkonen 2006).

The friendship was not limited to intergovernmental relations, but was put in practice also through paradiplomatic links across the border. The task was taken up by various more or less official

delegations consisting of politicians, but also artists, teachers, athletes, experts of various kinds, trade union representatives and friendship groups (Koistiainen, 1998). Many of the delegations were sent by the Finnish state agencies, particularly the Ministry of Education and other organizations working for a mutual cooperation and friendship, and they received a special treatment in the USSR. These cross-border trips, Koistiainen (1999) points out, have to be understood in the context of the Finnish-Soviet special relationships. Whereas the relationships between the two countries had been exceedingly tense prior to the WW II, in the post-war world many regarded a closer relationship and increased cross-border interaction as needed.

Most of these trips were organized by the Finland-Soviet Union Society (now Finland-Russia Society), which had been established on October 15, 1944 – less than a month after the armistice ending the Continuation War between the Soviet Union and Finland had been signed. The Finland-Soviet Union Society had been preceded by the Finnish-Soviet Peace and Friendship Society, which was a more radical and anti-governmental organization established already during the interim peace in May 1940 mainly by the supporters of the former Finnish Communist Party. In few months the Peace and Friendship Society had gained some 35 000 members and established 115 local chapters. From the government perspective, the society was, however, deemed as dangerous as it was believed to engaged in revolutionary activities and working in favor of the enemy. As a consequence, the society was eventually closed down by a court decision in October 1944 and immediately replaced by the Finland-Soviet Union Society.

The new society enjoyed strong state support and had considerably broader party-political basis than its predecessor had had as a number of key figures of the Finnish politics, Paasikivi and Kekkonen on the lead, among its founder members (Merivirta, 1998, p. 29). Even though the society was established as *non-governmental* organization, it was a rather top-down project aiming to encourage the general public to support the government's new friendship policy in the making and function along its lines. Its membership figures soared right after its establishment. By the end of year 1944, the society had 70 000 members, but already by the end of the following year the figure had increased to 170 000 (Kinnunen, 1998). However, as the initial excitement had worn off, many gave up their membership to the extent that there were only 85 000 registered members in 1946. Even though the society managed to raise its membership base again to over 100 000 by the 1970s, yet it never gained acceptance from the majority of the public as it was seen as a stooge of communism, symbolizing thus their

utmost fear rather than something they wished to be a part of (Merivirta, 1998).

Despite its non-governmental features, the creation and activities of the society did contribute remarkably to the formations of the cross-border civil society ties. The society helped in organizing cross-border trips and provided information and services for groups and individual interested in seeing and experiencing how things actually were on the other side. In doing so, it provided thousands of ordinary Finns and Soviets with an opportunity to meet up and forge friendships (Kekkonen, 1974, p. 154-159). The society also had a great number of active local chapters in a number of towns all around Finland. It was largely these local chapters, and particularly the municipal politicians active in the local chapters, who initiated the friendship-towns system between Finland and the Soviet Union in the 1950s, which was to become the next phase of civic cooperation across the border.

After the decades of trial and crisis, the situation began to return to normal in the 1970s. In particular, at the OSCE meeting in Helsinki in 1975 major economic projects materialized and connections between the twin cities were developed. In science cooperation recovered especially due to Finnish-Soviet Committee for Scientific and Technical Cooperation. The twinning schemes formed a sizable part of the cross-border trips of the time, and despite their fundamentally politically driven agenda, in practice they did provide Finns with a means to visit and become acquainted with the unfamiliar giant to the east, which remained otherwise relatively closed for foreigners. The twin city concept serves as an example of how the principle official friendship at the intergovernmental level relations spread to the city, municipal and eventually individual levels. The twinning activities grew more intensive, spread geographically and expanded to cover various ceremonial events during the following decades.

Soviet Union attracted also thousands of Finnish students. The first Finns went off to study in the Soviet Union soon after the death of Stalin in the mid 1950s and the number increased steadily until the early 1970s. The Finnish medical students studying in then Leningrad were the first to establish their own association, Medisiinariseura Cortex (later Chiasma), in 1970. The following year the association proposed that the Finnish-Soviet student exchange should be expanded by establishing independent and registered youth sections under the Finland-Soviet Society in the main Finnish cities. The proposal, however, failed to strike a chord as only one youth section, in Kuopio, was established – only to be suspended in 1980 for organizing a rock concert which was deemed by the society leadership to have pilloried the friendship society's decorous name.

The NOY ry, an association for students who had studied in the Soviet Union was founded in Helsinki in 1979. Particularly in its beginning, the association cooperated intensively with the Finland-Soviet Union society and the Finnish Ministry of Education in preparing and guiding new students heading to the Soviet Universities. The NOY participated also in law-drafting; a key achievement being the 1986 act concerning the equivalence of the higher education completed abroad, which improved the opportunities of the students who has studied in Russia to find jobs in Finland.

The Institute for Cultural Relations between Finland and the USSR was established after World War II for the purpose of coordinating and undertaking Soviet Union related research and advancing the Finno-Soviet scientific and educational cooperation in the spirit of good-neighborly relations. Authentic Sovietology was never in vogue in Finland, at least formally, as the Finland's official foreign policy stance was to not to irritate its eastern neighbor (Vihavainen, 2002). Research on the Soviet Union consisted rather on forwarding and interpreting information from the Soviets source. The Institute's most important interest groups were the Finland-Soviet Union Society and, particularly during the first years, the Ministry of Education in Finland and the Ministry of Education and the Ministry of Culture, together with several libraries, in the Soviet Union (Ibid).

The Finnish delegations to Soviet Union included a number of what Koistinen (1998) has called "Soviet sympathizers," but the share of people crossing the border for the sake of plain curiosity increased steadily towards the 1970s and 1980s. Increased efforts to boost cross-border interaction reflected, essentially, Kekkonen's proclamation of "active" relationship with the Soviet Union and encouraged reciprocally people from the Soviet Union to travel to Finland. It has to be understood that all forms of cross-border interaction of the time, from trade to tourism, were organized as a kind of "exchange" based on bilateral, centralized reciprocal agreements (Ibid).

The FCA treaty formed also the basis of a variety of complementary agreements, such as the agreement on scientific and technological cooperation in 1955 and a decree on economic cooperation in 1967 – both the first of their kind between a socialist and a capitalist country. An agreement on economic, technical, and industrial cooperation followed in 1971, and in 1973 Finland became the first capitalist country to cooperate closely with the Council for Mutual Economic Assistance, an economic organization comprising the countries of the Eastern Bloc and other communist states (Kekkonen, 1974; Solsten & Meditz, 1988).

The more profound contractual basis fuelled the links between the twin cities and scientific cooperation.

A good example of this is the nature conservation cooperation, which began in the 1970s. One of the main impetus for the cooperation, now possible due to the 1971 agreement, was to work together in order to conserve the dark green belt of old-growth forest on the Finnish-Russian border, which had so far endured due to the highly restricted access to the border zone. Joint activities were organized on both sides of the border, and the work brought together ministries, civil service departments, research institutions, universities and environmental NGOs. This initial cooperation eventually led Finland and Soviet Union to conclude an agreement on environmental protection in 1985, on the basis of which a joint Finno-Soviet Working Group on Nature Conservation was established.

The great changes, which began to shake the Soviet Union during the 1980, coagulated also the bilateral, concerted cooperation structures (Perna, 2002). On the Finnish side, a clear shift away from bilateralism was taken by president Kekkonen's successor, Mauno Koivisto, who abandoned his predecessor logic and moved the focus of the Finnish Foreign Policy, for the first times since the wars, towards multilateral politics. The policies of official delegations and joint *communiqués* came finally to an end with the demise of the Soviet Union. After 1991, the border has gradually become more permeable, enabling more direct, local interaction between new emerging Russian voluntary associations and the Finnish CSOs.

The dramatic changes in all spheres of social, economic and political life took an enormous toll on the nation, but had the greatest negative impact on those who occupied the most precarious positions in terms of social welfare and health. The burgeoning civil society in Russia played an important role as a shock absorber, but was, handicapped by the Soviet legacy, largely toothless when confronted with a multitude of issues previously sheltered under the Communist doctrine. Accordingly, the social welfare and public health sector came to dominate the Finnish-Russian CBC, which in turn helped to alleviate the consequences of political transformation.

Given the nature of the situation, particularly in the early 1990s, interaction across the border was certainly closer to humanitarian work based on goodwill rather than cooperation between equal partners to the advance of both. At this point of time, many Finnish CSOs focus their efforts in rather on pragmatic problem solving, offering diverse financial and material assistance. However, as Russian civil society developed towards more institutional forms, Finnish CSOs began to engage also in the practical training of Russian actors that would help them to develop their own organizational skills and increase their effectiveness in the new, internationalizing environment.

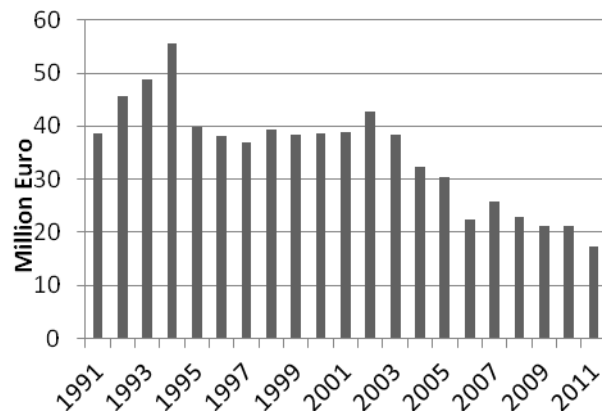
Neighboring Area Cooperation

In addition to the pure forms of humanitarian aid and relief work, the Finnish government initiated its “neighboring area cooperation” program, which then became an integral part of Finland’s foreign policy and served as a practical manifestation of the 1992 treaty on Good Neighborliness and Cooperation. The cooperation is founded on the neighboring area cooperation strategy, adopted by the Government of Finland in 1993, 1996, 1999, 2000 and 2004 respectively. It is participated by all Finnish government ministries and several government departments and agencies, yet the activities are coordinated and supervised by the Ministry for Foreign Affairs, which is also in charge of elaborating, updating, implementing the strategy and prioritizing of support.

The NAC Action Plan for 2009-2011 shifted the focus of cooperation more towards wide-ranging economic cooperation. The previously strong social and health sector, which allowed strong participation by NGOs, is now only one priority sector among nine others¹. However, civil society has been brought up in connection with education as a priority sector of their own. The Action Plan also acknowledges that the bilateral cooperation is now increasingly linked with a wider platform of cooperation within the framework of the ENP, the Northern Dimension in the external and cross-border policies of the EU, and the EU’s policy on Russia. An intergovernmental neighboring area cooperation development group has been established to coordinate cooperation. The regional groups operate as permanent working bodies of the development group and are assigned of drawing up regional programs based on the Action Plan. An attempt is made to avoid duplication of projects and to seek their co-ordination to achieve synergy benefits.

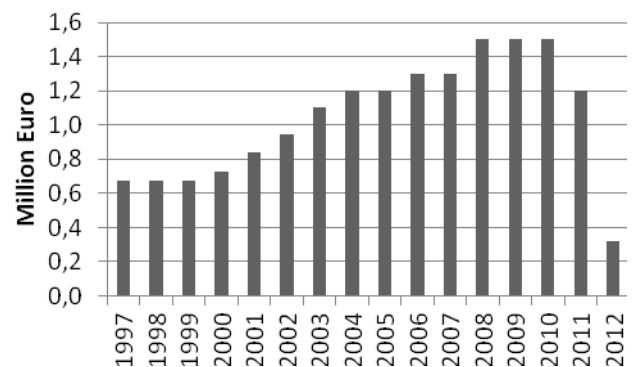
From 1990 to 2012, a total of EUR 326 million has been allocated to cooperation with Russia (Figure 1). In 2011, a total of EUR 17.2 million, a clear reduction from the EUR 26.3 million in 2007, has been reserved for this purpose.² In the Budget for 2012, the sum had been reduced already to EUR 6 million under the main title of expenditure of the Ministry for Foreign Affairs (item 24.20.66; Neighboring area cooperation). Given the EUR 3.7 million allocated to NAC in other ministries’

main titles of expenditure, the total amount of funds for NAC in 2012 amounts to EUR 9.7 million (EUR 21.1 million in 2010 and EUR 17.2 million in 2011).

Figure 1. Gratuitous aid, so-called project funding, under the main title of expenditure of the Ministry for Foreign Affairs (item 24.20.66; Neighboring Area Cooperation) and funds allocated to NAC in other ministries’ main titles of expenditure. Excludes loans and bonds. Data Source: Ministry for Foreign Affairs, Unit for Regional Cooperation.

Five per cent or 320 000 EUR was reserved of project carried out by NGOs: EUR 1.5 million in 2010 and EUR 1.2 million in 2012 (Figure 2). In addition to the diminished budget, the fact that there had been a wide spectrum of targets to be funded through the various spheres of authority of sectoral ministries, the budgets of individual projects had often been modest.

Figure 2. Gratuitous aid for NGOs. Data Source: Ministry for Foreign Affairs, Unit for Regional Cooperation.

The descending trend has been going on for years – largely due to the increased opportunities provided by the EU-Russia cross-border cooperation programs (now ENPI CBC). For example, in the 2009 rules of procedure for the NAC clear efforts were made to connect the EU funding and NAC to each other. Forms

¹ The Action Plan priorities are: 1) Economic matters, 2) transportation and communications, 3) energy (including nuclear plant security), 4) agriculture and forestry, 5) environment, 6) social and health care, 7) education and civil society, 8) local government, 9) rescue services, and 10) matter of law and law enforcement.

² While in 2007 approximately 70 percent of the funds were targeted to projects carried out in Russia. In 2008, Russia’s share was already 95 percent and in 2011 practically 100 percent

of CBC with Russia have been updated and developed towards more equal partnership. Granted that the present form of neighboring area cooperation was designed for a period of transition, it has now been jointly agreed that the bilateral neighboring area cooperation, as it is today, will be terminated by the end of 2012. As of 2013, the Foreign Ministry's neighboring area cooperation funds will be targeted primarily to multilateral regional cooperation, such as the Northern Dimension and the Arctic, the Baltic Sea and the Barents cooperation, that support the objectives of the government program. The main source of financing for regional cross-border projects will in the future be the EU-Russia CBC programs.

Europe as a New Frame for Cooperation

The operational preconditions of civil society remain linked with the operations of broader society surrounding it, but there is no reason to claim that ought to always be understood in the frame of a nation-state. This is very different from suggesting that the sovereignty and territoriality of the state would be threatened. As Häkli (2008) argues, the bounded and very tangible territorial space now occupied by the Finnish nation-state has no clear alternatives when it comes to the organization of the state's juridical and administrative powers. While nation-states with their territorial sovereignty continue to form one of the leading principles upon which international relations are based, transnational relations are run by actors and organizations whose ability to function do not stop at the border. Thanks to the changes in the governance modes, the state is no longer the primary actor, nor is the nation-state the only conception of space that can be applied in explaining human interaction.

In order to manage the transnational space, which the EU would like to see extend beyond its external borders, a previously unseen premium has been placed on the role of civil society co-operation in addition to the more conventional political and economic aspects. EU documents and position statements have praised the role of CSOs one after another. As Finland has been closely monitoring and following the EU policies, the perceived value of civil society has risen again in the eyes of decision-makers. In mitigating the effects of both old and new dividing lines, the CSOs have proven their value in the EU attempts seeking to bring the neighbors closer to the union. As a result, CSOs have become to play a key role in cross-border relations also at the external EU border.

Civil society fit well in governance-beyond-the-state system. Instead of focusing on trying to change policies of the state, it will be more productive to put more energy into making changes at the local level, while continuing to think if not globally, at least

transnationally. In fact, one of the main reasons why the traditional, hierarchical governments structures have been losing their power to various civil society actors lies in the aptitude of the latter to organize themselves into sprawling cooperative networks. Networked borders have given state borders spatial mobility; due to their multitier organizational structures and cross-sectoral partnerships, CSOs have also been able to navigate between EU, the state and regional/local levels. The restructuring of the nation-state has now made it possible not just to disaggregate the state and the border, but also to question the also sacred link between civil society and the state. In other words, as the state has been redefined, so too can be done to the civil society.

The role CSOs can or could play is also utterly dependent on the understanding and future development of the EU itself. Different conceptions of the EU allow different roles for civil society. As both the EU and the civil society sector itself are undergoing far-reaching changes, the relationship between the two is hard to predict. Before we can even start talking about a European civil society, we need to have an idea what the EU is. The role of civil society looks very different depending on whether the EU we talk about is understood as a society, a welfare regime, a political system, a mode of government, a state-like structure or something else.

At present, it is hard not to see the EU, first and foremost, as a regulatory state, which functions very differently, say, from the Scandinavian welfare state model, into which many CSOs in this context are embedded. Some have taken this to indicate that due to its limited functional-regulatory mandate the EU should not be even judged in terms of democracy. On these grounds, Moravčík (2004), for example, questions the entire call for more democratic 'bottom up' involvement, and Follesdal (2006) proposes that the EU as *sui generis* project is not bound to normative expectations of popular participation and accountability that have been established for member state governments.

By incorporating civil society in the EU policy and decision-making, the EU is able to use its transformative power and Europeanize the various European civil societies closer to what may one day be a European civil society. Given that in many countries, the civil society structures remain embedded to their respective national frames, the goal sounds somewhat far-fetched, but on the other hand, to expect anything less would be even more ungrounded as in the other arenas of society, in the spheres of political institutions and the market, cooperation across borders and joint decision making have already become reality.

The EU's motivation to engage with the civil society organizations is not only based on the CSOs input

(such as lobbying, providing information and knowledge), or on their 'throughput' in the Parliament's Committees, Commission's consultations or DG's working groups, but increasingly on the output channels they provide in terms of mediating all things EU to the local level; i.e. their ability to import Europeaness. Due to their transnational networks and multitier organizational structures, the CSOs are, at least in principle, suitable for transporting, even exporting ideas and practices from the EU level to their constituents at the local level and again further to their partners.

The mediating role of CSOs has now been understood also in cross-border context in the European neighborhood, particularly regarding Russia. Due to Russia's increased self-confidence and its restrictive influence on the EU's attempts to street the Russia development thought conventional governmental relations, the CSOs, which are often freer to move back and forth across the international border, have become deemed as to provide an alternate avenue to have a say and channel assistance to Russia. In so doing, the EU - furtively yet purposefully - bypasses the Russian state and act in the absence of its consent building on the underlying assumption that small non-political changes will eventually lead to larger political changes. The situation is certainly far from that simple; the Kremlin has made it more than clear that it is displeased also with foreign CSOs becoming excessively involved in promoting democracy and civil society in Russia, especially so after the so-called color revolutions in Ukraine and Georgia that caused much angst in Moscow.

Conclusions

Civil society plays a crucial role the Finnish society. Its core remained is voluntary organization through which Finns have built their own and common well-being, in so doing developing the society as a whole. Civil society forms also a public sphere where issues of common concern can be discussed, citizenship expressed and where Finnish participatory democracy is acted out from bottom up. CSOs have all the potential strengthen citizen participation, increase mutual trust and to transmit needs and expertise from the ground to decision-making. Civil society can thus do many things, but this is not to say that it necessarily will. It offers excellent preconditions for a range of activities, but accomplishes little without active participation of its citizenry. A mere membership does not equal an active citizen.

The situation changes, however, remarkably when the civil society activities are extended beyond their respective national frame. While CSO encompass a number of qualities, which emphasize their aptitude

for CBC, their operational basis changes if the work carried out gets too detached from their constituents. Be it obvious or not, it is essential to remember that the primary focus of most Finnish CSOs lies on the Finnish side of the border, as that is where their constituency is. Engaging in cross-border cooperation, in turn, is usually something to be done if and when the resources and time allow. There seems to be a coherent understanding among CSO actors that CBC could yield considerable benefits, but that it also involves substantial costs and risks. Any collaborative effort involves considerable transaction costs in terms of resources and time spent in negotiating and carrying out co-operative activities. These costs are increased dramatically by the border. Without supportive networks, or for-the-purpose external funding, resources and time might have a better rate of return if invested internally or for a relationship with an organization on the same side of the border.

The CSOs increased role in international relations can be largely attributed to the rise of transnational networks - enabled by multilevel governance. This has extended the CSOs space for action and made it increasingly transnational, rather than nation-state bound. As a result, they bridge the gaps created by borders and bordering by reacting fast and effectively to practical problems they imply. While governments have fixed views of national borders, as that is where their jurisdiction stops, CSOs have become concerned with issues that extend beyond the physical borders of nation-states. CSOs are not only less restricted from entering into transnational cooperative relationships, but also more suitable for promoting civil society as any foreign state led campaign on civil society could easily be seen as involving an agenda of reshaping also the state institutions, making it less acceptable in recipient country.

When the links across a border have been made, the ensuing cross-border civil society has the potential to address bi-/transnational problems either directly by themselves or by pushing governments toward binational solutions by articulating policy alternatives, providing applicable knowhow, required research, and supportable arguments for preferred options, creating pilot projects and mobilizing support for adopting policies. Given that, in principle, civil society reflects societal forces that operate largely independent from the state interests, in cases it has been necessary for sub-national organization to skip the state level altogether in seeking new allies directly from higher levels or from the same level across the border.

References:

BOURNE, R.: *Trans-National America*. Atlantic Monthly, No. 118 (1916), p. 86-97.

- CARPENTER, R. C.: Setting the Advocacy Agenda: Theorizing Issue Emergence and Nonemergence in Transnational Advocacy Networks. *International Studies Quarterly*, No. 51 (2007).
- FAIST, T.: Transnationalization in international migration: implications for the study of citizenship and culture. *Ethnic & Racial Studies*, Vol. 23, No. 2 (2000), p. 189-222.
- FOLLESDAL, A.: EU Legitimacy and Normative Political Theory. In: CINI, M. – BOURNE, A. (eds): *Palgrave Advances in European Union Studies*. New York: Palgrave, 2006, p. 151-174.
- FOUCAULT, M.: Governmentality. In: BURCHELL, G. – GORDON, C. – MILLER, P. (eds): *The Foucault effect: Studies in governmentality*. Chicago: Chicago University Press, 1991, p. 87-104.
- HÄKKLI, J.: Regions, networks and fluidity in the Finnish nation-state. *National Identities*, Vol. 10, No. 1 (2008), p. 5-20
- IWABUCHI, K.: *Recentring Globalization: Popular Culture and Japanese Transnationalism*. Durham and London: Duke University Press 2002.
- KAISER, K.: *Transnationale Politik: Zur Theorie der multi-nationalen Politik*. *Politische Vierteljahresschrift*, No. 10 (1969), p. 80-109.
- KAISER, K.: Transnational Relations as a Threat to the Democratic Process. *International Organization*, Vol. 25, No. 3 (1971), p. 706-720.
- KECK, M.E. – SIKKINK, K.: *Activists beyond Borders. Advocacy Networks in International Politics*. Cornell: Cornell University Press 1998.
- KECK, M.E. – SIKKINK, K.: Transnational advocacy networks in international and regional politics. *International Social Science Journal*, Vol. 51, No. 159 (1999), p. 89-101.
- KEKKONEN, U.: *Tasavallan Presidentin puhe välirauhansopimuksen ja Suomi-Neuvostoliitto-Seuran perustamisen 30-vuotisjuhlassa 15.10.1974*. Published writings of President Urho Kekkonen (1900-1986). Helsinki: Ministry for Foreign Affairs of Finland 1974.
- KEOHANE, R. O. – NYE J. S.: *Transgovernmental Relations and International Organizations*. *World Politics*, Vol. 27, No. 1 (1974), p. 39-62.
- KEOHANE R. O.: *International Institutions and State Power: Essays in International Relations Theory*. Boulder, CO: Westview 1989.
- KINNUNEN, K.: *Suomi-Neuvostoliitto-Seuran Historia 1944-1974*. Jyväskylä: Gummerus 1998.
- KOSTIAINEN, A.: Mass tourists, groups and delegates. Travel from Finland to the Soviet Union from 1950 to 1980. In: PELTONEN, A. – HEIKKINEN-RUMMUKAINEN, M. (eds): *Trends in Russian Research on Tourism*. *International forum for tourism research* No. 3. Savonlinna: The Finnish University Network for Tourism Studies 1998, p. 46-50.
- KOSTIAINEN, A.: The Vodka Trail: Finnish Travellers' Motivation to Visit the Former Soviet Union. In: TOIVONEN, T. – AHTOLA, J. (eds): *Travel patterns: Past and present. Discussion and working papers series 1*. Savonlinna: The Finnish University Network for Tourism 1999, p. 33-48.
- LOWENTHAL, A. F.: United States-Latin American Relations at the Century's Turn: Managing the "Intermestic" Agenda. In: FISHLOW, A. – JONES, J. (eds): *The United State and the Americas: A Twenty-First Century View*. New York & London: W.W. Norton & Company 1999, p. 109-136.
- MERIVIRTA, K. A.: *Ystävyyssjärjestö ja poliittinen taustavaikuttaja? Suomi-Neuvostoliitto-seuran rooli valtakunnanpolitiikassa 1944-1952*. Master's Dissertation, University of Jyväskylä 1998.
- MITCHELL, J.: Networks, norms, and institutions. In: BOISSEVIAN, J. – MITCHELL, J. (eds): *Network Analysis : Studies in human interaction*. The Hague: Mouton 1973.
- MORAVCIK, A.: Is there a democratic deficit in World Politics? A Framework for Analysis, Government and Opposition, Vol. 39, No. 2 (2004), p. 336-363.
- NEVAKIVI, J. (ed.): *Finnish-Soviet relations 1944-1948*. Helsinki: University of Helsinki 1994.
- NYE, J. – KEOHANE, R.: *Transnational Relations and World Politics: An Introduction*. *International Organisation*, Vol. 25, No. 3 (1971), p. 329-349.
- PERNA, V.: *Tehtävänä Neuvostoliitto. Opetusministeriön Neuvostoliittoinstituutin roolit suomalaisessa politiikassa 1944-1992*. Helsinki: Venäjän ja Itä-Euroopan instituutti 2002.
- POWELL, W. W.: Neither Markets nor Hierarchy: Network Forms of Organization. *Research in Organizational Behavior*, No. 12 (1990), p. 295-336.
- PRIES, L. (ed.): *Migration and transnational social spaces*. Aldershot: Ashgate 1999.
- PRIES, L.: *Transnationalism: Trendy catch-all or specific research programme? A proposal for transnational organization studies as a micro-macro-link*, 2007. Accessible on the internet: <http://www.uni-bielefeld.de/tdrc/ag_comcad/downloads/working_paper_34_Pries.pdf> [4/8/2012].
- RISSE-KAPPEN T, (ed.): *Bringing Transnational Relations Back In: Non-State Actors, Domestic Structures and International Institutions*. Ithaca, NY/London: Cornell Univ. Press 1995.
- ROSENAU J. N.: Towards an ontology for global governance. In: HEWSON, M. – SINCLAIR, T. J. (eds): *Approaches to Global Governance Theory*. Albany, NY: State Univ. NY Press 1999, p. 287-301.
- ROSENAU, J. N.: Global governance as disaggregated complexity. In: BA, A. D. – HOFFMANN, M. J.

- (eds.): *Contending Perspectives on Global Governance: Coherence, Contestation and World Order*. London: Routledge 2005, p. 131-153.
- SAUKKONEN, P.: *Suomen poliittinen järjestelmä - verkko-oppikirja*, 2006. Accessible on the internet: <<http://blogs.helsinki.fi/vol-spj/>> [7/9/2013].
- SENDING, O. J. - NEUMANN, I. B.: *Governance to Governmentality: Analyzing NGOs, States, and Power*. *International Studies Quarterly*, Vol. 50, No. 3 (2006), p. 651-672.
- SOLSTEN, E. - MEDITZ S. W. (eds): *Finland: A Country Study*. Washington: GPO for the Library of Congress 1988.
- TARROW, S.: *Transnational politics: contention and institutions in international politics*, *Annual Review of Political Science*, No. 4 (2001), p. 1-20.
- UVIN, P.: *From local organizations to global governance: the role of NGOs in international relations*. In: STILES, K. - UVIN, P. (eds.): *Global Institutions and Local Empowerment*. New York: St. Martin's Press 2000, p. 9-29.
- VERTOVEC, S.: *Transnationalism*. Series Editor's note in KRAMSCH, O. -HOOPER, B. (eds): *Cross-border Governance in the European Union*. Taylor & Francis 2004.
- VIHAVAINEN, T. *Kansakunta rähmällään. Suomettumisen lyhyt historia*. Keuruu: Otava 1991.
- WALKER R. B. J.: *Social movements/World politics*. *Millenium*, Vol. 23, No. 3 (1994), p. 669-700.
- WALKER, R. B. J.: *State Sovereignty and the Articulation of Political Space/Time*. *Millennium*, Vol. 20, No. 3 (1991), p. 445-461.
- YANACOPULOS, H.: *The Strategies That Bind: NGO Coalitions and Their Influence*. *Global Networks*, Vol. 5, No. 1 (2005), pp. 93-110.

REGIONÁLNE ČRTY POLITICKEJ KULTÚRY A VOLEBNÉHO SPRÁVANIA OBČANOV UKRAJINY: REGIONALIZÁCIA ALEBO SEPARÁCIA?

ANATOLIJ KLUČKOVIČ

Katedra politológie a verejnej správy
Fakulta spoločenských vied
Užhorodská národná univerzita
Email: klanat@mail.ru

Abstract:

Distinctions of electoral behavior among different regions of Ukraine are analyzed in the article. The election results in the period 1991 – 2012 made it possible to conclude that the fundamental importance of regional factors is present in the system of electoral preferences of citizens. The main reasons and factors of ideological differences among the regions are presented. Main attention is paid on the clarifying the regional polarity of political culture and electoral behavior of citizens according to an axis "east – west".

Keywords:

Ukraine, Elections, Regions, Political culture, Electoral behavior, Political party.

Ukrajina prechádza ťažkou fázou postsovietskej transformácie ako na úrovni fungovania politických inštitúcií, tak aj na úrovni ideologicky a politicky zameraných občanov. Táto skutočnosť je obzvlášť viditeľná vo volebnom procese, nakoľko voľby sa stávajú ústrednou kategóriou, prostredníctvom ktorej sa naplňajú očakávania občanov ohľadom budúceho smeru vývoja krajiny. Voľby sú zo strany občianskej spoločnosti vnímané aj ako dôležitá schopnosť ovplyvňovať politický systém.

Počas obdobia nezávislosti sa na Ukrajine konalo päť prezidentských (1991, 1994, 1999, 2004-2005, 2010) a šesť parlamentných volieb (1994, 1998, 2002, 2006, 2007, 2012). Zovšeobecnené hodnotenie výsledkov volieb pre obdobie rokov 1991 – 2012 umožňuje dospieť k záveru o zásadnom význame regionálnych činiteľov v systéme volebných preferencií občanov.

Počas rokov ukrajinskej nezávislosti sa volebný proces premieňal na medziregionálnu konkurenciu, niekedy aj na antagonistický tuhý boj lídrov, strán a regiónov. Dôležité otázky štátneho rozvoja sa zo strany politikov vyhlasovali a aj naďalej vyhlasujú v rovine regionálnej polarizácie podľa osi „východ – západ“. Najmä v roku 2013 bola takou zásadnou otázkou podpísania Asociačnej dohody o pridružení Ukrajiny do Európskej únie.

Uvedená regionálna polarita sa prejavuje predovšetkým v zložitých obdobiach dejín Ukrajiny a počas politických kríz. Posledné nebezpečenstvo vnútorného rozštiepenia bolo mimoriadne aktuálne počas politického zápasu v prezidentských voľbách v roku 2004. Historik J. Vermeňuč (Верменич, 2005, s. 136) po týchto udalostiach vyslovil nasledovný záver: „Udalosti, Oranžovej revolúcie“ už po niekoľkokrát potvrdili, že regionálna polarizácia na Ukrajine dosiahla potenciálne nebezpečnú úroveň. Regionálne elity sa orientujú na odlišné modely budovania

národnosti, majú odlišné vonkajšie orientácie. Najhoršie je to, že táto bipolarita často zohráva úlohu „drobných“ peňazí v politických hrách, a preto má tendenciu posilňovať sa“.

Na základe výsledkov prezidentských volieb v roku 2004 bola Ukrajina rozdelená do dvoch častí. Volebná mapa z roku 2004 dosvedčila víťazstvo Viktora Juščenka v západných a centrálnych oblastiach, a Viktora Janukovyča – na východe a juhu krajiny (Obrázok č. 1).

Obrázok č. 1: Regionálne rozloženie volebnej podpory V. Juščenka a V. Janukovyča v prezidentských voľbách v roku 2004.

Zdroj: Біличенко, 2010.

Všetky nasledujúce predvolebné kampane sa vyznačovali radom regionálnych rozdielov, ktorý bol načrtnutý vo voľbách v roku 2004.

Prezidentské voľby 2010 boli svojráznym pokračovaním volieb z roku 2004. Prozápadná kandidátka Júlia Tymošenkova zvíťazila v rovnakých oblastiach a regiónoch, v ktorých kedysi zvíťazil aj Viktor Jušenko. Východné a južné regióny hlasovali v prospech proruského kandidáta Viktora Janukovyča (Obrázok č. 2).

Obrázok č. 2: Regionálne rozloženie volebnej podpory V. Janukovyča a J. Tymošenkovej v prezidentských voľbách v roku 2010.

Zdroj: Біличенко, 2010.

Posledné parlamentné voľby v roku 2012 vo všeobecnosti potvrdili regionálne rozdelenie volebnej mapy Ukrajiny, ktorá sa vytvorila v minulých rokoch (Obrázok č. 3). Výnimkou sa stala Zakarpatská oblasť, kde väčšinu hlasov získala Strana regiónov. Podľa straníckych zoznamov získali opozičné strany (VZ „Baťkivščina“ a „Svoboda“) väčšinu hlasov v 15 regiónoch, ale podľa množstva mandátov, v súlade so straníckymi zoznamami a väčšinovými obvody, zvíťazila Strana regiónov.

Obrázok č. 3: Regionálne rozloženie volebnej podpory Strany regiónov, Všeukrajinské združenie „Baťkivščina“ a „Svoboda“ v parlamentných voľbách v roku 2012.

Zdroj: Partii-peremozhci, 2012.

Výsledky volieb z rokov 2004, 2010 a 2012 teda potvrdzujú prítomnosť regionálnej diferenciácie volebného správania elektorátu podľa osi „východ – západ“.

Avšak regionálna diferenciácia na Ukrajine je značne zložitejšia ako stereotypné rozdelenie na západnú a východnú Ukrajinu. Nemožno pritom

nebrať do úvahy existenciu ďalších dvoch veľkých regiónov - stred a juhu - ktoré sa vyznačujú spoločnými, ale aj odlišnými črtami s východom a západom. Túto regionálnu diferenciáciu je možné reflektovať aj medzi východom a západom. Napríklad na západe sa rozlišujú štyri podoblasti - Haličina, Volyň, Bukovina a Zakarpatsko, pričom volebné správanie obyvateľov Zakarpatska viditeľne vyniká na volebnej mape západných oblastí.

Empirické štúdie ukazujú, že Ukrajina je dosť heterogénna krajina, čo sa odráža na kultúre, mentalite a politickej identifikácii občanov (Tabuľka č. 1). Z tohto dôvodu je rozdelenie na regióny značne relatívne, ale v porovnávacích štúdiách sa sotva venuje pozornosť všetkým odlišnostiam a variáciám medzi oblasťami.

Tabuľka č. 1:

Rozdelenie charakteristík v oblastiach, percentá

Oblasti	Každodenné využitie ukrajinského jazyka	Etnické menšiny	Nábožnosť	Proruské orientácie
Ternopiľská	99,22	2,13	98,84	1,74
Ivanofrankivská	96,09	4,51	94,96	7,79
Rivnenská	95,82	2,63	96,39	6,67
Ľvovská	93,03	3,92	93,88	2,97
Volynská	92,15	3,42	90,67	12,23
Vinnická	90,33	4,6	76,92	19,73
Zakarpatská	86,36	12,43	89,53	9,26
Chmeľnická	84,66	7,38	84,55	9,91
Žytomyrská	84,14	6,7	69,29	4,25
Poltavská	80,91	3,01	68,13	26,21
Čerkaská	77,62	5,64	67,69	25,04
Černovická	73,64	31,63	90,91	27,07
Kyjevská	69,43	3,99	70,97	23,55
Černihivská	56,83	3,13	65	40,59
Kirovohradská	52,15	4,53	71,55	23,26
Sumská	39,72	4,01	58,65	48,09
Kyjev	18,69	4,96	54,74	37,63
Charkovská	15,89	6,25	57,52	43,36
Dnipropetrovská	15,68	5,52	67,31	43,54
Chersonská	13,63	4,29	61,04	38,68
Odeská	9,95	12,69	70,74	62,56
Mykolajivská	6,57	5,08	43,2	53,3
Záporožská	6,5	9,99	60,00	44,29
Luhanská	2,82	7,02	60,09	62,14
Donecká	2,64	6,33	59,06	62,93
Krym	1,39	15,87	63,59	70,43
Ukrajina	52,53	6,96	72,50	31,05

Zdroj: Погоріла, 2004.

Väčšina vedcov (Романюк, 2010, s. 41-43) súhlasí s tým, že Ukrajina je rozdelená do štyroch regiónov s rôznymi historickými tradíciami, rôznymi typmi politickej kultúry a špecifickým volebným vedomím (Tabuľka č. 2).

Tabuľka č. 2:
Regióny Ukrajiny

Regióny Ukrajiny	Územné jednotky (oblasti)
Západný región	Volynská, Zakarpatská, Ivanofrankivská, Ľvovská, Rivnenská, Ternopiľská, Černovická
Stredný región	Kyjevská, Vinnická, Kirovohradská, Poltavská, Chmeľnická, Čerkaská, Žytomyrská, Sumská, Černihivská;
Východný región	Dnipropetrovská, Záporožská, Luhanská, Charkovská, Donecká
Južný región	Chersonská, Mykolajivská, Odeská a Krymská autonómna republika

Napriek tomu je regionálna identita západnej a východnej Ukrajiny najviac zdôraznená, významná v kolektívnom vedomí, masmédiách, politickom diskurze a vedeckej literatúre. Táto diferenciácia najviac ovplyvňovala a aj v súčasnosti ovplyvňuje spoločenské a politické procesy súčasnej Ukrajiny.

Základom regionálnych rozdielov je regionalizmus politickej kultúry občanov Ukrajiny. Dôležité je zdôrazniť príčiny a faktory ideovo-hodnotových rozdielov medzi regiónmi Ukrajiny. Regionalizmus politickej kultúry na osi „východ - západ“ sa prejavuje v rozličných oblastiach.

Po prvé - v oblasti politických hodnôt, nakoľko v sebe spája dva protikladné hodnotové systémy - východný a západný. Pre súčasnú Ukrajinu je celkovo charakteristický priaznivý postoj k západoeurópskym politickým hodnotám. Nemožno však prehliadnúť badateľné črty mentality a kultúry východných národov, zvlášť orientáciu na charizmatických vodcov, paternitu a podriadenie sa cirkvi (čo je charakteristické pre východ Ukrajiny).

Samuel Huntington (Huntington, 2011) vo svojej knihe *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* odkazuje na Ukrajinu ako jednu z konfliktných krajín, kde sa stretávajú dve civilizácie - západná a pravoslávna. Ako vizuálne potvrdenie svojho tvrdenia používa Samuel Huntington výsledky hlasovania v prezidentských voľbách z roku 1994 (Obrázok č. 4).

Obrázok č. 4: Regionálne rozloženie volebnej podpory L. Kravčuka a L. Kučmy v prezidentských voľbách v roku 1994.

Zdroj: Біличенко, 2010.

Podstata a vymedzenie deliacej hranice od Samuela Huntingtona nie je veľmi presné vzhľadom k absencii hlbokoj a komplexnejšej analýzy náboženskej situácie na Ukrajine. Napriek tomu je Huntingtonova civilizačná paradigma vhodným nástrojom pre analýzu regionálnych rozdielov medzi západnou (proeurópskou) a východnou (proruskou) časťou Ukrajiny.

Výsledky volieb v období rokov 2004 – 2012 poskytujú stabilnú deliacu čiaru, kde „západná“ časť Ukrajiny zahŕňa aj Černihivskú, Sumskú, Poltavskú a Kirovogradskú oblasť – celkovo teda 16 oblastí.

Regionálnu diferenciaciu Ukrajiny do veľkej miery ovplyvňuje aj historický kontext krajiny, nakoľko ukrajinské teritórium patrilo v priebehu histórie rôznym štátom: Rusku, Rakúsko-Uhorsku, Poľsku, Rumunsku, Československu a Maďarsku. Keď nakoniec Ukrajina získala možnosť rozvíjať sa ako nezávislý štát, vyhroutil sa problém konsolidácie ukrajinskej spoločnosti. Podľa profesora A. Haľčinského (Гальчинський, 2004), „naš štát sa v podstate nachádza na rozhraní dvoch svetov, dvoch kultúr a mentalít, dvoch rôznym spôsobom nasmerovaných civilizácií, čo samo o sebe určuje objektívnu zložitost štátotvorného procesu, konsolidácie spoločnosti“. Počas dlhého obdobia existencie na križovatke západnej a východnej civilizácie, a tiež politických kultúr, sa na Ukrajine sformovali dva protipóly – ukrajinský (západ) a tzv. „maloruský“ (východ). Primerane k nim sa vytvorili aj dve dôležité regionálne centrá Ukrajiny: Donbas – symbolizujúci východ a Haličina – symbolizujúca západ Ukrajiny.

Po druhé – regionalizmus politickej kultúry sa prejavuje aj v oblasti štúdia, komunikácie a používania ukrajinského jazyka. Západná a stredná Ukrajina sú väčšinou ukrajinskojazyčné, kým na juhu a východe prevláda skôr ruský jazyk.

Po tretie – v oblasti geopolitickej orientácie. Západná Ukrajina sa orientuje na podporu USA, Európy, EÚ a NATO, kým pre východnú Ukrajinu sú dominantami Rusko, JEP (Jednotný ekonomický priestor) a SNŠ (Spoločenstvo nezávislých štátov).

Po štvrté – rozdiely v nábožensko-cirkevnej oblasti, ktorá sa podstatne odlišuje svojimi etnicko-konfesionálnymi zložkami. Napríklad gréckokatolíci, ktorí sa sústredili prevažne na západe Ukrajiny (v menšej miere na Zakarpatsku), sú podľa svojej dogmatickosti bližší k západoeurópskemu kresťanstvu, ktoré je späté s rímskym právom, pojmom súkromného vlastníctva a organizáciou slobodného súkromného života. Pre pravoslávne obyvateľstvo strednej, juhu a východu Ukrajiny je charakteristický kolektívny postoj k životným problémom, snaha o vytvorenie nadosobnostného cieľa, milosrdenstvo, súcit s tými, ktorí sú v núdzi, zhovievavý postoj k ľudským chybám. Môžeme hovoriť o väčšej pripravenosti gréckokatolíckeho západu krajiny, na rozdiel od pravoslávneho východu, k liberalizácii spoločnosti, privatizácii hospodárstva a trhovej konkurencii. Skutočnosť geografickej lokalizácie náboženských smerov je sama o sebe javom vcelku prirodzeným a historicky zákonitým. Avšak za podmienok politizácie nábožensko-cirkevného života sa stáva konfesionálny regionalizmus zdrojom destabilizačných a dezintegračných procesov.

Regionálne rozdiely sa posilňujú aj vzájomne sa vylučujúcimi interpretáciami sovietskej minulosti, najmä v otázke účasti Ukrajincov v II. svetovej vojne. Na západe krajiny sú vojaci Ukrajinskej povstaleckej armády (UPA) hrdinovia, ktorí bojovali za nezávislosť Ukrajiny, kým na východe sú príslušníci UPA považovaní za kolaborantov nemeckej armády. Aj sociologické výskumy potvrdzujú, že súčasní občania Ukrajiny skôr podporia zmierenie sa veteránov sovietskej a nemeckej armády, ako veteránov UPA a veteránov sovietskej armády (Українська, 2006).

Regionálne rozdiely existujú aj v ideologickom uprednostňovaní. Ako v predchádzajúcich rokoch, tak aj v rokoch 2004 – 2012 je badateľná tendencia podpory politických strán ľavicového smerovania na východe a juhu, istým spôsobom aj v strede Ukrajiny. Strany centristického a pravicového ideologického spektra majú podporu obyvateľstva na západe a v strede. Je potrebné poukázať aj na sklamanie obyvateľov strednej Ukrajiny, z ktorých 23,9 % si myslí, že ani jeden politický prúd (resp. politický subjekt) nie je pre nich hodnotovo blízky (Політична, 2009).

Vo všeobecnosti, každý z týchto regiónov sa vyznačuje svojráznym geopolitickým umiestnením, osobitnými historicko-politickými skúsenosťami a sociokultúrnou svojráznosťou, čo vytvára osobitné politické subkultúry Ukrajiny.

Podľa kritérií A. Leitchardta sa dá Ukrajina zaradiť medzi pluralitné, viaczožkové spoločnosti z „rozdelenou demokraciou“. Existencia niekoľkých subkultúr v krajine pritom komplikuje vnútronárodný dialóg.

Od roku 2004 je zároveň vďaka politickým technologom rozšírený aj tzv. mýtus „rozštiepenia“ Ukrajiny, ktorý je v medzivolebných obdobiach využívaný politickými stranami a lídrami k manipulácii voličov. Tento mýtus sa periodicky aktualizuje aj na úrovni kolektívneho vedomia.

Existencia regionálnych rozdielov na Ukrajine je dlhodobo aktívnym faktorom politického správania elektorátu. Na druhej strane si myslíme, že tieto rozdiely nie sú zásadné, a pokiaľ nedochádza k ich politizácii, nie sú ani v rozpore s jednotou politického národa. K tomu, aby sa zabránilo ďalšej politizácii regionálnych rozdielov a aktualizácii mýtu „rozštiepenia“, musí politická elita presunúť svoj dôraz vo volebnej súťaži na zásadné a kľúčové otázky, rovnako tak nehlásať heslá, ktoré budú rozdeľovať, ale integrovať občiansku spoločnosť s cieľom konsolidácie ukrajinského národa.

Literatúra:

- HUNTINGTON, S. P.: The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York: Simon & Schuster, 1997.
- БЛИЧЕНКО, С.: На що схожа електоральна карта України. Українська правда, 2010. Dostupné na internete: <<http://www.pravda.com.ua/articles/2010/02/24/4805944/>> [24/02/2010].
- ВЕРМЕНИЧ, Я.: Еволюція адміністративно-територіального устрою в Україні: проблеми концептуалізації. Український історичний журнал, 2005, No. 4, с. 114-145.
- ГАЛЬЧИНСЬКИЙ, А.: Схід-Захід: небезпечне передвиборче протистояння. День, 2004, No. 174. Dostupné na internete: <<http://www.niss.gov.ua/Evointeg/den29092004.htm>> [29/09/2004].
- Партії-переможці на виборах в багатомандатному окрузі за областями 28 жовтня 2012 року. Dostupné na internete: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Ukr_elections_2012_multimandate_oblasts.png> [29/10/2012].
- ПОГОРІЛА, Н.: Регіональні поділи в Україні: кілька заперечень проти дихотомії «схід-захід». Незалежний інформаційно-аналітичний ресурс «Діалог». Dostupné na internete: <<http://dialogs.org.ua/ru/project/page1332.html>> [29/06/2004].
- Політична культура: особливості регіональної самоідентифікації. Dostupné na internete: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/Juli08/06.htm#_ftn1> [01/09/2009].
- РОМНЮК, А.: Електоральна карта Львівщини у міжрегіональному зрізі. Львів: ЦПД 2010.
- Українська політична культура: перспективи змін. Dostupné na internete: <<http://www.niss.gov.ua/Monitor/Monitor14/04.htm#a1>> [11/05/2006].

PARADOXY SEKULARIZÁCIE

GITA GEREMEŠOVÁ

Inštitút politológie
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove
Email: gita.geremesova@unipo.sk

Abstract:

The study analyzes the metamorphoses of the phenomenon of religion at the secular age; more precisely it analyzes the intensifying process of the individualization of religion. It is based on the concept of the non-existent secularization as metanarrative. Post-modern society has been undergoing extensive secularization on the one hand but on the other hand religion has been experiencing a resurgence within the public arena (deprivatization of religion). New cults (movements, religions) engaging in detraditionalization and deinstitutionalization are being formed; faith is experiencing deregulation, and religious symbols and various levels of transcendence are invoked applying liberal logic. Deregulated and liberally chosen religious approaches epitomize the particular dialectics of individualization and deindividualization, i. e. they represent an attempt at a parallel individual and societal spiritual metamorphosis.

Keywords:

Secularization. Religion. Postmodernism. Individualism.

Donedávna kultúrne spoločenstvo Západu žilo v zajatí presvedčenia, že náboženstvo nebude schopné prekonať krízu, do ktorej sa dostalo nástupom moderného osvietenstva. Ak dnes hovoríme o náboženstve po osvietenstve, znamená to, že máme za sebou akési náboženské osvietenstvo, ale nie náboženstvo; máme za sebou éru konfrontácie poriadku, pravdy, rozumu s reglementom „nerozumu“, „sentimentality“ evanjelií, moralizujúcej lásky kresťanstva, ako zvykla pozeráť na biblické náboženstvá optimizmom naladená éra moderny.

Zomrel, ak vôbec, nanajvýš Boh, ale nie náboženstvo. Snahy nastoliť pozemské kráľovstvo vedy, rozumu a na nich osnovanej sociálnej spravodlivosti skončili rozpakmi a rozčarovaním, hraničiacimi so sociálnou beznádejou. Zbožštený inštrumentálny rozum Západu usilujúci o (takmer) absolútnu objektivitu degradoval človeka na vec, masu, dav, predmet neobmedzených ahumánnych praktík a následného ponižovania i korumpovania v priestore globálneho konzumu a trhu. Takto otupený a ľahostajný dav siaha po zážitku čohosi posvätného, vznešeného, nie každodenného, po zážitku transcencie, ale v jeho povrchnej, bezduchej podobe. Povedané ináč – neľudský svet ratia pomohol náboženstvu (kresťanstvu) prežiť, no súčasne ho – v istom zmysle – stigmatizoval touto ahumánnosťou. Teraz už nie je dôležité, v čo človek verí. Podstatné je, že ešte vôbec verí a hlavne dobre sa „cíti“. Trh s posvätnom, s devocionáliami tak ponúka náboženstvo bez kríža, Ukrižovaného a Zmŕtvychvstalého Boha, teda bez nádeje, „schopnosti“ trpieť, cítiť, spolocítiť, spolupracovať, pracovať na báze ľudskej spolupatričnosti a solidarity, budovať spoločný svet ľudí.

Antropocentrickú paradigmu ohlodaného kresťanstva nahrádza paradigma novej religiozity (religií) v archetypálnej podobe New Age. Vzhľadom k tomu, že kríza atlantickej, euroamerickej kultúry má všeobšahly, globalizujúci rozmer, žiada si novú sociokultúrnu, a teda i duchovnú zmenu. Nové náboženstvá nie sú schopné reagovať na krízovú situáciu v celom kontexte potrebných zmien. Nová religiozita nie je kompetentná byť m e t a d i s k u r z o m kultúry okcidentu. Siaha po najrôznejších

terapeutických praktikách a ozdravujúcich prostriedkoch, snahami o revitalizáciu pohanských či ezoterických praktík a produktov začínajúc, až po „obskurantné“, tragikomické plagiovanie Východu, a to všetko podľa možností nasiaknuté kozmickou či kristovskou energiou. Každý zo zúčastnených si z ponúkaného „menu“ môže vybrať svoj spôsob viery, svoje, zväčša sebecké, nanajvýš expresívno-individualistické videnie sveta, svoju individuálnu mantru. Kým „v paleo-durkheimovskom modeli (...) vzťah s posvätnom so sebou niesol to, že náležim k nejakej cirkvi, ktorá sa v zásade prekrýva so spoločnosťou (...), neo-durkheimovský model prináša dôležitý krok na ceste k poňatiu jednotlivca a k právu voľby“ (Taylor, 2013, s. 129).

Religionistika tieto postmoderné praktiky „zasvätenia“ v (do) nových náboženstvách nazýva „hnutiami ľudského potenciálu“, kým filozofia vo svojom abstraktno – teoretickom pojmosloví hovorí o strate identity subjektu a rozpade pojmu Ja; sociológia by to pomenovala ako individualizmus hraničiaci so sociálnou exklúziou, ba až vylúčením. E. Barker tvrdí: „(...) neustále stúpa zmena dôrazu z primárnej identity jednotlivca a jeho vernosť jednej (či už náboženskej, rodovej, alebo etnickej) spoločnosti na étos, ktorý zdôrazňuje individualizmus a osobnú voľbu“ (2011, s. 11 – 12). Naozaj nastal čas detradicionalizovanej, anticirkevnej, deregulovanej viery, s liberálnou logikou používania náboženských symbolov, s rôznymi úrovňami transcencie, s náboženským individualizmom, subjektivizáciou, t.j. zvnútornením viery, alebo sa iba dedí stará, „ošúchaná“ pravda osvietencom, že náboženstvo je antikváriou s neistým koncom?

Náboženstvo, zbožnosť (religióznosť) zasadené do otvoreného, globálneho, planetárneho priestoru je vystavené zmene, ktorej výsledok religionistická literatúra uchopila pojmom nové náboženské hnutia. Fenomén novej religiozity, nových kultov a nových náboženských hnutí na pozadí „živelných“, otvorenej, vedomej i nevedomej, chcenej i vynútenej, riadenej i neriadenej výmeny informácií a komunikácie kultúr vytvára mapu náboženského networku, pričom jeho účastníci vo všeobecnosti reagujú na proces sekularizácie a zosvetštenia, vlády inštrumentálneho rozumu. Nové kultúry sú (aj) výrazom bezradnosti, hľadania, tápania a možnože i svojráznej kultúrnej rozhladenosti, balancujúcej medzi biblickým (tradičným) náboženstvom a utilitárnym individualizmom, sú subkultúrou a kontrakultúrou zároveň, hľadaním novej identity pre jedinca, societu, civilizáciu, ich nie nezanedbateľným rozmerom je trend individualizácie a detradicionalizácie.

„Sme v kalifornskom Anaheime, kolíske Disneylandu. Ako zvyčajne, prúdia vstupnými turniketami tisíce návštevníkov. Ale dnes idú na

„evanjeliu žatvu“. Na miestach, kde inokedy lákajú klasické púťové atrakcie, majú dnes na niekoľkých pódiách v parku svoje pôsobiská kresťanskí artisti a kazateľ Greg Laurie vykladá posolstvo evanjelia. Niekomu možno pripadá takéto spojenie ako nevhodné“ (Lyon, 2002, s. 18). Týmito slovami uvádza kanadský sociológ D. Lyon, pre „nezainteresovaného“ diváka (čitateľa) nanajvýš bizarné až groteskné spojenie pôvodom starovekej zbožnosti, okázalosti ba až „prudérnosti“ – ktorej inštitucionálne a hlavne ideové počiatky z neskorých rímskych cisárov spochybnil iba pohanský Julián Apostata, teda odpadlík¹ - a postmoderného, umelého, virtuálneho sveta Walta Disneyho, ktorý skutočný život mení na zábavný park, hru, imitáciu, fikciu, zdanie, kde obraz vystupuje ako skutočnosť sama, prípadne ju predčí a zvyčajne i determinuje.

Vyššie opísaný „scenár“ prezentácie evanjelia zapadá do obrovského metateoretického posunu postmoderny s jej prioritizovaním estetického v reflexii skutočnosti, miestami je to takmer estetická halucinácia reality. Moderna a postmoderna sa líšia (aj) v estetike jej reprezentácie, či zobrazovania. Kým apolónsky modernizmus je blízky vedomej mysli, gramote, logocentrizmu „Gutenbergovej galaxie“ (M. McLuhan), dionýzovský postmodernizmus má blízko ku freudovskému „id“. V organizovanom kapitalizme (svete moderny) prebieha komunikácia cez tlačene slovo, postmoderna (dezorganizovaný kapitalizmus) komunikuje prostredníctvom obrazov, zvukov, impulzov. Umenie, teraz už bez povedomia, vedomého rozhraničenia kultúry vysokej a nízkej, konzumná kultúra, erotično sú vnímané ako hrozba pre náboženskú a morálnu integráciu, lebo produkujú „spásu“ už na tomto svete, aby vzápätí svojou nadprodukciou obrazov a znakov otvorili priestor pre jej(jeho) revitalizáciu či vznik nových kultov.

Postmoderné hry s náboženstvom alebo hry na náboženstvo, zápas o náboženstvo i zápas s náboženstvom charakterizuje J. Derrida dvoma javmi. Prvým je toľko pertraktovaný „návrat náboženstva“. Náboženské vojny, bujnejúci fundamentalizmus, náboženský nacionalizmus (M. Juergensmeyer), repolitizácia náboženstva či jeho deprivatizácia aj v podobe reislamizácie, rejudaizácie, rechristianizácie (J. Casanova, J. Kepel), konflikt

¹ Jedinečný mysliteľský profil cisára Juliána, novoplatonika, odpadlíka od Krista a jeho viery - preto Julián Apostata - vrátane neopakovateľnej krásy literárneho jazyka, podal ruský kresťanský mystický literát - filozof, autor historických noviel, nábožensko-filozofických poém a biografii, Dimitrij Sergejevič Merežkovskij (1865 – 1941) v románovej trilógii „Julián Apostata“ (1896), „Leonardo da Vinci“ (1902) a „Peter a Alexej“ (1905), resp. jej prvej časti.

civilizácií (S. Huntington), streľba pri hrobke patriarchu Abraháma v Hebrone, ktorého ako „otca mnohých“, teda praotca ctia všetky tri biblické náboženstvá. Na druhej strane vďaka veku videokracie sledujeme dalajlamovú televíznu diplomáciu, časté a nemálo okázalé „festivaly“ Ľudovej, každodennej zbožnosti i cesty pontifikov po svete, encykliku Jána Pavla II. *Evangelium vitae* predávanú na CD-ROMe, rôzne televízne kázania... V súhrne teda náboženstvá prispôsobené technicko-vedeckým, ekonomickým a mediálnym silám, pričom daný proces J. Derrida uchopil, označil novotvarom „globalizácia“. Ide o zvláštne spojenectvo medzi technovo-vedeckým kapitalizmom a kresťanstvom ako skúsenosťou po smrti Boha. Na jednej strane teda viera, mocenská autorita a tradicionalizmus, na strane druhej sofistikovaná znalosť, sekularizácia a demokracia.¹ „Náboženstvo sa dnes teda spája s tele-technovedou, na ktorú zo všetkých síl reaguje. Na jednu stranu skutočne je globalizáciou. Vytvára kapitál a znalosti tele-mediatickej, berie si ich za vlastné a využíva ich (...). Na druhú stranu ale zároveň tiež reaguje, vyhlasuje vojnu tomu, čo mu udeľuje túto novú moc, len aby ho vystaľovalo z jeho vlastných miest, *popravde z miesta samotného*, z toho, že by jeho pravda mala miesto (tzn. bola či sa konala)“ (Derrida, 2003, s. 67).

Čo teda implikuje „akcia“ Ježiš v Disneylande, ak sa zaštitíme názorom „cynického“ glosátora, filozofa, človeka nekupčiaceho s pravdou, a preto dnes už len satira a ironika, že Ježiš – presnejšie jeho postmoderné plagiáty a ponášky na evanjelium - i Disney hrajú, inscenujú i režírujú v malom to, čo doba ako „koniec dejín“ organizuje vo veľkom. „Sú na konci dejiny? Nie, na konci a v koncoch sú dejiny modernej *paradigmy*“ (Kosík, 1997, s. 110). Tieto dejiny sú reifikované konzumom, distribúciou a redistribúciou kultúrneho „odpadu“ v planetárnom rozsahu, pozabudli budovať na humanizme osnovaný *spoločný svet ľudí, pestovať univerzálne hodnoty*, posolstvo Atén a Jeruzalemu, hodnoty, čo prekračujú hranice, etnické rozdiely, národné atavizmy; svet, v ktorom by existovali veľké spoločenské projekty, nadosobné ciele, od ktorých by

boli odvodzované osobné životné plány i skupinové záujmy.

Ono ale platí, že čím dokonalejšie bude bezdejinnosť fungovať v podobe ahumánneho kontrastu moci kapitálu a sveta väčšej či menšej chudoby, čím všednejšou každodennosťou sa pre Ľudí (menšinu) stane blahobyť a komfort i bieda (väčšinu) so všetkými ich sprievodnými znakmi, vrátane nudy, poníženia a ohlupujúcej namrzenosti volajúcej po drogách a umelom rozptýlení napätia či úteku od „slobody“, tým skôr sa zrodí (možno) nová imaginácia, snáď nový humanizmus, bez prízraku „konca dejín“. Kresťanstvo, resp. náboženstvo ako také celkom iste je jedinečnou, svojskou imagináciou a reflexiou, výrazom túžby po lepšom, ideál iného, spravodlivejšieho sveta. Sú jeho aktuálne a (hlavne) budúce podoby sebezáchovným projektom pre civilizáciu, ktorej apokalyptický koniec (aká irónia !) kresťanstvo samo predostrela?

Ježiš v Disneylande je metaforou náboženského života v postmodernej dobe. Je to pravdaže navýsosť kresťanská metafora, lebo Ježiš nie je kľúčovou postavou islamu ani náboženstva starých Hebrejcov, a už vôbec nie iných náboženských smerov. Je to tiež veľmi americká metafora, i keď bol Disney úspešne globalizovaný. Vypovedá však o kultúrach konzumu a bezuzdnej spotreby tvoriacich kontext, na pozadí ktorého si viera musí nájsť nové záchytné body a pozície, povedané slovami F. Capru – „pioniera“ New Age - onen záchytný bod ako „bod obratu“.

Udalosť „parúzie“, akoby druhého príchodu „Pána“ na svet, tentoraz svet v podobe disneyfikovaného zábavného parku, je pre kresťanov i ich laických „bratov“, nevercov, optimisticko - pesimistickým konštatovaním a varovaním súčasne:

1. (Optimizmus ?). Sekularizácia ako *metanarácia* je pravdepodobne mŕtva. Mŕtve sú populárne interpretácie či výklady Maxa Webera o dospelosti, zosvetštení, odčarovaní sveta, lebo prehliadajú nové možnosti transcencie, budúce polyteizmy na pohanský spôsob a prorokov sakrálnej i profánnej proveniencie, teda aj alternatívne náboženstvá, „para“ a „krypto“ religiozity.

Pre P. Bergera je sekularizácia „metafyzická havária moderných dejín“ (1997, s. 25); K. Lowith vidí sekularizáciu ako projekciu „onoho sveta“, sveta spásy do ľudských dejín, do pozemského sveta; pre protestantského teológa D. Bonhoeffera je sekularizácia prijatím historickej na pôde kresťanstva; iba sociologička náboženstva G. Davieová si dovolila spochybniť fenomén sekularizácie v kultúre Západu, keď tvrdí, že „Západoeurópania v značnej časti zostávajú skôr ľuďmi bez cirkvi než jednoducho ľuďmi sekulárnymi“ (2009, s. 19). Pritakáva jej J. Habermas, ktorý dešifruje pojem sekularizácia s poznámkou, že ho „chápeme ako vynulováciu hru

¹ Postmoderne výpravné predstavenia a seba predstavenia rímskeho pontifika (ov) na veľkých „táboroch“ Ľudu, prenášané satelitom, ich *hlbku* (?) či *plytkosť* (?) komentuje A. Finkielkraut slovami: „Jeho predstavenie, rovnako ako predstavenie ostatných superhviezd, vyprázdňuje hlavy, vytiera Ľuďom zrak a neprináša žiadne posolstvo, ale zahľucuje ich všetkých grandióznym prívalom zvuku a svetla. Domnievajú sa, že ustupuje móde len čo do formy, zabúda alebo predstiera, že zabudol, že táto móda smeruje práve k zániku významu. V rockovej kultúre, náboženstve a charite nie je mládež zasiahnutá veľkými slovami, je to práve svet slov, ktorý je nahradený svetom vibrácií a tanca“ (1993, s. 96).

medzi kapitalisticky odpútanými výrobnými silami vedy a techniky na jednej strane a trvalými mocnosťami náboženstva a cirkvi na strane druhej. Tento obraz sa nehodí do postsekulárnej spoločnosti, ktorá sa prispôsobuje pretrvávaniu náboženských spoločností vo svojom strede, hoci sa sama ustavične sekularizuje“.

Západná kultúra podľa hnutí istej anomálii štiepi svet na hodnotový (ľudský) a racionálny (vedecký). Objavuje sa tu polarita hodnotového rozmeru človeka, zachytená v súradnicích kultúry, civilizácie, humanity ako *subjektívneho* a racionálneho ako vedeckého, exaktného, *objektívneho*. Povedané adresnejšie: Zatiaľ čo funkcionalizmus a racionalizácia na jednej strane neúprosne pokračujú, môžeme na strane druhej pozorovať n a r a s t a j ú c u p o t r e b u s k ú s e n o s t i c e l k u a z m y s l u . Rozpad ľudskej štruktúry existencie na pluralistické myšlienkové, názorové a hodnotové systémy odhaľuje novú potrebu iracionálneho. Na jednej strane teda pokračuje sekularizácia, odklon až odchod z tradičných cirkví a náboženstiev, na strane druhej atakujú jedinca abiblické, necirkevné, kryptoreligiózne, ba až parareligiózne a náboženstvám podobné hnutia; nie nezvyčajná je fascinácia kultúrno - filozoficko - náboženskými systémami Východu.

Už tu spomínaný P. Berger uvádza, že M. Weber termín sekularizácia nepoužíval. Hovoril o „odčarovaní“, „vytriezvení“ sveta. Je to provokujúce i sugestívne súslvie: pred nami defilujú bytosti, ktoré opúšťajú svet naplnený čarami, kúzľami, „raj“ tradičnej zbožnosti a ich príbytkom sa stáva chladný, bezútešný svet modernej reality. Snáď nepôjde o znevažovanie Weberovho génia, ak povieme, že nebral dostatočne na vedomie možnosti opätovného začarovania sveta práve preto, že svet bez mágie, modlitby, bohov, bôžikov, šamanov, dervišov, mystikov, ostatkov svätých, relikvií, pútí na posvätné miesta je tak chladný a aľudský. Tým pádom moderná doba, i keď je dejiskom masívnej sekularizácie, je tiež miestom, v rámci ktorého prebiehajú mohutné antisekularizačné (desekularizačné) hnutia. Niektoré z nich sa odohrávajú vo vnútri tradičných náboženstiev, v rímskokatolíckej cirkvi sú to tzv. „obnovné hnutia“¹, akési viac alebo menej zdarné

apológie i inovácie biblickej kultúry. Na úrovni protestantizmu dochádza k prudkému rastu pentekostalizmu, t.j. hnutia v rámci evanjelického protestantizmu.²

Iné hnutia vzali na seba podobu nových kultov (hnutí, relígií), sú alebo chcú byť *detradicionalizované, anticirkevné, deinštitucionalizované, s dereguláciou viery,*

Hnutia, ktoré usilujú o obnovu farností a o prehĺbenie zbožného života laikov vo farnostiach; 2. Prehĺbenie mariánskej zbožnosti; 3. Hnutie zamerané na vnútornú, až mystickú zbožnosť; 4. Hnutia katolíckej charismatickej obnovy, podnietené pentekostálnym kresťanstvom; 5. Hnutia, ktoré obnovu cirkvi spájajú s návratom k orientácii rímskej cirkvi pred II. vatikánskym koncilom; 6. Hnutia, ktoré sa podieľajú na obnove rímskokatolíckej cirkvi misijným úsilím. Obnovné hnutia - Kurzy kresťanskej viery, Hnutie za lepší svet, hnutie Svetlo- život, Dielo Máriino /fokolare/, komunita Emmanuel, Katolícka charismatická obnova - sú v niektorých prípadoch predmetom kritiky v rímskokatolíckej cirkvi samotnej.

² Výraz *pentekostalizmus* sa vzťahuje na udalosť popisovanú v Skutkoch apoštolov (2, 1 - 13), keď sa žiaci Ježiša, čoskoro po jeho odchode z tohto sveta, zhromaždili v Jeruzaleme, aby oslávili židovský sviatok Pentekost (šavu'ot, Turice). Podľa Nového zákona sa na toto zhromaždenie vzniesol Duch svätý a spôsobil glosolálie, „hovorenie v jazykoch“. Pentekostalizmus sa stal hnutím existujúcim v rámci evanjelického protestantizmu s priam explozívny nárastom od 60. rokov 20. st. Jeho stúpenci sa identifikujú s predstavou, že aby bol človek správnym kresťanom, musí podstúpiť „krst duchom“, ktorý ho potom obdarí „darmi ducha“ (novozákonnými charizmami), darom zázračného uzdravovania, exorcizmu, proroctva - praktík ranej cirkvi, ku ktorým je potrebné sa vrátiť s cieľom revitalizovať kresťanské „inštinky“. Pentekostalizmus je už svojou podstatou spontánny, často neorganizovaný, bez hierarchie, atď. Je tu teda náboženstvo, ktoré poskytuje veľmi hutnú nadprirodzenú vieru - zázračný Boh nie je nikdy ďaleko. Poskytuje veľmi silnú komunitu a dáva sociálnu oporu ľuďom, ktorí boli vytrhnutí z tradičných pút. Vysoká emocionálna forma uctievanie vedie ku psychickej katarzii a kompenzuje marginalizovanú sociálnu existenciu. Náboženská spása je spojená s fyzickým uzdravením. Dôraz na konverziu - na „znovuzrodenie“ v duchu - je navýsost' individualistický, a tak pentekostalizmus ponúka zvláštnu modernú kombináciu individualizmu a komunity. Ako taký je vysoko adaptabilný a prenosný cez kultúrne a geografické hranice. V neposlednej miere so sebou nesie takisto morálku, ktorá sa prezentuje disciplinovaným životným štýlom, dôrazom na vzdelanie detí a rovnostársky vzťah medzi mužmi a ženami. A ako podčiarkuje P. Berger, „katolícka cirkev proklamovala „preferenčnú voľbu pre chudobných“ (s touto formuláciou prišla konferencia katolíckych biskupov v Medelline v roku 1968, keď v Latinskej Amerike vrcholil vplyv teológie oslobodenia). Ale syntax jasne prezrádza, že sama cirkev chudobná nie je - jej voľba je *pre* chudobných. Naproti tomu letničné cirkvi *sú* chudobné, a preto chudobní volia ju“ (2012, s. 227).

¹ Tak bývajú v rímskokatolíckej cirkvi označované iniciatívy, ktoré reagujú na situáciu, v ktorej sa táto cirkev ocitla v dôsledku modernizácie západnej spoločnosti v posledných dvoch storočiach. Je typické, že ich počet a význam rastie v historicky prelomových obdobiach, napr. po 2. svetovej vojne alebo po 2. vatikánskom koncile. Obnovné hnutia sú motivované snahou oživiť cirkev v dobe, keď stratila postavenie hlavnej spoločenskej sily; sú vedené a inšpirované predovšetkým laikmi. Obnovné hnutia delí religionista Z. Vojtíšek (2004) do 6 skupín, a to podľa spôsobu obnovy, aký pre svoju cirkev navrhujú: 1.

s liberálnou logikou používania náboženských symbolov, s rôznymi úrovňami transcencie, s náboženským individualizmom, subjektivizáciou, t.j. zvnútornením viery. „Situáciu moderného veriaceho je možné ilustrovať na dvoch postavách – pútnika, ktorý sa svojím tempom uberá po duchovných cestách, ktorých jednotlivé etapy sám určuje, a konvertitu, ktorý sám rozhoduje, ku ktorej náboženskej rodine chce patriť“, hovorí francúzska autorka D. Hervieu-Léger (2008, s. 71). Napokon, možno to vyjadriť aj tak, že spochybnenie „pokrivených“ právd moderny je iným typom odčarovania, teda došlo ku akejsi sekularizácii sekularizácie.

Viera novej religiozity v priamej úmere k tomu, že postmoderna neverí na metafyzické zákonitosti (objektívnu pravdu), ktoré stačí poznať a podľa nich jednoznačne konať za účelom úspechu, prognozuje sama sebe – ako jednu z možností – vypätú subjektivizáciu a relativizáciu, neopakovateľnosť, jedinečnosť, svojskosť podmienenú individualitou „majiteľa“, nanajvýš osobný a možno aj hlboko intímny dialóg so skutočným či imaginárnym Bohom, bez sprostredkujúceho výkladu cirkví a megacirkví. R. Guardini súc katolíckym teológom rezignovane hovorí o „osamotenosti vo viere“, o tom, že viera bude pobývať a živorit v „ne-kultúrnej kultúre“ (1992, s. 88, 73).

2. (Pesimizmus?). Napriek tomu alebo práve preto, že kresťanského hrdinu, mučeníka v moderných dobách industriálnych revolúcií vystriedal – ako nostalgicky konštatuje E. Fromm (1992, s. 108 – 119) – pohanský hrdina, ktorý vlastní, vykorisťuje, znásilňuje, v tom lepšom prípade sa prezentuje zdvorilostným záujmom o iných, je slušný, hrá svoju rolu, lebo „trhový“ charakter ani nemiluje, ani nenávidí, ak chce západná civilizácia, resp. planetárny glób predísť svojmu apokalyptickému koncu, musí hľadať terapiu pre svoju profánnu, zničujúcu technickú a ekonomickú každodennosť. Množí sa teda i dopyt po novom, neurčitejšom, zväčša príjemnej a obohacujúcej kvalite, túžba po čomsi „duchovnom“, „vyššom“, po „transcendencii“, akomsi „metafyzickom Woodstocku“. „Dopyt sa netýka ani tak náboženstva a jeho obsahu, prísľubov a nárokov, ale religiozity ako takej“, tvrdí filozof H. Schnädelbach (2005, s. 11). Ide o nedefinovateľný „pocit viery“, ktorý je rovnako hmlistý a neurčitý ako vzývanie novej „spirituality“.

Sociológovia konštatujú „deficit“ zmyslu života, filozofi - etici hovoria o absencii pevných morálnych hodnôt, psychoterapeuti sa potýkajú s ľuďmi neustále zraňovanými týmto svetom, sociobiológovia zdôrazňujú genetickú predispozíciu jedinca „uchopiť“ zážitok posvätného, neempiricky ukotviť ľudské myslenie, a to všetko je zrejme stimulom rastu novej religiozity na úrovni siekt, kultov či hnutí, prípadne „len“ návratom náboženstva. „Návrat náboženstva je

(...) návratom potreby náboženstva. To nie náboženstvo sa vracia a zmocňuje ľudí, ale ľudia siahajú po niečom, čo považujú za náboženské, cítia vákuum, a chcú ho vidieť zaplnené“ (Schnädelbach, 2005, s. 11).

3. Keď stupaj Ježiša alias kazateľa Grega Laurieho „posvätila“ pôdu Disneylandu, kresťanstvo akoby prekročilo rubikon, vyšlo v ústrety novým socio-kultúrnym rekvizitám a kulisám. Odteraz musí počítať so situáciou, že jeho potenciálnym spojencom či rozmerom na najbližšie desaťročia môže sa stať zábava, nostalgia, konzum, „infantilita“, ale takisto rozum v podobe „serióznej“ vedy, alebo všetko dohromady. Religionistika, rovnako ako teológia, prípadne ďalšie vedy, čoraz častejšie budú zápasiť s problémom, do akej miery fenomén globálneho, postmoderného a informačného veku nahlodal (nahlodá) ideovú, teologicko-filozofickú, ideologickú, kultovú a inštitucionálnu normativitu tradičného náboženstva; v akom priestore obsah a rozsah pojmu náboženstvo v rovine každodenného i teoretického vedomia podľa hne eróznym vplyvom planetárneho trhu. Žiada sa – vo vzťahu k nami sledovanej téme – opýtať: nespočíva problém nových kultov, nových náboženstiev aj v tom, že porušili niekdajšiu, platónsko-kresťanskú „proporcionalitu“, rovnováhu, „harmóniu“ vo vzťahu prirodzeného a nadprirodzeného, posvätného a všedného, že stratili „cít“ pre mieru vo chvíli, keď prirodzené (svetské) neoprávnene okupuje nadprirodzené (božské) a opačne, keď bezradný (a zároveň pyšný) teistický Západ plagiuje „panteistický“ Východ, keď Východ – vďaka Západu – sa mení na karikatúru svojho ja? Ako keby svetu išlo o reinštaláciu holisticko-pohanskej vízie, pretože božské sa zásadne nelíši od prírody alebo ľudstva, je možné sa s ním stretnúť za celkom nových okolností, obcovať s ním bez posvätnej bázne...

Posvätné, ktoré podľa R. Otta a M. Eliadeho tvorí základňu nášho života, sa nemôže po svojom vstupe na trh nezmeniť. „Trh premieňa to, čo je nepodmienené, posvätné, premieňa bohov v niečo podmienené, relatívne, medzi čím možno voliť, čo možno ponúkať a predávať odstupňované podľa ceny a podľa individuálnych potrieb“ (Zinser, 2001, s. 457 – 458). Vo vzťahu ku budúcnosti náboženstva (kresťanstva osobitne) sa teda ponúka – ako jedna z možností - disjunkcia: „trankvilizátorom“ ľudského údela zostane náboženstvo s transcendentnou spásou a univerzálnou pôsobnosťou, alebo transformovaná relígia individuálnej a flexibilnej transcencie s Bohom i bez Boha, s novými, neošúchanými spôsobmi vyjadrenia viery a novým pochopom numinózneho, nadprirodzeného...

Židovstvo stavia do centra vzťahu Boha s jeho ľuďmi Zmluvu, a tým zakladá princíp autonómie ľudských dejín – tým, že sa ľud rozhoduje, či bude

Zmluvu rešpektovať alebo ju zatať, má v rukách voľbu svojho osudu. Kresťanstvo „problém“ Zmluvy ešte rozširuje, lebo je reliógiou nadnárodnou, univerzálnou, a teda sa vzťahuje na celé ľudstvo, nie iba na vyvolený ľud Starého zákona. Rozhodnutie pristúpiť na vernosť je vecou svedomia jedinca. I keď je cirkev chápaná ako prostredník medzi Bohom a ľuďmi, spása je každému jednotlivcovi osobne ponúkaná, závisí na jeho prijatí či odmietnutí daru viery. Protestantizmus – jeho kalvínska podoba osobitne – dovedol logiku univerzalizácie a individualizácie Zmluvy do krajnosti. Toto náboženské poňatie osobnej viery je hlavným prvkom sveta predstáv, z ktorého vyvstala moderná postava jedinca ako nezávislého subjektu. Ibaže sloboda subjektu so všetkými jej atribútmi v neskoréj moderne alias tekutej modernite (Z. Bauman) deštruuje, prerastá do individualizmu, t.j. oslabenia schopnosti myslieť a konať v záujme väčších celkov. Na druhej strane slogan o bezmedznej slobode subjektu je „planým“, zneužívaným mýtom, ilúziou slobody, pseudoslobodou, ktorý(á) má sociálne problémy individualizovať, príčiny sociálnych problémov zbaviť spoločenského rozmeru a previesť do podoby individuálnej viny. Jedinčne to vyjadril U. Beck, že „život sa v týchto podmienkach stáva biografickým riešením rozporov systému“ (2004, s. 218).

Deregulované, slobodne volené praktiky, postupy, metódy ako uchopiť transcendentno – podľa nášho názoru – teda prezentujú svojráznu *dialektiku individualizácie a deindividualizácie*, snahu (kriticky) vymedziť sa voči svetu, iným i sebe s úmyslom nanovo byť súčasťou sveta t.j. úsilie o paralelnú individuálnu, osobnú a spoločenskú spirituálnu transformáciu, ide o svet, kde bios a logos „jedno sú“, je to úsilie transcendovať vlastné i cudzie sebestvo, pobývať v onom novom veku, veku Vodnára...

BARKER, E.: Mylné predstavy o „tých druhých“ náboženstvách. Závažnosť objektívnych a nestranných informácií pre ľudské práva. In: Nová religiozita. New religiosity. Zost. M. Moravčíková a K. Nádaská. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, 2011 s. 9 – 28.

Literatúra:

- BECK, V.: Riziková spoločnosť. Na ceste k jinej moderně. Praha: Slon 2004.
- BERGER, P.: Dobrodružství náhodného sociologa. Jak vysvětlit svět, a přitom nenudit. Brno: CDK 2012.
- BERGER, P.: Vzdálená sláva. Hledání víry ve věku lehkověrnosti. Brno: Barrister & Principal 1997.
- DAVIEOVÁ, G.: Výjimečný případ Evropa. Podoby víry v dnešním světě. Brno: CDK 2009.

- DERRIDA, J.: Víra a vědení. Století a odpuštění. Praha: Mladá fronta 2003.
- FINKIELKRAUT, A.: Destrukce myšlení. Esej. Brno: Atlantis 1993.
- FROMM, E.: Mít nebo být. Praha: Naše vojsko 1992.
- GUARDINI, R.: Konec novověku. Pokus o orientaci. Praha: Vyšehrad 1992.
- HERVIEU-LÉGER, D.: Náboženství v ultramoderních společnostech: ztráta, návraty a proměny. In: Národ a náboženství v době globalizace. Přednášky pronesené ve Francouzském institutu v Praze v roce 2007 v rámci cyklu ROZUMĚT SVĚTU. P. Rosanvallon/ E. Cohen/ D. Hervieu-Léger/ A. Meddeb/ P. Bruckner/ P. Hassner. Praha: UK, 2008, s. 66 – 74.
- KOŠÍK, K.: Předpotopní úvahy. Praha: Torst 1997.
- LYON, D.: Ježíš v Disneylandu. Náboženství v postmoderní době. Praha: Mladá fronta 2002.
- SCHNADELBACH, H.: Ak je Boh mrtvý, čo je vlastne dovolené? In: Fórum. Sme, roč. 13, č. 20. 8. 2005, s. 11 – 12.
- TAYLOR, CH.: Sekulární věk. Dilemata moderní společnosti. Vybrané kapitoly. Praha: Filosofia 2013.
- VOJTÍŠEK, Z.: Encyklopedie náboženských směrů a hnutí v České republice. Náboženství, církve, sekty, duchovní společenství. Praha: Portál 2004.
- ZINSER, H.: Náboženství na trhu. New Age, esoterika a nová náboženství v rámci evropských dějin náboženství. In: Dějiny religionistiky. Antologie. Red. B. Horyna, H. Pavlincová. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2001, s. 456 – 462.

HABERMAS V KONTEXTE FILOZOFIE VZDELÁVANIA ALEBO NAČO EŠTE FILOZOFIA (V PEDAGOGIKE)?

PAVOL MARCHEVSKÝ

Katedra školskej pedagogiky
Pedagogická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Trnava
Email: pavol.marchevsky@gmail.com

Abstract:

*The submitted work has the ambition to get involved in the present discourse of education in the area of neoliberalism. Referring to the work of J. Habermas *Wozu noch Philosophie?*, the work attempts to present the topical nature of the legacy of this German sociologist and philosopher in the outlines discourse of neoliberal education. The work also attempts to map and confront opinions of current authors concerning applicability of Habermas's ideas in the given discourse. The work also focuses on aspects of the discourse in the form of issues related to marketization and public interest in education.*

Keywords:

Habermas, philosophy, pedagogics, marketizations, public interest

Bezprostredným stimulom našich úvah o úlohe filozofie a konkrétne filozofického odkazu Habermasa aplikovateľného na problémy vzdelávania a výchovy bola pre nás lektúra Habermasovej práce *Načo ešte filozofia?*. Táto práca bola prvý raz publikovaná v nemeckom origináli pod názvom *Wozu noch Philosophie?* v roku 1971. V slovenskom jazyku máme možnosť konfrontovať sa s prekladom, ktorý bol publikovaný v roku 1994¹ v prvom a zároveň

poslednom čísle časopisu *Rozhovor*, ktorý vydal redakčný kolektív vedený Vladislavom Suvákom na pôde Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove. Išlo o pozoruhodný, no doposiaľ skoro nepovšimnutý projekt², ktorý ponúkol študentom preklady množstva filozofických textov uvažujúcich o povahe filozofie ako takej. Ponúkal preklady textov takých autorov ako Gabriel Marcel, Hans-Geord Gadamer, Emmanuel Levinas, Frederick Copleston, Paul Feyerabend, Alfred Jules Ayer, či spomínaného a pre nás zásadného filozofa Jürgena Habermasa.

Práve spomínaná práca Habermasa pre nás predstavovala možnosť pochopiť v širšom rozptyle to, čo následne nachádzame v iných systematických prácach tohto nemeckého autora. Ide o prácu, ktorá je neveliká rozsahom, no o to bohatšia obsahovým

1984. Táto esej publikovaná v nemčine v spomínanom roku 1971 predstavovala repliku slávnej Adornovej práce s rovnakým názvom.

² O tomto projekte sa po dlhom čase objavila zmienka až v časopise *Romboid* v rozhovore Ivany Komanickej s Vladislavom Suvákom (pozri *Romboid*, 2011, č. 2, s. 12-17). Tento rozhovor o *Rozhovore* následne viedol k opätovnej publikácii, mohli by sme povedať prvej veľkej publikácii, jednej z najvýznamnejších a doposiaľ nepovšimnutých prác Karla Kosíka *Moc a filozofie*, ktorá je súčasťou jeho doteraz nepublikovaného širšieho cyklu prednášok *Úvahy o smíchu* z roku 1991 (pozri *Romboid*, 2011, č. 3, s. 17-24). Táto práca Kosíka bola prvý krát publikovaná práve na stránkach *Rozhovoru* (s. 32-51).

¹ V súvislosti s týmto prekladom by sme si dovolili poznamenať, že tu dochádza k istému nedorozumeniu, ktoré spočíva v situovaní napísania tejto práce až do roku

naplnením a výpovednou hutnosťou tvrdení, ktoré z nej tvoria majstrovské dielo. Za zásadný a smerodajný považujeme už len samotný názov, ktorý má podobu zarážajúcej a možno až absurdne znejúcej otázky.

V nasledujúcich riadkoch sa pokúsime vysvetliť intencie tohto Habermasovho pýtania sa a zároveň sa tiež pokúsime predstaviť stimulačný vplyv, ktorý v sebe daná práca nesie. Habermas, ako autor pochádzajúci z prostredia precízne formulovaných a jasne vyargumentovaných názorov, dáva za dosť svojmu menu, keď hneď v úvode práce vyjasňuje používané pojmy a formuluje svoje východiská. Čitateľovi predstavuje svoje chápanie filozofie ako výkladového systému. Poukazuje na to, že aj antická mytológia bola istým výkladovým systémom, no na rozdiel od mýtu je povaha filozofického výkladu založená na metodickom pýtani sa na príčiny, ktoré má stály procesualný charakter.

Úvahy sú systematicky kladené do dvoch zásadných časových rovín, ktoré zodpovedajú potrebe uvažovať a argumentovať systematicky, až schematicky. Určujúcim medzníkom je Hegel, presnejšie jeho tvorba a následne smrť v roku 1831. Získavame tak obdobie od vzniku filozofie v starovekom Grécku, až po smrť Hegla a od jeho smrti až po súčasnosť. Samotná tvorba Hegla je zaradená do prvého obdobia.

V systematickej stratégii písania pokračuje Habermas pracovným vytýčením štyroch základných tematických a vzťahových rovín, v ktorých sa filozofia nevyhnutne v oboch týchto obdobiach pohybovala. Ide o vzťah filozofie a vedy, filozofie a politickej moci, filozofie a náboženstva, filozofie a vzdelanej menšiny, respektíve dostupnosti filozofie pre masy. V prvom rade sa pokúsime priblížiť Habermasov výklad povahy týchto vzťahov v období do smrti Hegla a následne pristúpime k štrukturálnej premene týchto vzťahov v období druhom. Práve druhé obdobie jej aktuálnou povahou (siahajú vlastne až do súčasnosti) pre nás predstavuje spomínaný zásadný stimulujúci rámec.

Pre vzťah filozofie a vedy prvého obdobia bolo podľa Habermasa príznačné, že „filozofia a veda boli nepochybne jedným“ (Habermas, 1994, s. 85). Poukazuje na to, že táto jednota nebola vôbec spochybňovaná a to dokonca ani pri zrode a rozvoji moderných prírodných vied. Filozofia „si presadila nárok posledného zdôvodnenia všetkého teoretického vedenia, na ktorom metafyzika stojí a padá: filozofia ostala až do 19. storočia základnou vedou“ (Habermas, 1994, s. 85 – 86). Podotýka tiež, že historiografia alebo zemepis boli síce rozvinutými disciplínami, no boli podľa Habermasa svojou deskriptívnou povahou „vykázané do oblasti neteoretickej empirie“ (Habermas, 1994, s. 85).

Povahu druhej vzťahovej roviny prvého obdobia, teda vzťahu filozofie a politickej moci, podľa nášho názoru najvýstižnejšie určuje nasledujúca myšlienka: „Jednota filozofického učenia a tradície v zmysle dedičstva oprávňujúceho vládnuť nebola až do Hegela principiálne spochybňovaná“ (Habermas, 1994, s.86). Habermas v danom kontexte poukazuje na to, že produkty filozofického myslenia a súdy týkajúce sa základných predpokladov života spoločnosti a života jednotlivca v spoločnosti môžu nadobúdať vo verejnom priestore legitimujúcu moc.

Filozofia a náboženstvo zastávali vždy rôzne funkcie. Takto by sa dala tézovite naznačiť základná tendencia ďalšieho vzťahu v prvom období. Habermas zdôrazňuje, že tento vzťah mal množstvo podôb, od principiálnych vzájomných kritik, cez vzájomnú ľahostajnosť až po „pokusy stotožniť filozofické poznanie so zjavením“ (Habermas, 1994, s. 87). Nikdy však filozofia v tomto období nedokázala kompenzovať alebo dokonca nahradiť istotu náboženskej viery.

Filozofia ako záležitosť vzdelanej elity, ktorá nikdy nezasiahla masy v bezprostrednom záujme o filozofiu a možnosti študovať ju, predstavuje príznačnú črtu poslednej vzťahovej línie prvého obdobia. V kategorickej podobe dopĺňujúco uvádza: „Duchovno-aristokratický predsudok, že väčšina je od prírody neschopná filozoficky usudzovať, sprevádza filozofiu až po Hegla“ (Habermas, 1994, s. 87).

Určujúci význam v ďalšom štúdiu odkazu tejto Habermasovej práce má nasledujúca dvojotázka, ktorú si Habermas kladie po hore naznačenom slede uvažovania: „Ak tieto globálne konštatovania súhlasia, potom čo sa od smrti posledného systematického filozofa nespornej kvality zmenilo, ktoré štrukturálne zmeny zdôrazňujú tézu o konci „veľkej“ filozofie?“ (Habermas, 1994, s. 87). Dôraz je kladený na kľúčovú kategóriu Habermasovho diskurzu vo všeobecnosti, teda na štrukturálnu premenu. Habermasom formulovanú otázku môžeme považovať za istý kľúč k čítaniu tejto práce, ktorý nám poodhaľuje hlbší význam nasmerovaný do druhého vymedzeného obdobia, ktoré vlastne sami žijeme. Ako to už bolo naznačené, Habermas pokračuje v systematickom duchu pokusom odpovedať na stanovenú dvojotázku v štyroch vzťahových rovinách.

Prvým prejavom štrukturálnej premeny po smrti posledného veľkého systematického filozofa je podľa Habermasa závislosť filozofie od výsledkov prírodných vied. Filozofia, ktorá si robila nárok na posledné zdôvodnenie musela svoju pozíciu pretransformovať na teóriu poznania. Jej výraznejšie ustupovanie aj z tejto pozície naznačuje nemecký filozof nasledovným spôsobom: „s príchodom pozitivizmu rezignuje teória poznania na teóriu vedy, teda na dodatočnú rekonštrukciu vedeckej metódy“

(Habermas, 1994, s. 88). Úloha filozofie v tomto vzťahu je takto vysoko redukovaná. Na identický problém upozorňoval Habermas ešte o tri roky skôr vo svojej prednáške z júna 1981, ktorú pod názvom *Filozofia ako miestodržiteľ a interpret* predniesol v Stuttgarte pri príležitosti zasadania Medzinárodného heglovského združenia: „Ak si filozofia nárokuje poznanie pred poznaním, kladie medzi seba a vedy vlastnú doménu a vďaka nej vykonáva funkcie panstva. Tým, že si nárokuje raz a navždy objasniť základy vied, raz a navždy definovať hranice toho, čo je prístupné skúsenosti, určuje vedám ich miesto. Zdá sa, akoby touto úlohou umiestňovala a prekračovala svoju kompetenciu“ (Habermas, 1991, s. 280). Citovaná myšlienka Habermasa nás odkazuje na isté kompetencie filozofie. V rámci štruktúry našej výpovede sa priblíženiu tejto kompetencie nebudeme na tomto mieste venovať a veríme, že ďalší sled našej práce s Habermasom bude predstavovať dostatočné a jasné vysvetlenie.

V druhej vzťahovej rovine sú zmeny úzko prepojené s premenou vo vzťahu filozofie a vedy. Závislosť filozofie od prírodných vied nesie so sebou, ako jeden z dôsledkov, rozštiepenie filozofie na teoretickú filozofiu, ktorá sa rozvíjala ako teória vedy a filozofiu praktickú. O povahe tohto rozštiepenia referuje takto: „praktická filozofia stratila spojenie s teoretickou“ (Habermas, 1994, s. 88). Osamostatnenie praktickej filozofie malo podľa autora za následok vytrácanie sa ontologických zdôvodnení, ktoré boli také zásadné pre politickú prax už od čias klasického antického obdobia. Podľa Habermasa tak „osamostatnená praktická filozofia bola vtiahnutá do centra diania, ktoré vyústilo do vzniku občianskych revolúcií“ (Habermas, 1994, s. 89).

Vzťah filozofie a náboženstva sprevádzajú po štrukturálnej premene dva zásadné momenty. Filozofia sa stáva radikálnou kritikou myšlienky Boha, ktorá je vlastná vyspelým svetovým náboženstvám. Nepoukazuje na to, že by to do smrti Hegla nikdy nerobila, bola to záležitosť metafyziky. Jej kritika je predovšetkým zameraná na nezmyselnosť tvrdení teológie, poukazuje na to, že zdogmatizované pojmy náboženských tradícií netvrdia nič zmysluplné, a to má svoj následok, že „táto kritika sa už nespráva imanentne k svojmu predmetu, útočí na základy náboženstva“ (Habermas, 1994, s. 89). Druhý moment, ktorý je podľa Habermasa vlastný vzťahu filozofie a náboženstva po štrukturálnej premene, popisuje takto: „osamostatnená praktická filozofia prevzala dedičstvo vykupiteľského náboženstva tam, kde si metafyzika nemohla nikdy robiť nároky na plnenie náhradných alebo konkurenčných funkcií“ (Habermas, 1994, s. 89). Filozofia sa chce stať spásonosnou.

Na príklade Humboldtových reforiem vzdelávania v Nemecku poukazuje Habermas na sled ďalších

štrukturálnych zmien, ktoré sú príznačné pre štvrtú vzťahovú rovinu druhého obdobia a majú priame prieniky do kontextu, na ktorý je centrovaná naša pozornosť. Poukazuje na etablovanie filozofie ako študijného odboru do meštiackeho prostredia, ktoré podľa Habermasa v zásadnej miere ovplyvnilo jeho ideologické zmýšľanie. Habermas pojednáva o masovom ráze pri zaoberaní sa filozofiou. Osobitým prejavom zmien v tejto rovine je postavenie filozofie v robotníckom hnutí, ktoré je príkladom skutočne masového hnutia. „Tu sa konečne zdalo, že padli elitárske obmedzenia, kvôli ktorým sa filozofia dostala do protirečenia so sebou samou. Práve toto mal Marx na mysli, keď tvrdil, že ak sa má filozofia uskutočniť, musí sa zrušiť“ (Habermas, 1994, s.). Tak ako Humboldt mal nezameniteľnú úlohu v nemeckých vzdelávacích reformách, tak na tomto stupni masovosti má svoje miesto práve spomínaný Karl Marx.

Prvým spoločným menovateľom týchto vzťahov je regres postavenia filozofie, jej nejasné a až žalostné vykreslenie v týchto zásadných rovinách, ktoré autor vytyčuje. Habermas píše o novej situácii, v ktorej sa filozofia nachádza. Naznačené novum je v úvahách nemeckého filozofa priblížené nevyhnutnosťou ponímať filozofiu ako kritiku, či presnejšie povedané „filozofia, ktorá si uvedomuje štyri spomenuté štrukturálne zmeny, sa už nemôže ponímať ako filozofia, ale ako kritika“ (Habermas, 1994, s. 91). Túto transformáciu filozofie na kritiku posúva opäť do štyroch rovín. To znamená, že filozofia kritická voči filozofii v pôvodnom zmysle sa nevyhnutne zrieka posledných zdôvodnení. V druhej rovine musí ponímať svoje poslanie v spoločnosti a jej činnosti ako istého reflexívneho elementu. Vo vzťahu k náboženstvu musí byť kritická voči jej totalitným prejavom výkladu sveta, to platí aj pre totalitné metafyzické nároky poznania. V poslednom prípade „kritická voči elitárskemu sebachápaniu vo filozofickej tradícii trvá na univerzálnom osvietení – aj seba samej“ (Habermas, 1994, s. 91).

Ak sme uviedli, že regresívna povaha dominantná v dobe po štrukturálnej premene, predstavuje čiastočné vysvetlenie povahy pýtania a formulovanej otázky, ktorú si Habermas kladie a zároveň ju používa ako názov svojej práce. Takto dopĺňujúce vysvetlenie by sme mohli hľadať práve v spojení s hore uvedenou kritikou. Uvedomenie si postavenia filozofie v novej situácii a potreba jej zmeny na kritiku, by sa mohla javiť ako uspokojivé vysvetlenie. Pre Habermasa sa ale objavuje v spojení s navrhovanou transformáciou postavenia filozofie istý problém. Habermas vyjadruje svoje obavy týkajúce sa toho, či sa zameraním výsostne na kritiku a sebakritiku nevyčerpáva obsahová náplň filozofie, či kritiky samotnej. Autor sa zamýšľa nad možnosťou obsahového vyprázdnenia poslanca filozofie, ktorá má len istý kritický procesálny

charakter bez jasných záverov, bez systematicky usporiadaného sledu myšlienok a výsledátov. Autor dokonca uvažuje o kritickom štádiu filozofického myslenia, ako o istom parazitujúcom elemente. Dané úvahy vedú Habermasa k zopakovaniu nastolenej otázky z názvu práce.

Na túto opakovane nastolenú otázku reaguje naznačením možných východísk z tejto situácie. Vhodným riešením, ktoré by zodpovedalo potrebným kritériám, by mohol byť podľa Habermasa scientizmus. Scientizmom chápe „vieru vedy v seba samú, teda presvedčenie, že vedu už nemôžeme chápať ako nejakú formu možného poznania, ale musíme poznanie stotožniť s vedou“ (Habermas, 1994, s. 92 – 93). Poukazuje na vzrastajúcu silu scientizmu, ktorá bola pôvodne len internou záležitosťou akademického prostredia. Scientizmus získal na sile tým, že veda začala produkovať množstvo v praxi užitočných poznatkov, výrazne vystupujúcich mimo rámcov kabinetov a laboratórií, čo vynieslo vedcom významné postavenie v spoločnosti a aj v oficiálnych spoločenských funkciách. Tým získava podľa Habermasa scientizmus a jeho výklad vedy s osobitým pojmovým aparátom a technickými súvislosťami politický význam. Dané okolnosti vedú Habermasa k potrebe kritického prehodnotenia scientizmu v širších spoločenských rámcoch, do ktorých zasahuje, a tým sa snaží opätovne prizvať k činnosti filozofiu ako kritiku. Táto kritika by mala sledovať dva aspekty, ktoré sú spojené s dvomi Habermasom diagnostikovanými nedostatkami scientizmu.

Prvým nedostatkom je neaplikovateľnosť scientizmu pre potreby štúdiá dejín a výskumu realizovaného sociálnymi vedami. Jeho pojmový a kategoriálny aparát nezodpovedá potrebám týchto vied, ktoré „nevytvárajú technicky použiteľné, ale na konanie orientované vedenie“ (Habermas, 1994, s. 94). Druhý problém scientizmu spočíva v jeho tendencii uplatňovať technokratické mechanizmy a racionálne postupy na vyjasňovanie praktických otázok, ktoré v sebe môžu obsahovať množstvo elementov mimo tieto rámce, resp. neuchopiteľné týmto scientistickým inštrumentárium.

Tieto nedostatky je potrebné eliminovať, resp. snažiť sa ich kompenzovať pre komplexné potreby života v spoločnosti, ktorý obsahuje mnoho premenných. V tomto priestore sa jasne formuje miesto kritiky, ktorá zaujala miesto filozofie. Mala by spĺňať tri zásadné úlohy. Prvá úloha spočíva v kritickom posudzovaní „objektivistického sebachápania vied“ (Habermas, 1994, s. 95) a tiež v kritickom prístupe k scientistickému definovaniu pokroku. Druhým zadaním je podpora vytvárania vhodného terminologického zázemia v prostredí metodológie sociálnych vied tak, aby sa mohli spôsoby komunikácie v tomto prostredí čo najproduktívnejšie rozvíjať. Po

tretie, „by mala vyjasniť dimenziu, v ktorej by bolo možné spoznať súvislosť logiky výskumu a technického rozvoja s logikou komunikácie pri vzdelávaní“ (Habermas, 1994, s. 95).

V uvažovaní Habermasa a v argumentácii, ktorú nám ponúka, badáme zásadný akcent práve na aspekt komunikácie, možnosť komunikovať medzi vednými odborníkmi, medzi aplikovanými sférami rôznorodého spoločenského diania, ktoré často nie je možné jednoducho redukovať do kategórií a presných vzorcov správania. Aj keď sa tieto vedné odbory nevyhnutne konfrontujú, sú v neustálej interakcii v rôznych stupňoch a úrovniach vzájomnej subordinácie.

Čitateľ možno zaznamenal istú protichodnosť medzi tvrdeniami o kritike, ktorá by mala zastúpiť filozofiu a tvrdeniami o samotnej novej kompetencii filozofie. Myslíme si, že v snahe odpovedať na otázku *Načo ešte filozofia?*, Habermas stále pracuje s poslaním filozofie ako istým naratívny systémom, ktorý ale po štruktúrálnych premenách musí nanovo pochopiť a určiť svoje miesto. Tým miestom, je podľa nášho názoru miesto istého mediátora, ktorý sprostredkúva komunikáciu medzi rozličnými oblasťami ľudskej vedeckej, či inej tvorivej pôsobnosti.

Za jeden z kľúčových problémov našej doby považuje Habermas rozpad náboženského vedomia, ktorý má za následok kreovanie množstva alternatívnych prístupov k spásu človeka. Tie podľa Habermasa často vedú k tvorbe rôznych názorových, ideologických či duchovných platforiem, ktorých extrémnymi prejavmi býva násilie a teror. Dochádza k triešteniu identít.

Na tejto platforme formuluje Habermas svoje záverečné stanovisko, ktoré je podľa nášho názoru skvelým prejavom syntézy odkazu neseného stranami tejto jeho práce: „Oproti týmto rozdvojeným fenoménom rozpadu kultúrnej vzdelanej identity a identity skupiny, by mohlo široko pôsobiace, filozofické, s vedami komunikujúce myslenie ponúknuť iba krehkú jednotu rozumu, teda jednotu identity a neidentického, ktorá vzniká v rozumnom rozhovore“ (Habermas, 1994, s. 98). Chceli by sme zdôrazniť pojmy ako *rozhovor*, *krehká jednotu rozumu*, *filozofické myslenie*, ktoré podľa nášho názoru predstavujú jadro jeho odkazu aktuálneho dodnes. Nazdávame sa, že toto tvrdenie rovnako vysvetľuje doposiaľ zámerne nedopovedanú výhradu o kompetencii filozofie vo vzťahu k vede, ktorú formuloval Habermas v citovanej pasáži z jeho Stuttgartskej prednášky.

Aj napriek tomu, že Habermasove myšlienky boli formulované pred takmer tromi desaťročiami, otázky sú neustále aktuálne. Práve naše presvedčenie o aktuálnosti odkazu zdôrazňujúcim interdisciplinárnosť, potrebu spoločnej komunikácie a

snahy o jej optimalizáciu, nás viedli k tomu, že sme na viacerých miestach poukázali na Habermasom určené druhé obdobie ako na to, ktoré sami žijeme. Prirodzene môžeme súhlasiť s námietkami, ktoré by boli vznesené k procesuálnym úkonom písania tejto Habermasovej práce i stratégií jej písania, no s odkazom a hlavným posolstvom je potrebné pracovať so zvýšenou opatrnosťou, keďže postihuje vysoko aktuálne problémy.

Práve diagnostická časť Habermasovej práce a následné poukázanie na nevyhnutnú potrebu komunikácie, predstavujú pre nás zásadný stimul, ktorý bude určovať ďalší sled predkladanej práce.

Po prečítaní hore uvedeného textu si čitateľ môže ešte stále klásť otázku: Je skutočne Habermas relevantným autorom pre riešenie súčasných otázok pedagogiky či vôbec nejakých interdisciplinárnych presahov?

Dovolíme si tvrdiť, že áno. V nasledujúcom slede práce by sme sa chceli pokúsiť uviesť niekoľko súčasných pohľadov na tvorbu Habermasa, ktoré ho delegujú nielen do prostredia interdisciplinárnych štúdií, ale aj priamo do prostredia diskurzu o vzdelávaní a výchove.

Z pohľadu dejín filozofie je Jürgen Habermas (1929) skúmaný ako nositeľ osvieteneckej tradície Immanuel Kanta. Habermasova diskurzívna etika je vnímaná niektorými historikmi filozofie ako najpriateľnejšia verzia kantovského chápania morálnej povinnosti. Habermas je považovaný za oddaného nasledovníka myšlienky morálneho univerzalizmu, je rovnako považovaný za presvedčeného kognitivistu či dokonca stúpenca nestrannosti a rovnosti (Mahoney, 2002). Často sa objavujú snahy vytvárať dialóg medzi Habermasom a inými významnými mysliteľmi 20. storočia. Jedným z nich je aj S. Hendley, ktorý tvrdí, že „spomedzi všetkých tých, ktorí ovplyvnili súčasnú obnovu morálnej teórie v kontinentálnej filozofii sú Habermas a Lévinas istotne tí najdôležitejší“ (Hendley, 1996, s. 504)¹.

¹ Ako príklad takéhoto komparatívneho pokusu namiereného na samotnú dejinne - filozofickú analýzu problematiky komunikácie predstavuje práca Deborah Cookovej, ktorá uvádza: „Mojim zámerom je identifikovať niektoré zaujímavejšie body kontrastu medzi Adornovými a Habermasovými myšlienkami o komunikácii, s bezprostredným cieľom zdôrazniť, o čo presne ide, keď komunikácia nadobúda status filozofického problému v ich práci“ (Cook, 2002, s. 42). Aj v domácom akademickom prostredí nachádzame obdobný príklad v práci historika filozofie Lubomíra Belása (2007), ktorý pristupuje k analýze problematiky moderného človeka a občana u Kanta cez autorov, ktorý sú považovaní za nasledovníkov Kantovho filozofického dedičstva. Menovite sa vyjadruje k stanovenému problému u Jürgena Habermasa a Johana Baptista Metza.

V monografii talianskej autorky G. Borradoriovej *Filosofie v dobe teroru s podnázvom Rozhovory s Jürgenom Habermasem a Jacquesem Derridou* vidíme v spracovaní formou rozhovorov pokus predstaviť myšlienky a situovať uvažovania oboch autorov do zložitého diskurzívneho priestoru teroru ako bezpečnostného a celosvetovo problematizovaného spoločenského fenoménu súčasnosti².

To, že Habermasova mysliteľská iniciatíva sa nenachádza vo vzduchoprázdne intelektuálnej činnosti, zaujímavým spôsobom uchopuje Jari Niemi v tejto svojej rozsiahlejšej myšlienke: „Habermasovu teóriu komunikatívnej racionality je možné najlepšie pochopiť v kontexte teórie spoločenského konania. Teória spoločenského konania je vytvorená za účelom zodpovedania dvoch prepojených otázok: Čo umožňuje spoločenskú interakciu? Ako je možná existencia spoločenského poriadku? Aj keď sú tieto otázky konceptuálne vzdialené, myslíme si, že Habermas ponúka jednu odpoveď pre obe tieto otázky. Koordinácia spoločenského konania (konania, ktoré sa uskutočňuje minimálne medzi dvoma subjektmi) a vysvetlenia existencie spoločenského poriadku je možná, iba ak sa demonštruje nevyhnutnosť diskurzívnej komunikácie spolu so strategickým konaním“ (Niemi, 2005, s. 513).

² Pokusy aplikovať odkaz myšlienok Habermasa pri riešení súčasných otázok nachádzame aj v domácom akademickom prostredí. Mali sme možnosť konfrontovať sa napríklad s prácou D. Kovaľovej, ktorá bola publikovaná na stránkach časopisu *Filozofia* pod názvom *Habermas alebo ktorá etika pre bioetiku*. Inšpirovaná filozofických myšliením Habermasa sa snaží jeho prístupy uplatniť do oblasti etiky, presnejšie povedané v aplikovanej etickej disciplíne - bioetike. Habermasova teória diskurzívnej komunikácie nachádza svoje odzrkadlenie aj v iných aplikovaných oblastiach spojených s biosférou. Ako to ukazuje Skollerhorn vo svojej práci *Habermas and nature: The theory of communicative action for studying environmental policy* jej využitie je možné aj pri skúmaní tvorby modelu pre empirické štúdium environmentálnej politiky. Skollerhornov model je zložený z troch typov kultúrnych ideálov: antropocentrická materiálnosť, antropocentrická nemateriálnosť a ekocentrická nemateriálnosť. Model, ktorý predstavuje autor sa venuje najmä možným prekážkam v sociálnom poznaní a pri participácii verejnosti na danej problematike. Na tomto základe rozpracúva svoje úvahy o formách a štýle uvažovania o tomto problematickom rámci, a tiež otázke vylúčenia občanov z diskusie o environmentálnych problémoch. V neposlednom rade, tento model zohráva funkčnú úlohu ako kritika jednosmerného liberálneho pohľadu na environmentálne problémy (Skollerhorn, 1998). Skollerhornova práca je pre nás zaujímavá práve ako príklad širokého využitia Habermasovej diskurzívnej komunikácie za rámce striktné teoretických úvah v duchu filozofie pre filozofiu, ako to môžeme badať v niektorých prúdoch súčasnej analytickej filozofie

Uvedli sme, že tvorba Habermasa je z pozície dejín filozofie v jej súčasnom období často skúmaná v kontakte s inými filozofickými koncepciami. Tento trend nie je vlastný len filozofickým reflexiám, ale presahuje aj do širšieho interdisciplinárneho rámca, ktorý nám vo vzťahu k tvorbe nemeckého filozofa a sociológa (ako býva Habermas najčastejšie označovaný) priblížil E. Skollerhorn. V rovine spoločenských vzťahov a ľudskej slobody vedie takúto komparáciu aj P. Razor a P. Hill, porovnávajúc tvorbu Habermasa s Wiemanom. Razor a Hill dospievajú v danom kontexte k nasledujúcemu rezultátu: „Obidve (konceptia Habermasa a Wiemana, pozn. autora) sa týkajú rozšírenia spektra ľudskej slobody v kontexte komunikatívneho chápania medziľudských spoločenských vzťahov, a takisto sa obe venujú negatívne vplyvu prehnane regulovanej a systematizovanej kultúry na tento proces“ (2000, s. 287)¹.

¹ Do úplne novej, akoby experimentálnej podoby dostáva svojou verziou komparácie Jürgena Habermasa, Jacquesa Derridu a Hansa-Georga Gadamera Feldman v práci *The problem of Critique: Triangulating Habermas, Derrida, and Gadamer Within Metamodernism*. Feldman svoju prácu vychádzajúcu na stránkach prestížneho *Contemporary Political Theory* situuje, vzhľadom na povahu periodika nie príliš prekvapivo do politického prostredia. Oveľa pozoruhodnejším je ale Feldmanov predpoklad, že tieto tri filozofické systémy v rovine politických implikácií sú intranzitívne, teda nepriechodné, nemajúce styčný bod: „zdá sa, že sa skôr posúvajú sem a tam namiesto toho, aby existovali v pevne stanovených vzťahoch voči sebe navzájom“ (Feldman, 2005, s. 296). Na ďalšej strane tento pozoruhodný vzťah, ktorý je jedným z jeho východísk, vysvetľuje nasledovne: „tito traja filozofi zdieľajú určité fundamentálne predpoklady o našom bytí vo svete aj napriek tomu, že v nejakej miere majú odlišné ciele a pýtajú sa rozdielne otázky“ (Feldman, 2005, s. 297). Východiská Feldmana sa mierne modifikujú a nakoniec vedú k styčnému bodu v podobe metamodernizmu, o ktorom píše: „Metamodernizmus nielenže zavrhuje modernistickú subjekt - objektovú metafyziku, epistemologický funkcionalizmus a referenčné teórie jazyka, ale navyše odmieta tieto záležitosti ako bezvýznamné v porovnaní s naliehavejšími problémami. Habermas a ostatní metamodernisti inklinujú k zdôrazňovaniu pohybu a orientácie moci, obzvlášť v jazyku“ (Feldman, 2005, s. 300). Práve spomínaná platforma predstavuje to experimentálne vo Feldmanovom prístupe ku komparácii, ktorá je založená na pozornej lektúre a výbornej analýze tvorby všetkých troch autorov. K Habermasovmu mysliteľskému odkazu a predovšetkým k jeho teórii komunikatívneho konania sa obracia mnoho autorov z rôznych oblastí nielen humanitných vied. Dôkazy spomínanej bohatej rezonancie Habermasových myšlienok môžeme nachádzať v ďalšej štúdií komparatívnej a dialektickej povahy z pera J. Chrissa s názvom *Habermas, Goffman, and communicative action: Implications for professional practice*. Tak ako to naznačuje názov práce, diskusia

Ak sa ešte raz opýtame: Nakoľko je možné pracovať s odkazom tohto žijúceho sociológa a filozofa, rodáka z Düsseldorfu, v rovine pedagogiky a diskurze o výchove a vzdelávaní? Námetom pre odpoveď v danom konkrétnom kontexte pre nás predstavujú názory autorov, o ktorých by sme chceli pojednávať teraz.

Oporu v našom presvedčení nachádzame napríklad u R. Heslepa, ktorý vo svojej štúdií *Habermas on communication in teaching* predstavuje pokus využiť Habermasove úvahy o komunikácii v prostredí vzdelávania a pedagogiky. Autor prichádza s kritickou reflexiou niektorých výkladov Habermasa, ktoré boli centrovane na negatívnu kritiku komunikácie ako akéhosi bázického pojmu. Heslep danú problematiku posúva ďalej a zdôrazňuje: „Radšej to treba chápať ako teóriu, ktorá prekračuje nedostatky tohto pojmu, a zároveň má pozitívny význam vo vzťahu k vzdelávaniu. Pre Habermasa existuje druh reči, resp. prejav reči, pri ktorom sa hovoriaci aj príjemca snažia interaktívne dosiahnuť vzájomného pochopenia, na ktorom by sa obaja zhodli - a to pomocou pravidiel platnosti“ (Heslep, 2001, s. 191). Spomenuté uvažovanie Heslepa nám umožňuje jasnejšie uvažovať o Habermasovi na poli vzdelávania, či pedagogiky ako vedy, ktorej jedným z predmetov skúmania je vzdelávanie. Nazdávame sa, že niektoré nami uvedené príklady nám môžu slúžiť ako jasné predstavenie si relevantnosti pracovať s odkazom Habermasa v pomerne širokých kontextuálnych rámcach.

„Je hanbou, že jeho myšlienky nepôsobili na širšie publikum, vzhľadom na to, že jeho práca má mnoho čo ponúknuť diskusiám týkajúcich sa učenia a interakcie v triede, vzťahu medzi vzdelávaním, občianskou spoločnosťou a štátom, formami demokracie, rozumom a kritickým myslením a performativitou, hodnotením kultúr a zodpovednosti“ (Bamber - Murphy, 2012, s. 103-104). Tieto tvrdenia na adresu

o diskurzívnej komunikácii sa presúva do prostredia profesijnej praxe. Chriss sa podrobnejšie venuje využiteľnosti diskurzívnej komunikácie v oblasti plánovania, poradenstva a hodnotenia, ktoré musíme v praxi denne vykonávať (Chriss, 1995). V porovnaní s Goffmanom vidí tento autor u Habermasa isté nedostatky: „Ak sa má Habermasova teória diskurzívnej komunikácie ďalej rozvíjať, teda, ak sa má niekedy adekvátne spojiť s empirickým sociálnym svetom, musí sa lepšie (konkrétnejšie) vyrovnáť s povahou prezentovaného ja“ (Chriss, 1995, s. 545). Týmto zároveň autor jasne deklaruje otvorenosť Habermasovej koncepcie, vníma ju ako niečo, čo ešte nie je úplne dovŕšené a ani uzavreté. V tvorbe Habermasa vidí odkaz, ktorý má potenciál ďalej sa rozvíjať aj pričinením iných autorov, nielen samotným Habermasom. Máme tiež možnosť všimnúť si kritický postoj namierený k problematike *ja (self)*, mohli by sme povedať subjektu, či dokonca človeka ako individua.

Habermasa pre nás pôsobí ako definitívne prebudenie z akéhosi „dogmatického spánku“. A zároveň pôsobí ako jasná deklarácia relevantnosti vstupu Habermasa do prostredia vzdelávania a kritického prehodnotenia jej stavu. Ide o tvrdenie, ktoré aj vďaka svojej ostrosti výpovede, ba až vulgárnosti, rúca pre nás akékoľvek zábrany vstúpiť do prostredia diskurzu pedagogiky úvahami o tvorbe a odkaze Habermasa. Citovaní autori poznamenávajú, že Habermasovi je v rovine edukácie venovaná pomerne malá pozornosť vzhľadom na význam jeho tvorby aj pre túto rovinu. Poukazujú tiež na práce autorov, ktorí s Habermasom v rovine vzdelávania pracovali a pracujú. Ide o autorov ako Brookfield (2005), Collins (1991), (Connolly 1996) či Mezirow (1981), ktorých reflexia problémov v nadviazaní na tvorbu Habermasa je skutočne pozoruhodná. O uvedených autoroch z európskeho a amerického prostredia autorská dvojica poznamenáva: „Pedagógovia v týchto krajinách videli v Habermasovej práci rámec, z ktorého vystavali základy pre alternatívne formy vzdelávania, a zároveň poskytl kritické stanovisko v reakcii na zvyšujúcu sa marketizáciu, ktorá začala ovplyvňovať odvetvie vzdelávania v 80-tych rokoch“ (Bamber –Murphy, 2012, s. 103). V tomto hodnotiacom stanovisku pre nás mimoriadne rezonuje motív marketizácie, o ktorej ešte budeme v rámci našej práce hovoriť. V osobitej rovine autori vnímajú vplyv Habermasa v Nemecku, pre Habermasa domácom prostredím, kde zohráva kľúčovú úlohu ako to demonštruje nasledujúca poznámka: „Jeho vplyv vo vzdelávaní bol taktiež viditeľný v jeho domovskej krajine v Nemecku, obzvlášť v 70-tych a 80-tych rokoch, kde diskusie ohľadom *kritickej pedagogiky* brali vážne jeho prínos k teóriám demokracie, občianskej spoločnosti, komunikácie a ľudských záujmov“ (Bamber –Murphy, 2012, s. 103).

V takejto širšej rovine pracuje s Habermasovým myšlienkovým odkazom aj Staats, ktorý píše: „Pre Habermasovo zmýšľanie je liberálna teória nedostatočne normatívna – opiera sa o nerealistické predpoklady, podľa ktorých je možné dosiahnuť nepolitické spoločné dobro uspokojením osobných životných cieľov a individuálnych očakávaní šťastia.“ (Staats, 2004, s. 585). Staats odhaľuje, ako si dovoľme tvrdiť, zásadnú rovinu Habermasovej koncepcie komunikatívneho konania, keď poukazuje na moment javenia sa demokracie ako liberálnej. To by sme pomenovali ako ďalší motív, ktorý nás mimoriadne zaujíma, a ktorého význam pre nás ešte spresníme. Na tomto základe Staats Habermasove názory na liberálnu demokraciu zhrňuje nasledovne: „Demokracia sa bude „javíť“ liberálnou, ale v skutočnosti takou nebude. Toto je druh slepej uličky Frankfurtskej školy, ktorú sa Habermas snažil prekonať“ (Staats, 2004, s. 593). Vplyv Habermasa oveľa súčasnejšie než do rokov 80-tych mapuje vo svojej práci napríklad Wilde (2007), ktorý

označuje Habermasa za kľúčového mysliteľa proti neoliberalizmu, na ktorého nadväzujú a od ktorého sa ideologicky odrážajú autori ako Ulrich Beck, Roberto Unger či Hauke Brunkhorst. Wildovo tvrdenie v spojení s hore uvedenými rámcami tiež poukazujú na Habermasa, ako na isté spojivo v dejinách filozofického myslenia, ktoré je tvorené tradíciou dejín filozofie, a ktoré sa zároveň stáva pevným ohniskom pre napájanie sa ďalších častí pomyselnej reťaze myslenia. Reťaze myslenia, ktorá tvorí sieť prepojenú úmerne rôznorodosti riešených problémov. Habermas je jej silným základom, ktorý má bohaté korene v spomínaných dejinách filozofie. Dané prepojenie so základňou v podobe dejín filozofie nie je len výsledkom interpretácie odkazu Habermasa, lež zakladá sa na jeho vlastných tvrdeniach a deklaráciách týchto inšpirácií, ktorých odkaz ďalej rozpracúva a dovoľme si tvrdiť, že aj zveľaďuje.

V kontexte súčasných reflexií tvorby Habermasa nemenej zásadne znejú aj slová Fleminga o tom, že Habermas spoločne s Erichom Frommom predstavujú najlepšie „antidótum“ proti neoliberalnej tradícii a jej rozsiahlym vplyvom v spoločnosti. Ako uvádza: „je im jasné, ako kapitalistický systém ovplyvňuje viac ekonomiku ako politiku tým, že potvrdzuje neexistenciu tej časti duše, ktorá dokáže uniknúť dopadu odosobnenia alebo útlaku a zdôrazňuje to, aké náročné je dosiahnuť kreatívne a imaginatívne, ktoré si oslobodenie vyžaduje“ (Fleming, 2011, s. 126) a následne na adresu Habermasa a Fromma dodáva: „pochopili to, ako sa duša a spoločnosť vzájomne ovplyvňujú na úrovni porozumenia svetu a konania pre jeho zmenu. A to je presne význam slova „kritický“ v kritickej teórii. Je to nesmierne dôležité pre úlohu kritického porozumenia ekonomiky dneška v jeho neoliberalnej podobe.“ (Fleming, 2011, s. 126). Fleming vo svojich hodnoteniach priamo odkazuje na zásadné koncepčné prvky Habermasovej koncepcie komunikatívneho konania. Myšlienky Fleminga sú nám nesmierne blízke, aj vzhľadom na fakt, že možno ešte hlbšie ako Bamber a Murphy, zdôrazňuje úlohu Habermasa v spojení s neoliberalizmom v oblasti vzdelávania. Ako tvrdí Fleming: „Habermas obhajuje vzdelávanie, ktoré kladie do stredobodu úloh modernej spoločnosti a vníma ho ako rozhodujúci faktor pri dosahovaní demokracie“ (Fleming, 2011, s. 129). Fleming chápe Habermasa ako toho, kto prinavracia zmysel patologicky chápanému racionalizmu a „nátlaku“ na používanie rozumu. Habermas je tým, kto „diagnotikoval“ poruchu kapitalizmu v jeho pohľade na používanie rozumu a pri koncipovaní projektu vzdelávania. Pre kontext našej práce sú dané myšlienky nesmierne hodnotné práve z toho uhla pohľadu, že Habermas sa nesnaží rúcať celú koncepciu dnešného sveta, ale snaží sa o diagnostikovanie zjavných nedostatkov a ich

pôvodu. Táto diagnostická činnosť nie je spojená len s otázkami kapitalizmu, ale aj hodnotami liberalizmu, ktorých patologický invariant býva nazývaný neoliberalizmom.

Etablovanie názorov Habermasa do prostredia vzdelávania, niekoľkokrát uvedená autorská dvojica Bamber a Murphy, posúva do ešte širších súvislostí odvolávajú sa na práce takých autorov, ako napríklad Biesta (1994), Ewert (1991), Terry (1997) a tvrdia nasledovné: „Ostatné kúty vzdelávacej profesie tiež našli v jeho práci inšpiráciu, napr. – vo vzdelávacej technológii, vzdelávacom hodnotení, pedagogike, vzdelávacom procese a vzdelávacej teórii“ (2012, s. 103). Autori často zdôrazňujú nesmierny potenciál Habermasových myšlienok, ktorý práve v oblasti vzdelávania býva málo využívaný a nedostatočne aplikovaný, niekedy dokonca považovaný za nenáležitý. Tieto kritické tendencie sú dôkazom len jedného faktu, a to neznalosti odkazu Habermasa, ktorého popieranie by sme boli nútení hodnotiť ako isté akademické ignoranstvo. Poukazujú na množstvo ďalších motívov, ktoré ponúkajú bohaté možnosti pre bohaté rozpracovanie. Na tomto mieste považujeme za vhodné uviesť poznámku iného z komentátorov tvorby Habermasa v danej oblasti, ktorá vykresľuje istú problematickú pozíciu v možných snahách pracovať s tvorbou nemeckého sociológa a filozofia v stanovenej rovine: „nedostatok prepojenia na každodennú prax, profesionálnu alebo inú, je spôsobený vysoko abstraktnou povahou Habermasovej práce a v spojitosti s jeho vlastnými teoretickými limitmi obmedzujú jej praktickú aplikáciu“ (Blaug, 1997, s. 117). Plne sa zhodujeme s týmto tvrdením. Zároveň to však vnímame ako veľkú príležitosť. Ako príležitosť, pokúsiť sa vo vlastnej réžii dešifrovať a interpretovať odkaz Habermasa v danej rovine v duchu inej poznámky Blauga: „plne napísané, ale zatiaľ nezúročené“ (tamtiež). Jedno z možných riešení ponúkajú aj Bamber a Murphy poznamenávajú: „Jeden možný mechanizmus ako *profitovať* z príslubu Habermasovej kritickej teórie, je umiestniť jeho prácu v kontexte ďalších intelektuálnych tradícií. Výsledné porovnania a kontrasty by mohli pomôcť ďalšiemu porozumeniu a integrácii jeho myšlienok vo vzdelávacej aréne“ (Bamber –Murphy, 2012, s. 104). To, že Habermasov odkaz je aplikovateľný do týchto rámcov, podľa nášho názoru dostatočne dokladajú postoje autorov, ktoré sme tu tézovite priblížili, a ktoré sú akceptované a prezentované na medzinárodne uznávaných fórach a autoritatívnych odborných periodikách.

Na niekoľkých miestach sme spomenuli či zdôraznili, že nás zaujali úvahy o pedagogike, presnejšie o neoliberalnom diskurze a tiež o marketizácii v pedagogike. Považujeme za náležité

spresniť tento náš záujem a takýmto spôsobom sa dopracovať aj k formulácii záveru našej práce.

Naša práca predstavuje pokus vstúpiť do aktuálnej diskusie v pedagogike, ktorej iniciátormi sú Branislav Pupala a Ondrej Kaščák.

Okrem zdôrazňovania klasickejších charakteristík funkcie školy v širokom zmysle ako integračného elementu, a tiež určenie školy ako špecifickej formálnej organizácie a formatívnej štruktúry, ktorá ovplyvňuje správanie sa členov spoločnosti, nachádzame v prácach spomínaných autorov zvýšený dôraz na vplyvy sociálnych a kultúrnych očakávaní na školu ako formatívnu štruktúru. Na základe nášho doterajšieho štúdia problematiky si dovoľme tvrdiť, že z rámcom bežných problematických otázok pedagogiky vystupujú do interdisciplinárnej roviny tvrdenia napríklad takéhoto charakteru: „úroveň sociálnej konformity do značnej miery závisí od možnosti, resp. schopnosti efektívne uplatniť sociálnu kontrolu. Vyjadrením tejto možnosti a schopnosti, je kategória sociálnej moci“ (Kaščák, 2006, s. 11). Rovnako pre nás inšpiratívne znie uvažovanie autorov o tom, že žiadny diskurz výchovy nie je nikdy o mnohostrannosti a celistvosti – vždy je na niečo orientovaný, zameraný, vývin niečoho favorizuje. Nazdávame sa, že hore uvedená stratégia vytvára dobrý priestor pre širší diskurz o výchove, pre teoretickú, a tiež praktickú analýzu. Diskusia o pedagogike je širšia a spadá do rôznych kontextov, nie je zameraná len na samú seba, ale aj na situovanie do spoločnosti a na funkcie, ktoré v tomto priestore spoločnosti spĺňa. Ako to ukázalo skloňovanie pojmov kontrola a moc, vynára sa tu prepojenie s problematikou politiky a jej vplyvom aj na samotnú pedagogiku. Pričom by sme si dovoľili podotknúť, že je pre ňu charakteristická ideová zmätenosť a nekonzistentnosť, keďže reálne existujú rôzne diskurzy o výchove a vzdelávaní. Aj napriek tomuto faktu, si často rozdiely a aj protichodnosti týchto rôznych koncepcií neuvedomujeme, alebo o nich dokonca ani nevieme. V tejto rovine uvažovanie je pre nás zásadné poukázanie autorov Kaščáka a Pupalu (2009) na to, že je nemožné svojvoľne kombinovať rôzne pedagogické praktiky a metodiky, lebo oni majú svoje širšie kontextuálne pozadie, ktoré by svojvoľným výberom mohlo byť narušené, čo by malo za následok, že tieto prístupy v nejakej izolovanej aplikácii od svojho kontextu, budú pôsobiť kontraproduktívne. Plne sa stotožňujeme s názormi autorov v tom, že definície v pedagogike majú snahu jasne pojmovo a významovo určovať, mať univerzálnu platnosť, čo sa podľa nás ukazuje ako úplne neproduktívny prístup narúšajúci kontexty, v ktorých sa pojmy vyvíjajú a kde plnia svoje funkčné miesto. V tejto súvislosti autori zdôrazňujú: „Kontextualita poňatia výchovy a vzdelávania súčasne jasne upozorňuje na to, že tieto

poňatia boli, sú a vždy budú diferencované, premenlivé a že nič také, ako ich univerzálna definícia z princípu nemôže existovať. Ak sa aj stretne s deklarovaným definičným vymedzením týchto pojmov, v jeho pozadí sa vždy nachádza zamlčaný alebo dokonca neuvedomený ideologický či teoretický background, ktorého obnaženie dáva tejto definícii znovu limitujúci kontext a výpovedné hranice“ (Kaščák – Pupala, 2009, s. 10). Uvedená pasáž z práce *Výchova a vzdelávanie v základných diskurzoch* nám odovzdáva odkaz, že akékoľvek snahy o absolútne platné definovanie týchto pojmov a mohli by sme to rozšíriť na akékoľvek pojmy, predstavuje neartikulovaný, no nevyhnutný redukcionizmus. Nazdávame sa, že prístup k našej snahe, ako nevyhnutne redukovanej iniciatíve, môže byť nápomocný v tom, že svoje pozície nechápeme ako absolútne platné, ale ponúkajúce sa do diskusie s istým zázemím poznatkov a argumentov. Nápomocne nám znejú aj nasledujúce tvrdenia autorov Kaščáka a Pupalu venované pojmom výchovy a vzdelávania „tieto pojmy ani nemôžu mať jasne kontúrované hranice, takže porozumenie významov pojmov výchova, vzdelávanie či socializácia bude vždy závislé od šírky výkladového poľa teórie, v ktorej sa o nich pojednáva, že bude závislé od zámeru textov, v ktorých sú zakomponované“ (2009, s. 11-12). Našej práce sa to dotýka v tom zmysle, aby sme si určili hranice nášho diskurzu. V tomto zmysle si jasne uvedomujeme aj naše miesto v diskusii, ako jeden z možných pohľadov vyjadrujúcich skromnú ambíciu prispieť k zásadným otázkam, ktoré sú prehliadané. Chceme poukázať na to, že naša práca by mala byť malým príspevkom k tejto debate, pretože si uvedomujeme naše limity a rovnako aj rozsahové možnosti tejto čitateľovi predkladanej práce. Ak chceme pristúpiť k tejto problematike so snahou zanechať nejaký odkaz a neprepadnúť príliš širokej metodológii, tak považujeme deklarovanie obmedzení v podobe jasných určení rámcov našej práce za akademickú povinnosť.

Uvedenie si komplexnosti problematiky a množstva premenných, ktoré v nej zohrávajú svoju úlohu, naznačuje aj táto pasáž z niekoľkokrát spomínanej práce: „historické súvislosti a premeny chápania vzdelania sú naporúdzi aj v súvislosti s analýzou otázky, ako sa vôbec menilo poňatie toho, kto „intelektuál“, „učenec“, „vzdelanec“ vôbec je“ (Kaščák – Pupala, 2009, s. 12). My by sme sa mohli v spojení s poslednou poznámkou a našim predmetom záujmu pýtať na dnešné chápanie intelektuála v očiach verejnosti.

Autori sú pravidelne, podľa svojich slov, konfrontovaní s názormi učiteľov, ako aj členov odbornej pedagogickej obce, ktorí považujú uvažovanie o rôznych pedagogických diskurzoch za

príliš teoretické a odtrhnuté od každodennej pedagogickej praxe. Myšlienkou, ktorá v spomínanej rovine rezonuje a ovplyvňuje našu prácu, je aj táto nasledujúca: „hoci to nie sú príbehy, ktoré by priamo reagovali na každodenné pedagogické problémy a otázky učiteľov, tie sú v nich obsiahnuté implicitne alebo odpovede na ne sa dajú z týchto veľkých diskurzov odvodiť. Lebo veľké rozprávanie ponúkajú diferencované odpovede na fundamentálne otázky“ (Kaščák – Pupala, 2009, s. 162). Toto tvrdenie môžeme považovať za jedno z kľúčových pre naše chápanie tohto diskurzu. Aj keď vyznieva všeobecne, priamo sa vzťahuje na oblasť, ktorá nás centrálnie zaujíma, teda na vzdelanie a vzdelávanie. Rádius možných prístupov výstižne zachytáva aj nasledujúce tvrdenie: „preto, vo vzťahu k problému, na ktorý primárne reagujú, sú tieto diskurzy fundované filozoficky, inokedy psychologicky, či v inom prípade zase sociologicky“ (Kaščák – Pupala, 2009, s. 163).

Neprehliadnuteľnú rovinu okrem psychológie, sociológie a filozofie otvára presvedčenie o dôležitosti uvažovania o kvalite školstva a vzdelávania v rovine politickej: „Práve preto si túto otázku pravidelne kladú vlády, politici, politickí a školskí úradníci, rovnako ako samotné vedenie škôl i konkrétni učitelia v triedach. Takže aj napriek tomu, že z hľadiska šírky záberu tohto pojmu ide o nadmieru difúznú oblasť záujmu, neostáva nič iné, len ju naozaj brať vážne a pokúsiť sa dávať mu relevantný a funkčný obsah“ (Kaščák – Pupala, 2011, s. 138). Posledné uvedené tvrdenie poukazuje na rovinu politickú a mocenskú, ktorá pracuje s pojmami výchovy a vzdelávania. V inej práci nachádzame myšlienku znejúcu pre daný kontext minimálne zaujímavu, ak nie až mrazivo priamočiaro z úst D. Liessmanna: „v máloktovej oblasti sa tak klame ako vo vzdelávacej politike“ (citované podľa Kaščák – Pupala, 2009, s. 17). V predchádzajúcej myšlienke by sme ešte radi zdôraznili motív tvorby obsahu. Ide o motív, ktorí nielen poukazuje na nemožnosť absolútne uchopovať termíny daného diskurzu a možno aj akéhokoľvek diskurzu, no zároveň nám kladie povinnosť participovať na tvorbe obsahov.

Naznačili sme, že nás zaujíma predovšetkým problematika neoliberalného diskurzu v pedagogike a že nás k tomu vedú práce viackrát spomínaných dvoch autorov. Zaujíma nás definícia toho, čo je dnes v pragmatickom a ekonomickom chápaní vzdelania „tu a teraz“ preferované – žiadne klasické jazyky, vzdelanie je potrebné zbaviť obsahového balastu, zbytočností, teda obsahov, ktoré sú pre bežný život prakticky nepoužiteľné a ktoré dobre reprezentuje napr. kultúrna klasika: „Dokonca vzdelaním už vôbec nemusia byť žiadne obsahy (tie sú premenlivé, rýchlo zastarávajú a navyše sú ľahko dostupné v rozličných databázach), ale prierezové mentálne zručnosti, dnes nazývané kompetencie“ (Kaščák – Pupala, 2009, s. 15).

Okrem jasne formulovaného postoja a istej diagnostiky situácie, ktorú autori vykonávajú na viacerých miestach, ide o veľmi dobrý príklad toho, ako sa preferuje akoby cesta menšieho odporu, niečoho menej náročného, čo nás nenúti robiť niečo navyše. Na tieto motívy je autormi poukazované pri skloňovaní pojmov *sebevedomej nevzdelanosti, polovzdelanosti* a *masifikácie vzdelania*.

Naša orientácia na prostredie neoliberálneho diskurzu v pedagogike je inšpirovaná aj množstvom zmienok Pupalu a Kaščáka referujúcich o tom, že neoliberálny pedagogický diskurz je viac ako ktorýkoľvek iný súčasný diskurz motivovaný politicky a ideologicky: „Nemožno nevidieť ani zatajiť, naopak, treba to vnímať celkom jasne, že predstavy o povahe, zmysle, koncipovaní i realizovaní vzdelávania nie sú vždy akýmsi vyústením teoretických argumentácií o tomto fenoméne, ale že sem do veľkej miery vstupuje politický uhol pohľadu, politické záujmy a s ním spojená politická rétorika i argumentácia“ (Kaščák – Pupala, 2009, s. 121). V spoločenských diskusiách sa prejavy tejto tendencie diskurzívne zhmotňujú v pojmoch *vedomostná spoločnosť, kľúčové kompetencie, celoživotné vzdelávanie*. Podľa autorov ide o politické pojmy, ktoré sú inkorporované do pedagogického diskurzu: „Až po príchode týchto pojmov z politického prostredia sa tieto začínajú zakoreňovať v odbornom pedagogickom diskurze, pričom mnohí teoretici vzdelania ich mylne prijímajú ako kľúčové pojmy modernej teórie vzdelania“ (Kaščák – Pupala, 2009, s. 123).

„Neoliberálna ideológia je vystavaná na ústrednom princípe individualizmu zhodnocovaného v priestore voľnej súťaže, decentralizácie, slobody, osobnej autonómie a zodpovednosti, pričom na jednej strane, je slobodný trh ako podmienka prirodzeného fungovania spoločnosti, na druhej strane, je etika vychádzajúca priamo z týchto hodnôt a vnímajúca ľudské bytosti ako zodpovedných manažérov riadiacich vlastné životy“ (Kaščák – Pupala, 2009, s. 28). Z uvedenej charakteristiky je možné identifikovať výrazné prepojenie a nasmerovanie na individualizmus ako cieľ, ktorý je želané dosiahnuť. Posledné uvedené tvrdenie opätovne poukazuje na závažnosť vzájomného určenia, resp. podriadenia sa etických hodnôt ekonomickým záujmom trhu, ktorý disponuje aj vlastným určením toho, čo je sloboda a ako máme rozumieť napríklad slobodnej voľbe. Istý paradox podriadenia sa slobody podmienkam určeným záujmami trhu, vystihuje podľa nášho názoru známa myšlienka Henryho Forda: „Každý zákazník si môže vybrať auto akejkoľvek farby, pokiaľ je tá farba čierna“. Táto myšlienka Forda podľa nášho názoru bravúrne vyjadruje snahu neoliberálnej ideológie vytvoriť ilúziu slobodného výberu alebo voľby v obmedzenom priestore toho, medzi čím si

môžeme vyberať, lebo sama vytvára pozadie pre dobrý a úspešný výber tak, aby naša slobodná voľba nikdy nebola neprijateľná vzhľadom na politické, ekonomické a celkovo mocenské ciele neoliberalnej ideológie.

Z takéhoto prepojenie vychádza autormi odvodená povaha neoliberálneho definovania vzdelávania, ktorú zhodne s autormi chápeme ako problém súčasnej doby a jej uvažovania o postavení a funkcii vzdelávania. Vymedzenie autorov (Kaščák – Pupala, 2009) sa pokúsime voľne zhrnúť v niekoľkých bodoch k neoliberálnemu chápaniu vzdelávania: 1. Vzdelávanie má slúžiť formovaniu aktívnej individuality pre pracovný trh, 2. Neosvojujú sa vedomosti ale kompetencie využiteľné pre trh, 3. Neexistencia pevných a trvalých obsahov vzdelávania, 4. Dôraz sa kladie na prenosné zručnosti a všeobecné kompetencie (napr. byť pripravená učiť sa, byť tvorivý, flexibilný, adaptabilný), 5. Poznatky ustupujú do úzadia, 6. Marginalizovanie rozdielov medzi odborným a všeobecným vzdelaním – určenie potrebami trhu a podnikov, 7. Individualita, autonómia a slobodná voľba je základným určením pre vzdelávanie, 8. Dôraz na voliteľnosť systémov vzdelávania, 9. Dôraz na celoživotné vzdelávanie, 10. Egalitarizmus spôsobov získavania prevažne trhom žiaducich a určených cieľov v podobe vhodných návykov a zručností. Pri čítaní niekoľkokrát spomínanej práce *Výchova a vzdelávanie v základných diskurzoch* vidieť istú opatrnosť pri formulovaní stanoviska, že vzdelanie je mocenský nástroj, tak ako to robí Michele Foucault (2005), Noam Chomski (2005), či skôr Étien de la Boétie (2011). Zrejme to súvisí so skutočnosťou, že uvedená práca má primárne didaktický charakter, aj keď prítomnosť podnetov schopných iniciovať prípadnú diskusiu v práci neabsentuje. Otvorenejšie deklarovanie tejto pozície nachádzame napríklad v štúdiu *Neoliberálna guvernamentalita v sociálnom projektovaní vzdelávania*.

Všetky práce autorov, s ktorými sme sa mali možnosť doteraz konfrontovať, nás okrem odbornosti, komunikatívneho spôsobu formulácie myšlienok, interdisciplinárneho situovania rozpracovanej problematiky oslovili aj tým, že názory autorov ostávajú dostatočne otvorené pre následnú diskusiu, ktorú sa snažia iniciovať. Tu sa pre nás objavuje priestor pre vstup Habermasa s jeho názormi, ktoré ako sa domnievame môžu byť do tohto diskurzu namierené.

V kontexte nášho dlhodobjšieho záujmu sa exponujú dva problémy, ktoré nás mimoriadne zaujímajú. Sú nimi čiastočne v texte spomenutá problematika „marketizácie“ a problematika „verejného záujmu“.

Marketizáciu chápeme ako zavádzanie praktík a mechanizmov vlastných ekonomickej sfére do

prostredia, ktorému nie sú prirodzene vlastné. Ako príklad takéhoto prostredia by sme okrem školstva mohli uviesť zdravotníctvo.

V otázke verejného záujmu v priestore pedagogiky považujeme za potrebné zdôrazniť, že tu môže ísť o zložený problém, ktorý sám v sebe obsahuje viacero akoby vlastných premenných. Na školu je kladených mnoho rôznych záujmov a požiadaviek z rôznych spoločenských sfér a skupín - zriaďovatelia, zamestnávateľia, rodičia, žiaci, študenti. Každý očakáva niečo iné. „Škola teda nemá šancu, nemôže a vlastne ani nemá mať ambície uspokojiť všetkých. Má sa však stále pýtať, voči komu má najväčšiu zodpovednosť, ak vedomie tejto zodpovednosti má byť relevantným rámcom nastavenia kvality“ (Kaščák - Pupala, 2011, s. 145). Na túto myšlienku v podobe zamyslenia sa, reaguje nasledovná odpoveď na tej istej strane: „Ak sa o kvalite školy uvažuje práve tak, že jej základný záväzok je nasmerovaný k schopnosti spoločenskej reprodukcie, pohybujeme sa vlastne v rovine záväzku školy voči verejnému záujmu“ (Kaščák - Pupala, 2011) a neskôr ešte dodávajú, že pre naplnenie takéhoto cieľa je nevyhnutné „vnímať školu nad parciálnymi záujmami spoločenských skupín s diferencovanými očakávaniami jej kvality“ (Kaščák - Pupala, 2011, s. 145). Autori si uvedomujú, že samotné vymedzenie toho, čo vlastne je verejný záujem predstavuje zásadný problém. Nachádzame uvažovanie aj o tom, že by sa pod verejným záujmom mohlo chápať to, čo vyjadruje politická reprezentácia. Táto alternatíva v sebe obsahuje viacero problémov, lebo je tu silný tlak ideologických určení a aj rôznych parciálnych záujmov často až individuálneho charakteru. Nie je výnimkou, že politická reprezentácia býva v područí vplyvných skupín a je súčasťou klientelistickej siete. V danom kontexte úvah sa objavuje jedna veľmi silná téza, ktorá pre nás výrazne zarezonovala aj v spojení so širšie koncipovaným uvažovaním o neoliberalizme ako ideológii: „V zmysle dôsledných liberálnych a politických hodnôt by dokonca mohla platiť všeobecná téza, že definitívnym a jediným verejným záujmom je anulovať verejný záujem ako taký, čo pre kvalitu školy znamená, že ju bude formovať neviditeľná ruka trhu“ (Kaščák - Pupala, 2011, s. 146).

Ešte raz deklaruujeme, že naša práca predstavuje vedomý a zámerný redukcionizmus, ktorý spočíva v dvoch spomínaných pojmoch, teda v politike verejného záujmu a marketizácie vo vzdelávaní. Redukcionizmus vidíme aj vo výbere práve Habermasa, ako špecifickej optiky pre uvažovanie o týchto problémoch. V našom nasledujúcom bádani nás bude zaujímať, ako možno hlbšie preniknúť do týchto problematických pozícií prostredníctvom odkazu Habermasa. Vzhľadom na to akceptujeme možnú námietku čitateľa, že záver našej práce je príliš

otvorený, pričom sme jasne deklarovali našu snahu vstúpiť do istého diskurzu svojim príspevkom. V súvislosti s touto možnou námietkou by sme chceli podotknúť, že sa skutočne snažíme vstúpiť do tohto diskurzu, no zatiaľ bez jasných výsledkov, „len“ naznačením rámca našich úvah v predmetnej rovine, ktorá sa v takejto podobe ponúka do diskusie odbornej verejnosti, kolegom.

Literatúra:

- BAMBER, J. - MURPHY, M.: Introduction: From Fromm to Lacan: Habermas and Education in Conversation. In: *Studies in Philosophy and Education*. 2012. roč. 31, č. 2, s. 103-107.
- BELÁS, L.: Je moderný človek (občan) svojprávny?: Metz a Habermas o Kantovom variante osvietenstva. In *Človek - dejiny - kultúra*. Prešov: Prešovská univerzita, Filozofická fakulta, 2007. s. 104-119.
- BLAUG, R.: Between fear and disappointment: Critical, empirical and political uses of Habermas. In: *Political Studies*. 1997. roč. 45, č. 1, s. 100-117.
- BOÉTHIE, É. DE LÁ.: Rozprava o dobrovoľnom otroctví. Praha: Rybka Publishers, 2011.
- BORRADORI, G.: Filosofie v době teroru: rozhovory s Jürgenem Habermasem a Jacquesem Derridou. Praha: Karolinum, 2005.
- BROOKFIELD, S.: Learning democratic reason: The adult education project of Jürgen Habermas. In: *Teachers College Record*. 2005. roč. 107, č. 6, s. 1127-1168.
- COLLINS, M.: Adult education as vocation: A critical role for the adult educator. London: Routledge 1991.
- CONNELLY, B.: Interpretation of Jürgen Habermas in adult education writings. In: *Studies in the Education of Adults*. 1996. roč. 28, č. 2. s. 241-252.
- COOK, D.: Communication in constellation: Adorno and Habermas on communicative practices under late capitalism. In *Philosophy Today*. 2002, roč. 46, č. 1, s. 41-59.
- FELDMAN, S.: The problem of Critique: Triangulating Habermas, Derrida, and Gadamer Within Metamodernism. In *Contemporary Political Theory*. 2005, č. 4. s. 296-320.
- FLEMING, T.: Fromm and Habermas: Allies for Adult Education and Democracy. In: *Studies in Philosophy and Education*. 2011. roč. 30, č. 2, s. 123-136.
- HABERMAS, J.: Načo ešte filozofia? In *Rozhovor*. 1994, roč. 1, č. 1, s. 84-100.
- HABERMAS, J.: Filozofia ako miestodržiteľ a interpret. In *Za zrkadlom moderny*. Bratislava: Archa, 1991. s. 279-298.

- HENDLEY, S.: From communicative action to the face of the other. Habermas and Levinas on the foundations of moral theory. In *Philosophy Today*. 1996, roč. 40, č. 4, s. 504-530.
- HESLEP, R.: Habermas on communication in teaching. In *Educational Theory*. 2001, roč. 51, č. 2, s. 191-207.
- CHRIS, J.: Habermas, Goffman, and communicative action: Implications for professional practice. In *American Sociological Review*. 1995, roč. 60, č. 4, s. 545-565.
- CHOMSKY, N. - ELDERS, F. - FOUCAULT, M.: Část II. In: *Člověk, moc a spravedlnost*. Praha: INTU. 2005. s. 44 - 79.
- KAŠČÁK, O.: *Moc školy. O formatívnej sile organizácie*. Bratislava: VEDA, 2006.
- KAŠČÁK, O. - PUPALA, B. (ed.): *Školy v prúde reforiem*. Pezinok: Renesans, 2011.
- KAŠČÁK, O. - PUPALA, B.: *Výchova a vzdelávanie v základných diskurzoch*. Prešov: Rokus, 2009.
- KOVALOVÁ, D.: J. Habermas alebo ktorá etika pre bioetiku. In *Filozofia*, 2007, roč. 62, č. 3, s. 245-252.
- KOŠÍK, K.: *Moc a filosofie* In *Rozhovor*. 1994, roč. 1, č. 1, s. 32-51.
- LIESSMANN, D.: *Teorie nevzdělanosti. Omyly společnosti vědění*. Praha: Academia, 1999.
- MAHONEY, J.: Proceduralism and justification in Habermas's discourse ethics. In *Philosophy Today*. 2002, roč. 46, č. 3, s. 300-312.
- MEZIRROW, J.: A critical theory of adult learning and education. In: *Adult Education Quarterly*. 1981. roč. 32, č. 1, s. 3-24.
- NIEMI, J.: Jürgen Habermas's Theory of Communicative Rationality: The Foundational Distinction Between Communicative and Strategic Action. In *Social Theory and Practice*, 2005, roč. 31, č. 4, s. 513-532.
- RASOR, P. - HILL, P.: Intersubjective communication and the self in Wieman and Habermas. In *American Journal of Theology & Philosophy*. 2000, roč. 21, č. 3, s. 269-288.
- SKOLLERHORN, E.: Habermas and nature: The theory of communicative action for studying environmental policy. In *Journal of Environmental Planning and Management*. 1998, roč. 41, č. 5, s. 555-573.
- STAATS, J. L.: Habermas and Democratic Theory: The Treatise To Democracy of Unchecked Corporate Power. In: *Political Research Quarterly*. 2004. roč. 57, č. 4. s. 585-594.
- WILDE, L.: Europe and the re-regulation of world society: A critique of Habermas. In: *Capital and Class*. 2007. roč. 93, č. 3. s. 47-93.

МІСЦЕВІ ВИБОРИ В УКРАЇНІ 2010 РОКУ: ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР (НА ПРИКЛАДІ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

ОСТАПЕЦЬ Ю. О.

ФАКУЛЬТЕТ СУСПІЛЬНИХ НАУК
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Email: f-susp@uzhnu.edu.ua

Abstract:

The results and flow of local elections in the Transcarpatian region and Ukraine have been analyzed in the article on the basis of statistic data.

The positive specifics and lacks of the normative part of elections holding have been characterized, as well as their influence on the evolution of the party system of Ukraine.

The conclusions have been made on the prospects of party composition in Ukraine.

Keywords:

Ukraine, party system, statistics, local election

Місцеві вибори в Закарпатті як і у всій Україні проводилися 31 жовтня відповідно до нового Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів». Закон встановив змішану виборчу систему виборів до обласних, районних, міських та районних у містах рад народних депутатів відповідно до якої 50 % депутатів обирається за мажоритарною виборчою системою відносної більшості, а інші 50 % за пропорційною. Депутати-мажоритарники, мери міст обов'язково повинні висуватись на вибори конференцією відповідної партії. Тільки мешканці сіл відповідно до закону можуть обирати депутатів без партійного посередництва. Партійні списки і надалі залишаються закритими. Виборцю буде запропонована перша п'ятірка в списку. Вплинути

на розташування кандидатів у списку виборців не зможе. Кандидатам можна одночасно балотуватись і в партійних списках, і в мажоритарних округах. В той же час балотуватись можна лише в сільську, міську, районну чи обласну ради. Виборчий бар'єр встановлено законом на рівні 3 %.

В закон про місцеві вибори народні обранці внесли норму згідно якої партійні блоки не мають права приймати участь у виборах. Суб'єктами виборчого процесу можуть бути лише політичні партії. Враховуючи, що Верховною Радою була скасована і грошова застава, то у виборах буде брати участь велика кількість політичних партій. Законом про місцеві вибори був скасований і імперативний мандат.

Аналіз результатів місцевих виборів 2010 р. в Україні. За даними екзит-полу фірми GfK рейтинг основних політичних сил є наступним: Партія регіонів – 36, %, ВО «Батьківщина» – 13, 1 %, ПП «Фронт змін» – 6, 8 %, КПУ – 5, 9 %, ВО «Свобода» – 5, 1 %, ПП «Сильна Україна» – 4, 3 %, Проти всіх – 7, 2 % (Влада).

За результатами виборів перемогу на місцевих виборах в Україні отримала Партія регіонів. Більшість мандатів за підрахунками аналітиків журналу «Тиждень» партія отримала за рахунок мажоритарних округів (Влада).

Таким чином, в АРК та 11 областях України (Луганська, Харківська, Донецька, Запорізька, Дніпропетровська, Херсонська, Миколаївська, Кіровоградська, Одеська, Черкаська, Київська) одноосібно сформує більшість в обласних радах

Партія регіонів. Ще в 7 областях (Полтавська, Сумська, Чернігівська, Вінницька, Хмельницька, Житомирська, Рівненська) більшість в обласній раді сформує коаліція на чолі з Партією регіонів. У Волинській області перемогу отримала ВО «Батьківщина». В Закарпатській області – ПП «Єдиний центр». В Тернопільській, Івано-Франківській, Львівській областях перемогу на виборах отримала ВО «Свобода» (Кому). Успіх партії – результат відсутності на правому фланзі українського політичного спектру потужних і послідовних політичних сил. Адже ті політичні партії, які ототожнювали себе з українською правницею (ПП «Наша Україна», УРП «Собор», НРУ, УНР та ряд інших) остаточно втратили довіру громадян і після цих виборів навряд чи їм вдасться реанімувати свій вплив та свої партійні структури. Амбіційність їх лідерів, непослідовність дій не дозволили їм об'єднатися.

Феноменом місцевих виборів 2010 року була поява регіональних партій про більшість з яких до початку кампанії не чули не лише виборці, а й інколи політичні аналітики. Це свідчить про те, що в суспільстві з'явився запит на третю силу. Малі партії необхідні політикуму з декількох причин. По-перше, вони потрібні кандидатам, які схиляються більше до опозиційних сил, але відкрито не можуть цього зробити. По-друге, вони необхідні тим, хто готовий працювати з владою, але політична кон'юнктура не дозволяє цього робити відкрито: на їхній території провладна партія не популярна. По-третє, до послуг малих партій звернулись безпартійні мери міст, які після заборони самовисунення змушені були шукати нейтральні політичні сили, щоб балотуватися на міських голів.

Серед малих партій, які досягли успіхів на виборах, можна виокремити:

1. Партії – сателіти Партії регіонів:

А) ПП «Совість України» (лідер Х. Хачатурян). Досягнення: мер Вінниці В. Гройсман – 77, 8 %, мер Полтави О. Мамай – 61, 4 %, Вінницька міськрада – 66 %, Полтавська міськрада – 74 %.

Б) Партія екологічного порятунку «ЕКО + 25» (А. Маслов). Досягнення: В. Погорелов, мер Ужгорода – 33 %, Ужгородська міськрада – 2 депутати.

В) ПП «Єдиний центр» (В. Балога). Досягнення: перемога на виборах в Закарпатській області.

Г) Партія вільних демократів (М. Бродський). Досягнення: мер Черкас С. Одарич – 25, 4 % та Черкаська облрада – 23, 3 %.

2. Партії – комерційні проекти. Практика заробляти кошти на політсилах, створених для продажу, в Україні відома давно, але особливого

поширення вона набула на цих місцевих виборах. Серед них, слід відмітити:

А) ПП «Рідне місто» (О. Ковалюк). Досягнення: мер Сум – 61, 23 %. Сумська міськрада – 31, 6 % та інші. Щоб привернути до себе увагу вона відкрито рекламувала свої послуги на офіційному веб-сайті: «ПП «Рідне місто» запрошує представників місцевих еліт, громадські організації, ініціативні групи до співпраці та готова надати структури для участі у виборах 31 жовтня» (Третьюю).

Б) ПП «Третя сила» (В. Гаврилюк). Партія має декілька мандатів у Київській облраді та Івано-Франківській, Чернівецькій, Херсонській міських радах.

В) Республіканська християнська партія (М. Покровський).

Г) ПП «Всеукраїнський патріотичний союз» (С. Ганжа).

3. Партії – проекти відомих особистостей:

А) ПП «УДАР» (В. Кличко). Партія отримала декілька мандатів в обласних та міських радах в основному центрального та західного регіону.

Б) ПП «Єдність» (О. Омельченко).

4. Регіональні партії націоналістичного спрямування:

А) ВО «Свобода» (О. Тягнибок). Партія виграла вибори в Західному регіоні України.

Б) ПП «Русское єдінство» (С. Аксьонов) та ПП «Союз» (Л. Миримський). Партії мають впливовість в АРК.

В) ПП «Родина» (І. Марков). Вплив обмежується м. Одесою та Одеською областю. Це найбільший кремлівський партійний проект в Україні.

Г) Угорські партії: «КМКС» – Партія Угорців України (М. Ковач) та Демократична партія угорців України (І. Гайдош). Їх вплив обмежується місцями компактного проживання угорської національної меншини в Закарпатській області.

Отже, за результатами місцевих виборів в Україні перемогла Партія регіонів. Якщо ж врахувати зміни в законодавстві про місцеві вибори (заборона приймати участь у виборах партійним блоком) та поствиборчі тенденції політичного розвитку в Україні, то можна зробити висновок про формування в Україні партійної системи з домінуючою партією. Опозиційними до Партії регіонів залишились ВО «Батьківщина» (при чому не всі регіональні осередки) та ПП «Фронт змін». Лідер ПП «Фронт змін» А. Яценюк, коментуючи результати виборів, заявив, що його політична сила залишається в опозиції і в жодні коаліції в місцевих радах не вступає.

Розташування партійно-політичних сил в Закарпатті напередодні виборів. Напередодні виборів Обласним управлінням юстиції в Закарпатській області було зареєстровано 152

осередки політичних партій - потенційних суб'єктів виборчого процесу.

Якщо на попередніх виборах у Закарпатті боротьба велася між уже усталеними 4 групами впливу (скорочено: БЮТ, Партія регіонів (до неї СДПУ (о)), група впливу С. Рагушняка та ПП «НСНУ» (В. Балого), то на місцевих виборах 2010 р. головне протистояння - це боротьба за вплив у обласній, районних та місцевих радах між Партією регіонів та ПП «Єдиний Центр». Виключенням є місця компактного проживання угорців, які голосують за угорські партії.

Вибори до Закарпатської обласної та районних рад. Серед 31 політичної партії, внесеної до бюлетеня для таємного голосування можна виокремити наступні групи:

1. Фаворити місцевих виборів: Партія регіонів, ПП «ЄЦ», ВО «Батьківщина», ДПУУ, ПУУ.
2. Партії, які позиціонували себе як третя сила: ПП «ФЗ», ПП «Удар», Українська партія.
3. Партії-сателіти Партії регіонів: ПППУ, ПП «СУ».
4. Колишні лідери виборчих перегонів, а нині напівзабуті партійні бренди: ПП «НУ», НП, ПЗУ, СПУ, ГП «Пора», КПУ, СДПУ(о).
5. Маловідомі для закарпатського електорату партійні структури: ПП «Зелені», Козацька українська партія, ПП «Народна влада», ПП «Правда» та ряд інших.

Аналізуючи результати виборів 2010 року до обласної ради, слід порівняти їх з результатами попереднього волевиявлення закарпатців в 2006 році. До обласної ради п'ятого скликання було обрано представників від семи політичних сил: Блок «Наша Україна» - 30 депутатів (23 % голосів виборців), БЮТ - 25 депутатів (19,2 %), ПР - 15 (11,5 %), Народного Блоку Литвина - 7 (5,2 %), СПУ - 4 (3,1 %). Специфікою виборів на Закарпатті стало проходження в обласну раду двох угорських партій: Партії Угорців України, яка набрала 3,3 відсотка голосів виборців (5 депутатів) та Демократичної Партії Угорців України - 3,1 відсотка (4 депутати) (Остапець - Токар, 2009, с. 97).

Результати виборів до обласної ради в 2010 р. за партійними списками є наступні: ПП «Єдиний центр» - 24, 3 %, Партія регіонів - 18, 2 %, ВО «Батьківщина» - 8, 6 %, ПП «Фронт змін» - 6, 1 %, КМКС - ПУУ - 3, 8 %, ПП «Сильна Україна» - 3, 1 %, ДПУУ - 3,0 %, ПП «НУ» - 2, 6 %, ПП «Удар» - 2, 4 %, НП - 1, 5 %, ВО «Свобода» - 1, 5 %, ПП «Зелені» - 1, 4 %, КПУ - 1, 2 %, СПУ - 0, 7 %, СДПУ (о) - 0, 4 %. Разом з мажоритарниками політичні партії мають наступну кількість мандатів у

обласній раді: ПП «Єдиний центр» - 46 місць, Партія регіонів - 37, ВО «Батьківщина» - 8, ПП «Фронт змін» - 5, ДПУУ - 4, ПП Сильна Україна» - 4, КМКС - ПУУ - 3, СПУ - 1 (Кого) (Нова) (Результати). Порівняльний аналіз представництва політичних партій у обласній раді V та VI скликання поданий у Таблиці 2.

Таблиця 2

Порівняльний аналіз представництва політичних партій у Закарпатській обласній раді V та VI скликання

Назва політичної сили	Обласна рада V скликання (2006 рік, 90 депутатів)	Обласна рада VI скликання (2010 рік, 108 депутатів)
ПП «Єдиний центр»	-	46
БЮТ	25	-
ВО «Батьківщина»	-	8
Партія регіонів	15	37
НБ Литвина	7	-
«КМКС» - ПУУ	5	3
ДПУУ	4	4
СПУ	4	1
ВБ «Наша Україна»	30	-
ПП «Наша Україна»	-	-
ПП «Фронт змін»	-	5
ПП «Сильна Україна»	-	4

Таким чином, 3 % виборчий бар'єр у всіх районах області та містах обласного підпорядкування подолали лише 3 партії - ПП «ЄЦ», Партія регіонів, ВО «Батьківщина», ПП «Фронт змін» не подолали виборчий бар'єр лише у м. Берегові.

Крім вище вказаних фаворитів виборчих перегонів ряд депутатів провели до місцевих рад за мажоритарними округами наступні політичні партії: Українська народна партія, Народна партія, ПП «Удар». Колись рейтингова партія «Наша Україна» має своїх представників лише в Тячівській (1 депутат), Іршавській (5), Хустській (2) районних радах.

Знову як і на попередніх виборах праві партії не мали успіху на теренах краю. Перш за все, це ВО «Свобода», яке експерти назвали відкриттям місцевих виборів 2010, оскільки партія отримала перемогу в Західних областях України.

Таким чином, до обласної, районних та міських рад міст обласного підпорядкування обрано 965 депутатів. Найбільше депутатських мандатів отримали наступні політичні сили: ПП «ЄЦ» – 388 мандатів (40 %), Партія регіонів – 262 (26 %), ВО «Батьківщина» – 71 (7, 3 %), ПП «Фронт змін» – 49 (5 %), ДПУУ – 38 (3, 9 %), ПП «Сильна Україна» – 36 (3, 7 %), КМКС-ПУУ – 35 (3, 6 %), ПП «Наша Україна» – 21 (2, 1 %), Народна партія – 20 (2 %), ПП «Відродження» – 8 (0, 8 %), ПП «Удар» – 8 (0, 8 %), КПУ – 2 (0, 2 %), СПУ – 2 (0, 2 %). Інші політичні партії отримали по 1 мандату (Кого) (Нова) (Результати).

23 листопада на першій сесії обласної ради 6 скликання її головою був обраний І. Балага (ПП «Єдиний центр»). За нього проголосували 95 з 105 депутатів присутніх на сесії. Першим заступником був обраний представник Партії регіонів В. Закурений. А вже на другій сесії 30 листопада був обраний і другий заступник голови обласної ради – голова обласного осередку ВО «Батьківщина» А. Сербайло. Закарпаття в черговий раз продемонструвало Україні, що закони політичної боротьби тут не діють: якщо на рівні держави ВО «Батьківщина» опозиціонує Партії регіонів, то в Закарпатській області вона утворила з нею та ПП «ЄЦ» більшість у обласній раді (Нова).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Влада мажорів (результати місцевих виборів 2010 в Україні) // Тиждень. – 2010. – 12-18 листопада.
- Кого вибрали, того маємо ... // Новини Закарпаття. – 2010. – 6 листопада.
- Кому дісталась влада в радах (результати місцевих виборів 2010 в Україні) // Коментарі. – 2010. – 12 листопада.
- Місцеві вибори в Україні – попередні результати // Тиждень. – 2010. – 5-11 листопада. – С. 10 – 11.
- Нова обласна рада з новим головою // Новини Закарпаття. – 2010. 27 листопада.
- ОСТАПЕЦЬ Ю., ТОКАР, М.: Закарпаття через призму політичних виборів: Монографія / Серія «Studia Regionalistika»; НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський університет». – Ужгород: Видавництво “Карпати», 2009. – 408 с.
- Результати виборів в Закарпатській області // Старий Замок. Паланок. – 2010. – 4-10 листопада.
- СОЛОНТАЙ, О.: На замітку виборцям: 31 жовтня місцеву владу обиратимемо по-новому // «РІО». – 2010. – 4 вересня.
- Третьою не буде (Більшість регіональних партій, які пройшли до місцевих рад, підіграватимуть владі) // Тиждень. – 2010. – С. 18-20.

PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF CULTURE IN THE DIRECTORY EPOCH OF THE UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC (DECEMBER 1918 - 1920)

KUPRIYCHUK V. M.

PhD in Public Administration,
Doctoral candidate at the Social and Humanitarian Policy Department of
The National Academy of Public Administration
E-mail: kvm1968@ukr.net

Abstract:

This paper deals with the state and management influence of the Ukrainian People's Republic Directory on the national and cultural development of the Ukrainian People's Republic (December 1918 - 1920). Peculiarities of the cultural development in this historical period are under the review, positive experience of the Directory humanitarian policy in the context of humanitarian development of modern Ukraine is analyzed.

Keywords:

Public Administration, government, humanitarian policy, culture, Directory, the Ukrainian People's Republic.

Statement of the problem. The revolutionary events of 1917 in Ukraine opened a new chapter in the history of Public Administration in the field of culture. Overthrow of the Russian Empire with its centuries-long Russification policy, struggle for the establishment of a sovereign Ukrainian state, deep social and economic and political changes and the resulting wave of expectations and hope for the national revival aroused spiritual growth in a society that was manifested in public cultural development. The historical experience of the humanitarian policy of those days is very important for the successful solution of the modern problems. Therefore, the profound and comprehensive study of the forms, methods and means

of the state's influence on the national culture development in different periods of the national liberation struggle of the Ukrainian people in 1917-1920s, especially in the epoch of the Ukrainian People's Republic Directory existence and activity, is topical for "Public Administration" as a science and requires careful analysis of the wide range of archival sources.

Analysis of the recent researches and publications. Publications of the researches on the Ukrainian People's Republic public administration in the field of culture began to emerge during the Directory epoch. In their articles such political and cultural figures as H. Pavlutsky, Les Kurbas, F. Shmidt, M. Hrushevsky, D. Doroshenko, O. Voynarenko, V. Vynnychenko, R. Mlynovetsky and others dealt with the urgent problems of the nation-building of the national culture on the territory of Ukraine. After the Ukrainian People's Republic defeat extremely productive in this area were such members of the Ukrainian diaspora as D. Antonovych, Yu. Lypa, O. Olzhych, D. Doroshenko, D. Chyzhevsky, Ye. Malanyuk, I. Kostetsky etc.

Works by modern scholars such as V. Averyanov, V. Troshchynsky, V. Luhovyy, V. Skurativsky, V. Knyazyev, P. Sytnyk, I. Kuras, V. Mayboroda, V. Maslov, I. Nadolnyy, N. Nyzhnyk, P. Nadolishnyy, V. Ryzhyh, I. Rozputenko, V. Bykov and others deal with the issues of various components of the management in the field of culture and public administration theory and history. In their works scholars reveal current trends in public

administration of the humanitarian sphere, explores such issues as decentralization of state's influence on the spiritual life of the society, public role and place in the management of culture, essence of the state management of higher education, science and other components of the humanitarian sphere.

Emphasizing of the unsolved aspects of the problem to which the article is dedicated. For more than nine decades the Ukrainian national revolution has been at the heart of the scientific debates, having given rise to the appearance of a large variety of general literature. In spite of this there is a range of key issues of the public administration in the field of culture during the Ukrainian People's Republic Directory epoch which remain unexplored. Peculiarities and mechanisms of this process, various aspects of the state's impact of those days on the revival of the Ukrainian culture, the formation of the specialized institutions of the public administration of the national culture and art issues, etc. require further research.

In recent decades some aspects of this problem have been reflected in the works of the Ukrainian scientists: V.Andruschenko, A.Aleksyuk, V. Bondar, A.Derbak, M.Dmytrychenko, V.Kozakov, K.Korsak, V.Kremen, V.Sytnik, Yu.Chernetsky, H.Schokin, T.Yatsenko and others. However, its complete analysis in the available modern literature is absent.

Aim of the article. Revealing of the essence, content and peculiarities of the state cultural development of the Ukrainian People's Republic in the Directory epoch (1918 - 1920).

Summary of the basic material. After the repudiation of authority by Hetman Skoropadsky on December 14, 1918 and the rise to power of the Directory Ukrainian People's Republic was upbuilt. National and cultural life of those days was influenced by the central government in the first half of 1919. Total insecurity, ambiguous policy, permanent warring against the Bolshevik and White Russian forces contributed to the state's support of cultural processes. But state and management mechanisms of the Ukrainian culture development continued to evolve and in some areas this process was quite rapid.

Very important step of the Ukrainian People's Republic Directory in the humanitarian policy was resolution of December, 24 1918, according to which in the government there was created a position of the Minister of Arts, which was taken up by D. Antonovich. However, complex military and political conditions of the late 1918 - early 1919 did not give an opportunity to realize such enactment. Therefore, state and management functions in the Ukrainian culture organization and development were carried out by the Chief Administration of Arts and National Culture within the Ministry of Public Education, which consisted of six departments: of Preservation of

Ancient Buildings and Art Heritage (head - M.Bilyashivskyy), of Archive and Library (V.Modzalevskyy), of Plastic Arts (H.Pavlutskyy), of Theater (M. Starytska), of Art Industry (A.Sereda) and of Music (Ya.Akymenko-Stepovyy, and since January, 1 1919 - K.Stetsenko) (Fund 3689, s. 1, 36).

On December, 30 1918 at the meeting of the Directory the Theatre Council within the Ministry of Public Education was entrusted to examine the state of theatrical affairs in the Ukrainian People's Republic. According to its recommendations the Council of Public Ministers allocated some money to the professional Ukrainian theatres. Thus, the State Drama Theatre received from the government 1.074 million karbowanezes, Kyiv City Theatre - 413 thousand karbowanezes, "Young Theatre" - 100 karbowanezes. (Fund 1429, s. 106).

In January 1919, Theatre Department front office of the Chief Administration defined 11 bills that needed immediate approval of the Directory (Fund 3689, s. 4) and prepared establishment of the instructor and director courses, Ukrainianization and updated repertoire.

Early in 1919 the transition to the Ukrainian repertoire in Kyiv City Opera was launched. During January and February of 1919 Ukrainian-language repertoire was introduced in some theatres in Poltava, Zhytomyr, Berdychiv, Vinnitsa, Odessa and other cities of the Ukrainian People's Republic (Bulletin) (Robitnychagazeta). On January, 11 1919 Government made a decision to establish National State Opera in Kiev (Fund 62, s. 3). Establishment of the Ukrainian Union of the Theatrical Art Men in Kiev in January 1919 was logical consequence of the theatrical life development. At the same time the magazine "Theatre", which was edited by a known playwright S.Cherkasenko, began its activity (Nova).

State and management activities of the Theatre department were primarily carried out through personnel policy, involving famous actors, directors, theatre workers with establishment of new theatres. For example, with the active participation of Les Kurbas drama theatre was created in Mogyliv-Podilskyy. Mykola Sadovsky organized actors and founded several new theatres, including the Main State Public Theatre in Kamyanets-Podilskyy. Also, in the Ukrainian People's Republic there were organized about twenty nomadic cultural and educational cinemas to spread education among the urban population, and especially village dwellers (Dnistrianska).

Early in 1919 there was designed a programme of the prospective cinema development in Ukraine, which included a range of measures to increase the network of the stationary and nomadic cinemas and production of the Ukrainian films (Law).

Popularizing movie, the Directory supported legislation based opening of new cinemas and especially founding of children cinemas in Kiev, Katerynoslav, Vinnytsya, Kamyanets-Podilsky and other cities, which became a novelty in the national cinematography formation. Moreover, the Ukrainian People's Republic government made film distributors introduce systematic exhibition of films in schools, colleges, universities, clubs, people's houses, "Prosvitas" into their practice and increased allocations for the state nomadic cinemas network development (Cinematograph).

Archive and Library department significantly strengthened its management activities in this epoch. Late in 1918 the department developed a range of state measures to support a network of the Ukrainian People's Republic libraries that were backed by 49 million hryvnias allocated by the Directory. Formation of the National Library staff and establishment of the nationwide library fund in its structure continued. It was planned to collect in the National Library all existing scientific publications in the humanities, natural sciences, technical sciences which were published in the Russian Empire and abroad since Middle Ages and till the beginning of the twentieth century (Fund 3689, s. 28).

Chief Administration of Arts and National Culture carried on state support of children libraries development, foundation of which began during the UCR (Ukrainian Central Rada) epoch. Due to the growing needs of the younger generation in study materials and fiction, early in 1919 administration funded opening of new children libraries networks in towns and large villages. Later, on the initiative of Kiev "Prosvita" and support of the Ministry of Public Education there was developed a programme of one thousand residential libraries opening in the Ukrainian People's Republic within the next two years. Their founding made a qualitative change in the library development and became one of the innovations of the Directory state policy on the libraries development in Ukraine. And though for a short period of time in power of the Ukrainian People's Republic, this idea was not fully realized, however, the government presented idea remained alive and did not lose its relevance in the following years (Fund 2582, s. 29, 33, 36).

Art Industry department carried out state and management activities to improve the financial condition of Typography schools-workshops in Kiev and Kamyanets-Podilsky. Budget Committee made a decision to allocate almost 60 thousand hryvnias to these institutions (Fund 2582, s. 30 - 31). The department developed and the Directory subsequently adopted Appropriation Bill of 635 thousand hryvnias for the establishment and maintenance of 24 handicraft industries schools -workshops in 12 counties in Podilya

Governorate (Fund 3689, s. 17). Besides, within the department there was a Commission on the unified school plan development.

State and management activity of the Plastic Arts department was manifested primarily in the reorganization of art schools in the Ukrainian People's Republic. Within the department there was established a committee that made a decision to unite Kiev Art School and the Institute of Architecture and establish the Institute of Plastic Arts that consisted of four faculties. This very committee also prepared a Bill on the establishment of the Institute, its Charter, curricula of the faculties and budget of the Institute (Directory, s. 433 - 444).

Public administration of Musical and Choral Art department was carried out by Art department. On January, 13 1919 the Ukrainian People's Republic Directory Resolution reorganized the State Symphony Orchestra, M Lysenko into "Republican", and for its development more than 66 thousand hryvnias were allocated (Fund 1065, s. 3 - 36). The department monitored cultural events, assisting in amateur endeavours of young art choirs. Thus, with the assistance of the Arts department Folk Choir of Kamyanets-Podilsky, National choirs of Vinnitsa, Zhytomyr and others received financial assistance from the government.

One of the most important artistic events of the Directory epoch was foundation of the Ukrainian Republican Chapel on January, 24 1919 under the supervision of O. Koshyts and allocation of 2.3 million hryvnias for its development. The chapel was given the task of national importance - to promote Ukrainian national art on the high professional level both in Ukraine and abroad. As a result of touring in France, Czechoslovakia, Austria, Switzerland, Belgium, Holland, England, Germany, Poland, Spain Ukrainian musical art first showed itself to the world, having gained popularity in the European countries.

Public administration in other culture branches - literature and art mostly lost that massive character that was observed during the epoch of the Ukrainian State with Hetman P. Skoropadsky. Public administration of fine art development was aimed not at achieving new but at preserving existing achievements, as well as at protecting cultural monuments. Although in the newspapers and magazines of those days from time to time there appeared some information about art events, for example, the solemn celebration of the 25th work anniversary of Mykola Voronyy and foundation of the award in his name, however, state and management component of the literature and art development in general stalled. It goes without saying that a progressive event was foundation of the Publisher's Union of Ukraine at the congress of Ukrainian

publishers on January, 3 1919, but in conditions of political turmoil such events were rather rare.

Public administration of Preservation of Ancient Buildings and Art Heritage department was primarily aimed at preserving Ukrainian fortresses, including Medzhybizh and Pylyava Fortress of Letychiv County, Satanovskyy Castle of Proskuriv County, Podolia and clarifying situation with private and state cultural and historical monuments protection. With the assistance of the Chief Administration of Arts and National Culture and the Ministry of Home Affairs the palace of Count Potocki in Antoniny, Volhynia was taken under protection. In February 1919, the Ukrainian People's Republic Council of Public Ministers assigned 6 million hryvnyasto publishers for publication of Ukrainian culture history monumentsart series.

Early in February 1919 due to the restoration of Soviet power in Kiev, the Directory and its government were evacuated to Vinnytsya. Subsequent moves of the Ukrainian People's Republic Directory and short stays of Ministry of Public Education in Kamyanets-Podilskyy, Rivne, Kolomyia, absence of the Chief Administration of Arts and National Culture department head were unfavourable for the public administration of the national culture development.

However, in September 1919 Theatre Board activity was renewed and the authority of the old members and the need of incorporation of the Artist's Union of Ukraine and Podolia Governoratesociety "Prosvita" representatives were acknowledged. Theatre department prepared draft resolution on the appropriation of 1,843,000 francs for four months more of Ukrainian Republican choir trip to Western Europe starting from June, 24 1919, which was approved by the Government on October, 16 1919.

Bilshovykonsetand overrun of the Ukrainian lands by Poland in November 1919 madethe Directory make a decision to evacuate the government and dissolve all machineries of government. Further machineries of governmenttransformations were sporadic and ineffective. According to the Council of Public Ministers decision on November, 15 1919 I. Ohienkawas appointed as a general proxy minister of the Ukrainian People's Republic government in Kamyanets-Podilskyy. The Directory Resolution on February, 16 1920 dismissed on January, 1 1920 26 Ministry of Public Education officials, including three government officials of the Arts and National Culture Administration. Only in April and early in May of 1920 the Directory government institutions resumed their work to some extent, and on June, 7 1920 the Council of Public Ministers approved the appointment of P. Zaytsev as a head of the Chief Administration of Arts and National Culture, the staff of which consisted only of 3 officials. It is important to mention that until its

last daysthe Directory sought to maintain and develop the humanitarian component of the national life.

Conclusions. Complex political and military situation did not make it possible to create an effective mechanism of cultural processes management and prevented their sustainable creative development. However, new steps were taken in the field of cultural policy and they were a spiritual support of the social awareness national recovery and development. Political insecurity during the Directory epoch, lack of permanent territory and government institutions eventually led to the loss of state control over the artistic process by the Chief Administration of Arts and National Culture. It was the reason for cultural potential of the Ukrainian people during this period being largely unrealized. Experience of those days requires critical reframing and creative application in the humanitarian policy of modern Ukraine.

References:

- Central state archive of the higher bodies of authority and control of Ukraine. – Fund 3689. – Description 1. – Case 7. – Page 1, 36.
- Central state archive of the higher bodies of authority and control of Ukraine. – Fund 1429. – Description 2. – Case 7. – Page 106.
- Central state archive of the higher bodies of authority and control of Ukraine. – Fund 3689. – Description 1. – Case 21. – Page 4.
- Bulletin of the Ukrainian People's Republic. – 1919. – January, 22.
- Robitnych gazeta. – 1919. – January, 26.
- Institute of manuscripts of Vernadsky National Library of Ukraine – Fund 62. – Case 193. – Page 3.
- Nova Rada. – 1919. – January, 26.
- Dnistrianska Khvylya. – 1919. – September, 14.
- Law on the Ukrainian inscriptions in motion picture films of the Ukrainian People's Republic / Bulletin of the State Laws. K.: – 1919. – March, 2.
- Cinematograph / Bulletin of the society "Prosvita" in Katerynoslav. Bilshovyk. – 1919. – May, 3.
- Central state archive of the higher bodies of authority and control of Ukraine. – Fund 3689. – Description 1. – Case 21. – Page 28.
- Central state archive of the higher bodies of authority and control of Ukraine. – Fund 2582. – Description 2. – Case 176. – Page 29, 33, 36.
- Central state archive of the higher bodies of authority and control of Ukraine. – Fund 2582. – Description 2. – Case 176. – Page 30-31.
- Central state archive of the higher bodies of authority and control of Ukraine. – Fund 3689. – Description 1. – Case 21. – Page 1-17.

Directory, Council of the Public Ministers of the Ukrainian People's Republic. 1918-1920. Doc. and mat.in2 volumes. -V. 2. -K., 2006, P. 433-444.

Central state archive of the higher bodies of authority and control of Ukraine. - Fund 1065. - Description1. - Case147, 279. - Page3-36.

Central state archive of the higher bodies of authority and control of Ukraine. - Fund 2582. - Description2. - Case176. - Page27.

ЕФЕКТИВНА КІЛЬКІСТЬ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ (1991 – 2012)

ШЕСТАК Н.

Katedra politológie a verejnej správy
Fakulta spoločenských vied
Užhorodská národná univerzita
Email: natalia.shestak@mail.ru

Abstract:

Describes the index of the effective number of electoral and parliamentary parties. Explained by the peculiarity of their application for the analysis of party systems.

In the paper calculated the effective number of parties in the electoral and parliamentary levels for Ukraine after the elections to the Verkhovna Rada of Ukraine, 1994, 1998, 2002, 2006, 2007, 2012.

Keywords:

Party system, the index of the effective number of electoral parties, the index of the effective number of parliamentary parties, the electoral system in Ukraine, elections to the Verkhovna Rada of Ukraine.

Емпіричні методи дослідження складають важливий елемент у вивченні політичних партій та партійних систем. Вони поряд із теоретичними доробками використовуються для вивчення впливу виборчих систем на процеси, що відбуваються в державі, а також дозволяють здійснити оцінку ефективності виборчих систем, вимірювати їх якості, співвідносити виборчі системи з партійними системами, визначати характер впливу виборчих систем на електоральну поведінку.

Дослідження електорального процесу в багатопартійних системах показує, що не всі партії впливають на хід виборів і не всі з них є значущими для виборця. У свою чергу, розподіл місць у парламенті модифікує розподіл влади між партіями та здійснює вплив на діяльність представницьких органів. Фактично вплив на

державну політику і законодавчий процес обмежується так званою «ефективною кількістю партій», яка є меншою, ніж загальна кількість партій, які беруть участь у виборчих перегонах. Вперше «індекс ефективного числа партій», запропонований в 1979 році М. Лааско та Р. Таагаперою (1979).

Індекс обчислюється на підставі визначення розміру підтримки, яку має кожна партія під час виборів. Є два варіанти визначення розміру такої підтримки:

а) на підставі результатів виборів до парламенту (ефективне число електоральних партій);

б) на підставі кількості депутатських місць, які належать тій чи іншій партії і виражені у процентному відношенні (ефективна кількість парламентських партій).

Індекс ефективної кількості партій, що взяли участь у виборах, розраховується за формулою: $ENPV$ (ЕКЕП) = $1/\sum v_i^2$, де v_i – частка голосів i -тої партії. Обраховуючи індекс за умови участі великої кількості партій, слід робити обмеження (як правило, враховувати показники партій, які набрали на виборах більше 1 % голосів виборців).

Ефективна кількість парламентських партій розраховується за формулою: $ENPS$ (ЕКПП) = $1/\sum s_i^2$ для всіх партій, що отримують місця, де s – частка мандатів i -тої партії (Алескеров, 2003), (Сморгунов, 2002, с. 327 – 329).

Якщо в країні існує двопартійна система, то можна припустити, що обидві партії на виборах здобувають по 50% місць в парламенті. В такому випадку ефективна кількість партій буде рівна 2,0. Якщо ж одна із них здобула 70 % місць, а друга – 30%, то індекс становитиме 1,7. В даному випадку

величина індексу свідчить про тенденцію до утворення однопартійної системи. Трипартійною можна вважати систему, де партії розподілили між собою мандати у відношенні 45:40:15. Зміниться в такому випадку і індекс ефективної кількості парламентських партій, який становитиме від 2,0 до 3,0. В багатопартійній системі з домінуючою партією величина індексу повинна коливатись між 3, 5 до 4,0. У випадку без домінуючої партії величина індексу становитиме 4, 5. Взаємозалежність індексу ефективного числа парламентських партій, типу партійної системи, гіпотетичної кількості місць у парламенті подані в таблиці 1. 1 (Шведа, 2009, с. 239).

Таблиця 1. 1

Індекс ефективного числа парламентських партій в різних типах партійних систем

Тип партійної системи	Гіпотетичний розподіл місць у парламенті, %	Ефективна к-ть парл. партій
Двопартійна система	55 – 45	2
Система двох з половиною партій	45 – 40 – 15	2, 6
Багатопартійна система з домінуючою партією	45 – 20 – 15 – 10 – 10	3, 5
Багатопартійна система без домінуючої партії	25 – 25 – 25 – 15 – 10	4, 5

Як правило, значення індексу ефективної кількості електоральних партій є вищим за значення аналогічного індексу на парламентському рівні. Ця відмінність полягає у неможливості забезпечити 100 % трансформацію отриманих партією голосів на виборах у відповідну частку депутатських мандатів. Така невідповідність обумовлена, перш за все, різними типами електоральних формул. Зменшення ефективної кількості партій в результаті застосування різних електоральних формул у процесі виборчої кампанії називається редукцією. Коефіцієнт редукції виборчої системи розраховується за формулою: $W_r = (E_{кп} - E_{кпп} / E_{кп}) \cdot 100$, де $E_{кп}$ – ефективна кількість партій на виборчому рівні, $E_{кпп}$ – ефективна кількість партій на парламентському рівні. Величина зменшення ефективної кількості партій обернено пропорційна до величини індексу пропорційності. Це значить, що чим вища пропорційність виборчої системи, тим менший рівень зменшення ефективної кількості партій, а значить менший рівень надпрезентації політичних партій (Алескеров, 2003), (Шведа, 2009, с. 532).

Значення коефіцієнта знаходиться в інтервалі від 1 до 100. Чим менше значення коефіцієнта редукції, тим слабшою є можливість виборчої системи скорочувати кількість партій, які конкурують на парламентському рівні. Якщо значення коефіцієнта збільшується – це свідчить про збільшення можливості виборчої системи редукувати кількість партій, які представлені на парламентському рівні.

Індекс ефективної кількості партій у багатьох випадках дає некоректні результати. У 1979 році, коли М.Лааско і Р.Таагепера запропонували індекс ефективної кількості партій, випадки партійних систем із домінуючою партією були рідкісними. Тому цей індекс вдало пояснював фрагментацію партійних систем того часу. Однак у сучасному світі існує велика кількість партійних систем із домінуючою політичною силою, і за таких умов використання індексу ефективної кількості партій дає некоректні результати.

До виміру кількості політичних партій в системі можна підійти й іншим шляхом – через визначення кількості проблемних вимірів (соціально-політичні розмежування), які є в суспільстві. А. Лейпхарт, охарактеризувавши 36 партійних демократій за період 1946 – 1966 рр. зробив висновок, що в кожній з них можна спостерігати 7 проблемних вимірів: 1) соціально-економічні, 2) релігійні, 3) культурно-етнічні, 4) місто – село, 5) підтримки режиму, 6) зовнішньополітичний, 7) постматеріальний. В кожній партійній системі вони проявляють себе по-різному. З його дослідження видно, що ефективне число партій корелює з кількістю проблемних вимірів. При цьому коефіцієнт кореляції становить 0, 84.

Р. Таагепера і Б. Гоффман вивели формулу взаємозалежності між ефективним числом партій і кількістю проблемних вимірів, яка виглядає наступним чином: $N = I_{пр} + 1$, де $I_{пр}$ – це кількість проблемних вимірів.

Отже, використання індексу ефективної кількості партій вдало пояснює фрагментацію партійних систем, окреслює рамки аналізу партійних систем та їх динаміку.

Використання індексу М.Лааско та Р.Таагепери для аналізу партійної системи України. Аналіз ефективної кількості партій за результатами парламентських виборів в Україні ускладнює той факт, що виборча система України весь час змінювалась. Це в свою чергу мало вплив на формат партійної системи. В той же час розрахунки ефективного числа електоральних та парламентських партій дасть змогу побачити динаміку змін у партійній системі.

Для обчислення індексу ефективної кількості електоральних партій (ЕКЕП) нам знадобиться

кількість політичних партій, які брали участь у виборах та кількість відсотків голосів, які отримала кожна політична сила. Ефективна кількість парламентських партій (ЕКПП) потребує для обрахунку кількість місць, отриманих партією у парламенті.

Вибори до Верховної Ради 1994 року проходили за мажоритарною системою абсолютної більшості. Напередодні виборів в Україні було зареєстровано 30 політичних партій. З них лише 14 отримали депутатські мандати. А з 14 партій тільки 6 прийняли участь у виборах самостійно представники інших партій були висунуті трудовими колективами або використовували право самовисування. Це свідчило про те, що значна кількість українських партій організаційно у той час ще не були готові до проведення виборчих кампаній. Результати виборів до місцевих рад цілком підтверджують цей висновок (Рогозін, 2003).

Значення даних індексів для парламенту II скликання мали такі результати:

$$\text{ЕКЕП (1994)} = 1 / (0,13^2 + 0,05^2 + 0,03^2 + 0,03^2 + 0,01^2 + 0,001^2 + 0,004^2 + 0,003^2 + 0,01^2 + 0,004^2 + 0,003^2 + 0,005^2 + 0,004^2 + 0,5^2) = 1 / (0,27) = 3,7.$$

$$\text{ЕКПП (1994)} = 1 / (0,25^2 + 0,06^2 + 0,05^2 + 0,04^2 + 0,03^2 + 0,01^2 + 0,009^2 + 0,01^2 + 4 \times 0,006^2 + 2 \times 0,003^2 + 0,5^2) = 1 / 0,32 = 3,1 \text{ (Остапець, 2009, с. 171 - 176), (Рогозін, 2003).}$$

Отримані дані доводять, що до 1994 року у Верховній Раді на виборчому рівні були конкурентоспроможними тільки 3 політичні партії. На парламентському рівні дане значення не змінилося: тільки 3 політичні сили здатні були впливати на діяльність вищих органів державної влади, а в найкращому випадку – формувати їх.

Наступні парламентські вибори відбулися 1998 року. Закон «Про вибори народних депутатів України» від 24 вересня 1997 року встановлював змішану виборчу систему. Половина народних депутатів (225) обиралася за закритими загальнонаціональними партійними списками з прохідним бар'єром у 4%, інша частина – у 225 одномандатних виборчих округах за системою відносної більшості. В бюлетень для голосування по загальнонаціональному багатомандатному округу були внесені списки 30 політичних партій і блоків. З них 4% бар'єр подолали 8, разом вони отримали 65,79% голосів виборців; 34,21% голосів виборців були віддані партіям, які не подолали виборчого бар'єру (Рогозін, 2003). Результати виборів подані в додатку А.

Індекси ефективної кількості електоральних і парламентських партій для Верховної Ради III скликання були наступними:

$$\text{ЕКЕП (1998)} = 1 / (0,24^2 + 0,09^2 + 0,09^2 + 0,05^2 + 0,05^2 + 0,05^2 + 0,04^2 + 0,04^2) = 1 / (0,05 + 0,0162 + 0,0075 + 0,0032) = 1 / 0,084 = 11,9.$$

$$\text{ЕКПП (1998)} = 1 / (0,4^2 + 0,1^2 + 0,1^2 + 0,08^2 + 0,07^2 + 0,07^2 + 0,06^2 + 0,06^2) = 1 / 0,2048 = 4,7 \text{ (Остапець, 2009, с. 184), (Рогозін, 2003).}$$

Обчислення вказують диспропорцію у вазі політичних партій: індекс ЕКЕП демонструє більшу виборчу привабливість партій на виборах, ніж їх представленість у парламенті. Це означає, що електорально-популярними були більше партій, ніж пройшли до парламенту. Лідером залишалася Комуністична партія, другу позицію з відставанням у 17% зайняв Народний Рух України. Стійкі, але не високі результати були характерними ще для шістьох політичних сил.

Розглядаючи парламентські вибори 2002 року через призму обчислення індексів, можна спостерігати зменшення значень ЕКЕП та ЕКПП у порівнянні з попередніми виборами до Верховної Ради 1998 року. Хоч новий виборчий закон передбачав збереження розстановки політичних сил і консервації політичних відносин у державі. Для невеликих політичних партій об'єднання у виборчі блоки стало найоптимальнішим варіантом. У виборчий бюлетень для голосування по багатомандатному загальнонаціональному виборчому округу були внесені списки кандидатів, що були висунуті 11 блоками і 22 політичними партіями. Якщо порівняти з виборами 1998 р., то слід відзначити і зростання кількості учасників виборчої кампанії (з 30 до 33 списків), і зростання чисельності виборчих блоків політичних партій (з 9 до 11). При цьому, якщо на виборах 1998 р. лише один виборчий блок подолав 4% бар'єр, то на виборах 2002 р. серед 6 переможців знаходяться 3 блоки політичних партій. Вперше за історію незалежної України перемогу отримала не Комуністична партія, а Виборчий блок «Наша Україна» (Рогозін, 2003). Результати виборів подані в додатку А.

За результатами голосів виборців ми здійснили наступні обчислення:

$$\text{ЕКЕП (2002)} = 1 / (0,24^2 + 0,20^2 + 0,12^2 + 0,07^2 + 0,069^2 + 0,063^2) = 1 / 0,1257 = 7,95.$$

$$\text{ЕКПП (2002)} = 1 / (0,31^2 + 0,26^2 + 0,16^2 + 0,098^2 + 0,089^2 + 0,084^2) = 1 / (0,097 + 0,069 + 0,025 + 0,010 + 0,008 + 0,007) = 1 / 0,2138 = 4,67 \text{ (Богашева, 2005), (Остапець, 2009, с. 215 - 216).}$$

Результати обчислень показують, що кількість політичних партій, які створювали конкуренцію на парламентському рівні було 7. Що ж до ефективної кількості парламентських партій, то тут збільшилася диспропорція депутатських місць з 3,1 у 1998 року до 4,67 у 2002 році.

Чергові парламентські вибори 2006 року та позачергові 2007 року відбувалися за зміненим законодавством: вперше вибори проводилися тільки за пропорційною системою з 3% прохідними бар'єрами. За результатами голосування 2006 року до Верховної Ради України увійшли 5 політичних сил. Це Партія регіонів, яка отримала найбільшу кількість мандатів, Блок Юлії Тимошенко, Виборчий блок «Наша Україна», Соціалістична партія України та Комуністична партія України (Остапець, 2009, с. 272 – 276, 313 – 316). Результати виборів подані в додатку А.

Відповідно розрахунки індексів ефективної кількості електоральних та парламентських партій мали наступний вигляд:

$$\text{ЕКЕП (2006)} = 1 / (0,32^2 + 0,22^2 + 0,13^2 + 0,005^2 + 0,04^2) = 1 / 0,1714 = 5,8.$$

$$\text{ЕКПП (2006)} = 1 / (0,41^2 + 0,28^2 + 0,18^2 + 0,07^2 + 0,04^2) = 1 / 0,2854 = 3,5.$$

$$\text{ЕКЕП (2007)} = 1 / (0,34^2 + 0,3^2 + 0,14^2 + 0,05^2 + 0,04^2) = 1 / 0,2293 = 4,3.$$

$$\text{ЕКПП (2007)} = 1 / (0,38^2 + 0,36^2 + 0,16^2 + 0,06^2 + 0,04^2) = 1 / 0,3048 = 3,2.$$

Вибори до Верховної Ради 2012 року також проходили за зміненою змішаною виборчою системою, яка передбачала: збільшення відсоткового бар'єру для партій до 5%, заборону блокам приймати участь у виборах, неможливість кандидата балотуватися за партійними списками та по одномандатних округах, відсутність у бюлетені опції «не підтримую жодного кандидата». Оскільки у 5 округах вибори визнали не дійсними, а двох депутатів згодом після складання присяги позбавили мандатів, то загальна кількість депутатів на 8 грудня 2013 року становить 443 депутати замість 450. Загалом участь у виборчому процесі взяли 87 партій. 22 політичні партії зареєстрували свої списки. Напередодні виборів Українська платформа «Собор» відмовилась приймати участь у виборах. Таким чином, до виборчого бюлетеня була внесена 21 партія. 5 % поріг голосів виборців подолали наступні партії: Партія регіонів, ВО «Батьківщина», ПП «УДАР», КПУ, ВО «Свобода». Результати виборів подані в додатку А.

За формулами індексів ЕКЕП та ЕКПП ми здійснили наступні обчислення:

$$\text{ЕКЕП (2012 р)} = 1 / (0,3^2 + 0,25^2 + 0,13^2 + 0,13^2 + 0,1^2) = 1 / 0,1963 = 5,09.$$

$$\text{ЕКПП (2012 р)} = 1 / (0,4^2 + 0,23^2 + 0,08^2 + 0,07^2 + 0,08^2) = 1 / 0,2322 = 4,3.$$

Парламентські вибори продемонстрували тенденцію до зростання індексів ефективної кількості електоральних та парламентських партій. Перший правильно показує виборчу популярність та конкурентність на виборчих перегонах п'ятьох політичних сил, а другий підкреслює вплив на

прийняття рішень тільки чотирьох політичних партій. Можливо індекс не враховує значимість Комуністичної партії у процесі прийняття рішень, оскільки вона отримала найменшу кількість мандатів у парламенті.

Результати обрахованих індексів для визначення динаміки партійної системи України доцільно подати у вигляді таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Індекси ефективної кількості партій за результатами парламентських виборів в Україні

	1994	1998	2002	2006	2007	2012
ЕКЕП	3,7	11,9	7,95	5,8	4,3	5
ЕКПП	3,1	4,7	4,67	3,5	3,2	4,3

Якщо взяти до уваги результати парламентських виборів та показники ефективного числа парламентських партій, то можна зробити висновок про те, що в Україні лишається стабільною тенденція до збереження ефективного числа парламентських партій в межах 3 – 4, 5. Це дозволяє ідентифікувати партійну систему України – як багатопартійну без домінуючої партії, або двоблокову багатопартійну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- АЛЕКСКЕРОВ, Ф. Системы пропорционального представительства и индексы представительности парламента / Ф. Алескеров, В. Платонов. – М.: ГУ ВШЭ, 2003. – 44 с.
- БОГАЧЕВА, Н. Еволюція виборчої системи в Україні / Н. Богашева, Ю. Ключковський // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2005. – № 1. – С. 42 – 49.
- ДЕШКО, Т. Інструментарій аналізу виборчих систем / Тетяна Дешко // Наукові записки НУ «Києво-Могилянська академія». Політичні науки. – 2005. – Т. 45. – С. 50 – 56.
- ОСТАПЕЦЬ, Ю. Закарпаття через призму політичних виборів: Монографія / Ю. Остапець, М. Токар / Серія «Studia Regionalistika»; НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський університет». – Ужгород: Видавництво «Карпати», 2009. – 408 с.
- РІЦГОЗІН, М. Розвиток партійної системи в Україні: кількісний аналіз / М. Рогозін // Наукові записки НУ «Києво-Могилянська академія». Політичні науки. – 2003. – С. 45 – 52.
- РОМАНЮК, А. Порівняльний аналіз політичних систем країн Західної Європи: інституційний вимір / Анатолій Романюк. – Львів : Тріада плюс, 2004. – 325 с.
- СМОРГУНОВ, Л. Емпирический анализ партийных систем / Леонид Сморгунув //

Современная сравнительная политология. Учебник. – М.: Российская политическая энциклопедия», 2002. – С. 325 – 338.

ШВЕДА, Ю. Партії та вибори: енциклопедичний словник [Електронний ресурс] / Львівський нац. ун-т. ім. І.Франка. – Львів, 2009. – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/faculty/Phil/slo_vnyk_shveda/!partiji_i_vybory_slo_vnyk.htm

LAASKO, M. – TAAGERPERA, R. Effective Number of Parties: A Measure with Appliaction to West Europe [Text] / M. Laasko, R. Taagepera // Comperative Political Studies. – 1979. – Vol.12. – №3. – P.3 – 27.

Додаток А

РЕЗУЛЬТАТИ ВИБОРІВ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ 1998 – 2012 РР.

Результати голосування за політичні партії і виборчі блоки, які на парламентських виборах 1998 та 2002 рр. подолали 4 % бар'єр голосів виборців в Закарпатській області

ВИБОРИ 1998 РОКУ

№ П/П	Назва партії виборчого блоку	Результати голосування (% , к-ть мандатів)
1	КПУ	24 % (84)
2	НРУ	14, 22 % (32)
3	ВБ «За правду, за народ, за Україну»	8, 55 % (29)
4	ПЗУ	5, 43 % (19)
5	НДП	5, 01 % (17)
6	ВО «Громада»	4, 67 % (16)
7	ПСПУ	4, 04 % (14)
8	СДПУ(о)	4. 01 % (14)

ВИБОРИ 2002 РОКУ

№ П/П	Назва партії виборчого блоку	Результати голосування (% , к-ть мандатів)
1	ВБ «Наша Україна»	23,57 % (70)
2	КПУ	19, 98 % (59)
3	ВБ «За єдину Україну»	11, 77 % (35)
4	БЮТ	7, 26 (22)
5	СПУ	6, 87 (20)
6	СДПУ(о)	6, 27 % (19)

Результати голосування за політичні партії і виборчі блоки, які на парламентських виборах 2006 р. та на позачергових парламентських виборах 2007 р. подолали 3 % бар'єр голосів виборців в Закарпатській області

ВИБОРИ 2006 РОКУ

№ П/П	Назва партії виборчого блоку	Результати голосування (% , к-ть мандатів)
1	Партія регіонів	32, 14 % (186)
2	Блок Юлії Тимошенко	22, 29 (129)
3	ВБ «Наша Україна»	13, 95 (81)
4	СПУ	5, 69 (33)
5	КПУ	3, 66 (21)

ВИБОРИ 2007 РОКУ

№ П/П	Назва партії виборчого блоку	Результати голосування (% , к-ть мандатів)
1	Партія регіонів	34, 37 (175)
2	Блок Юлії Тимошенко	30, 71 (156)
3	ВБ «Наша Україна – Народна самооборона»	14, 15 (72)
4	КПУ	5, 39 (27)
5	Блок Литвина	3, 96 (20)

Результати голосування за політичні партії, які на парламентських виборах 2012 р. подолали 5 % бар'єр голосів виборців в Закарпатській області

№ п/п	Назва політичної партії	Результати голосування (% , к-ть мандатів)
1	Партія регіонів	30, 0 (72)
2	ВО «Батьківщина»	25, 54 % (62)
3	ПП «Удар»	13, 96 (34)
4	КПУ	13, 18 (32)
5	ВО «Свобода»	10, 44 % (25)

PRESADZOVANIE ZÁSAD TRVALO UDRŽATEĽNÉHO ROZVOJA AKO PROCESU PREKONÁVANIA KORISTNÍCKEHO PRINCÍPU V KULTÚRE A INŠTITÚT SPOLOČENSKEJ ZODPOVEDNOSTI FIRIEM

HELENA MELKUSOVÁ

Inštitút politológie
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove
Email: helena.melkusova@gmail.com

Abstract:

The acceptance of the environmental problems leads people towards the promotion of sustainable development as a mean that could help to overcome the predatory principle in the anthropologically orientated Euroatlantic culture. An important condition to achieve radical changes is to leave behind the consumption lifestyle and to create the mechanisms that will be able to achieve collective interests. This tendency has been shown in the market economy through the institute of Corporate Social Responsibility. This institute is a manifestation of introducing a certain form of the basic moral principles to the economical practice. CSR accepts the compliance not only of ethical standards and principles, but also social, cultural and environmental requirements for its own production.

Keywords:

Sustainable development, consumption, social stratification, Corporate Social Responsibility – CSR, lifestyle

Najnovšie vývojové trendy späté s procesmi globalizácie značne rozrušujú tradičné väzby medzi štátmi, spoločenstvami i jednotlivými ľuďmi. Presadzovanie zásad trvale udržateľného rozvoja je dôležitou súčasťou rozhodovania o budúcnosti Zeme, presnejšie o podmienkach ďalšej existencie ľudstva. Štúdia, ktorú financovalo Gorddardove stredisko pre

vesmírne lety organizácie NASA upozorňuje na nepriaznivé trendy spoločenského vývoja a tvrdí, že „globálna priemyslová civilizácia by sa v nadchádzajúcich desaťročiach mohla úplne rozložiť v dôsledku neudržateľného vyčerpania prírodných zdrojov a stále nerovnejšiemu prerozdeleniu rbohatstva.“ (Nasa, 2014). Výskumný projekt, ktorý dospel k tomuto záveru je založený na novom interdisciplinárnom modeli HADY, na čele ktorého stojí odborník na aplikovanú matematiku Safa Motesharri z americkej Štátnej nadácie pre vedu. Za najvýznamnejšie faktory spôsobujúce úpadok dnešnej civilizácie autori označili nasledujúce faktory: rastúci počet obyvateľov, podnebie, voda, poľnohospodárstvo a energie. Tieto faktory podľa výskumníkov môžu viesť ku kolapsu civilizácie, keď dôjde k ich zlúčeniu t.j. k „vyčerpaniu prírodných zdrojov“ a zároveň k nesúmerateľnej „ekonomickej stratifikácii na bohaté elity a masy chudobných“. Kľúčovým faktorom podľa J. Nafeesa je nevyhnutnosť znížiť ekonomickú nerovnosť a zaistiť spravodlivejšie rozdeľovanie zdrojov. Tiež je nevyhnutné podstatnou mierou znížiť spotrebovávanie zdrojov využívaním menej intenzívnych a obnoviteľných zdrojov. Je tiež treba znížiť rast počtu obyvateľov zeme. (Nasa, 2014).

V súčasnosti je vysoká miera ekonomickej stratifikácie spojená priamo s prehnaným pľundrovaním prírodných zdrojov, zodpovednosť za

to nesú elity žijúce prevažne v priemyslových krajinách. „Neohraničený konzum vedie k neopatrnému narábaniu so životným prostredím a západný človek svojím neuváženým postojom k prírode vystavuje nebezpečenstvu celú planétu.“ (Blaha, 2011, s.111). Nahromadené prebytky nie sú rovnomerne rozdeľované do celej spoločnosti, ale ovládajú ich elity. Obyčajní ľudia síce bohatstvo produkujú, ale elity im dávajú k dispozícii len jeho minimum, väčšinou len k minimálnemu prežitiu. (Nasa, 2014). Pokiaľ bude táto tendencia nárastu sociálnych nerovností naďalej pokračovať, hrozí kolaps, ktorý býva označovaný za civilizačný zlom. S. Motesharri a jeho kolegovia dospeli k záveru, že za podmienok, „ktoré sa veľmi podobajú podmienkam, v ktorých sa nachádza dnešný svet, je veľmi obtiažné vyhnúť sa kolapsu“. (Nasa, 2014). Existujú dva scenáre, v prvom scenári to vyzerá dlho tak, že civilizácia sa pohybuje po trajektórii udržateľného rozvoja, ale napokon elity začnú spotrebúvať príliš mnoho, čo povedie k hladomoru medzi chudobnými, ktorý je spôsobený nesúmerateľnými nerovnosťami, a to nakoniec spôsobí rozklad spoločnosti. V tomto prípade nejde o kolaps prírody. Podľa iného scenára, v ktorom pokračuje intenzívne využívanie prírodných zdrojov, dochádza k úpadku chudobných rýchlejšie, elity sú chránené pred „najškodlivejšími dôsledkami rozkladu životného prostredia oveľa dlhšie než chudobní“ (Nasa, 2014), čo umožňuje elitám správať sa tak, akoby nič nehrozilo, hoci to tak nie je, avšak vyčerpanie zdrojov napokon vedie ku kolapsu. Hroziacu katastrofu elity nedokážu identifikovať, aj v minulosti z týchto dôvodov došlo k zániku civilizácií. (Např. Rímska ríša, civilizácia Mayov). Autori štúdie konštatujú, že už teraz niektorí vedci upozorňujú na nepriaznivý vývoj súčasnej euroatlantickej civilizácie, upozorňujú na hroziaci kolaps, žiadajú realizovať štrukturálne zmeny, avšak elity a ich reprezentácie necítia ohrozenie, domnievajú sa, že sa nič nedeje

Obdobné názory zastávajú aj iní spoločenski vedci, např. českí autori V. Cílek, M. Bárta, Kovář, M. a ďalší autori; v monografii „Kolaps a regenerace: Cesty civilizací a kultur“ analyzujú minulosť, súčasnosť a budúcnosť komplexných spoločností, zdôrazňujú, že jednotlivé civilizácie v histórii ľudstva vznikali, rozvíjali sa a zanikali, pričom dôležitými príčinami ich zániku bolo práve vyčerpanie dostupných zdrojov, vzostup krízových javov a nárast sociálnych rozdielov medzi skupinami v spoločnosti do absolútnych hodnôt. Tieto sociálne javy zohrali kľúčovú rolu pri rozklade jednotlivých civilizácií. (Cílek, Bárta, Kovář, 2011, s. 1- 816). Zadlžovanie štátov, neriešenie vážnych ekologických problémov, vysoká miera sociálnej stratifikácie, ako aj plytvanie a nadbytočné vyčerpávanie prírodných zdrojov na prepychový život najbohatších vrstiev spôsobujú nárast rizikových javov

aj v súčasnej spoločnosti, ktoré privádzajú euroatlantickú civilizáciu k zlomu. Hoci sme civilizáciou, ktorá produkuje najviac bohatstva v dejinách ľudstva, nazhromaždené prebytky nie sú rovnomerne rozdeľované medzi ľuďmi v celej spoločnosti, ale najviac konzumujú elity, stredné vrstvy chudobnejú, najnižšie vrstvy majú k dispozícii z tohto bohatstva minimum.

Technologické zmeny a inovácie môžu zvýšiť využívanie prírodných zdrojov, ale tiež vedú k zvýšeniu spotreby týchto zdrojov na jedného obyvateľa a zvýšená spotreba potom neutralizuje zvýšenú výkonnosť hospodárstva. V súčasnosti je veľmi dôležité pochopiť ľudskú kultúru evolučne a systémovo, v rozpore s tradíciou, ktorá kultúru považovala za zlepšenie prírody, za pokračovanie jej vývoja na kvalitatívne vyššiu úroveň „je potrebné i širšej verejnosti a politike povedať pravdu: „Ekologická kríza je celoplanetárnym dôkazom evolučnej nadradenosti prírody nad kultúrou“ (Šmajš, 2014). Josef Šmajš, český filozof, autor teoretického konceptu evolučnej ontológie tvrdí, že „naša „súčasná kultúra je protiprírodná, vznikla útočnou adaptívnou stratégiou nášho biologického druhu.“ (2014). Podľa jeho názoru táto stratégia nevyrástla priamo z ľudského genómu (z našej prirodzenosti), ale má svoj vlastný duchovný základ, ktorý už nie je produktom prirodzenej evolúcie. Produktom prirodzenej biotickej evolúcie je len ľudský genóm, v ktorom duchovný základ kultúry korení. Neprírodné kultúrne bytie, ktoré na vysoko prirodzenom usporiadaní Zeme vzniká deštrukciou a preformovaním bytia prírodného, rodí sa podľa informácie, ktorú ľudský genóm neobsahuje. Táto nová konštitutívna informácia sa vytvára až spolu s evolúciou kultúry, ktorú označujeme pojmom duchovná kultúra. J. Šmajš upozorňuje na fakt, že duchovná kultúra je aj svojím skrytým nastavením produktom kultúrnej evolúcie podobne ako je prirodzená informácia so svojim biotickým nastavením produktom evolúcie prirodzenej, preto nám s kritikou a prekonávaním skrytej duchovnej paradigmy kultúry príroda nepomôže. Príroda môže za našu biologickú jedinečnosť, za našu konzervatívnu prirodzenosť, ale nie za predátorskú duchovnú paradigmu, ktorá sa sformovala až v kultúre tvrdým bojom o prežitie v historickej selekcii dielčích kultúr. (Šmajš, 2014).

Pokiaľ ľudstvo chce prežiť a trvale sa rozvíjať, musí pochopiť, že existujú hranice, ktoré voči planéte Zem musí rešpektovať. Predovšetkým obmedziť plytvanie, nadspotrebu, odmietnuť, konzumný životný štýl, dôležité je pochopiť, že ľudská i podnikateľská subjektivita nemá schopnosť prekračovať prípustné limity regenerácie prírodných systémov. Dosiahnuť zásadnú zmenu v udržateľnom vývoji spoločnosti je možné len vtedy, ak dokážeme transformovať

globálnu ekonomiku, realizovať štrukturálne zmeny, ktoré umožnia vytvoriť stabilnejšiu spoločnosť v zdravšom životnom prostredí. Mnohí autori sa zhodujú v tom, že katastrofe je možné vyhnúť sa, ale je treba zásadným spôsobom zmeniť súčasnú civilizáciu paradigmu, "kultúry by mali znovu žiť regionálne, z recentnej biomasy, zo slnečného žiarenia, z tradičnej ľudskej práce" (Šmajš, 2014). V situácii, keď sa svet globalizoval, ešte nie je toto tvrdenie prijímané, nakoľko teraz ešte nie sú všade viditeľné extrémne nerovnosti, ale musíme skonštatovať, že neustále narastajú. J. Keller uvádza, že v súvislosti s ekonomickou globalizáciou nerovnosti dosahujú nesúmerateľné rozmery (Keller, 2010, s.27-33) a zároveň upozorňuje na rozklad stabilných sociálnych štruktúr, ktoré zaisťovali pevný rámec sociálnej integrácie. „Takzvaná ekonomika sietí vyvíja tlak na šírenie neplnohodnotných foriem práce, rozklad spoločností zamestnania spolu s ďalšími procesmi prudko zvyšujú počty sociálne potrebných.“ (Keller, 2010, s. 151). J. Šmajš sa domnieva, že až všeobecná chudoba a bieda v krajinách, ktoré predtým patrili ku krajinám bohatým, napomôžu rozšíriť pravdivý obraz o súčasnej krízovej situácii. Ľudia by mohli konečne pochopiť obľudnosť dnešnej závislosti kultúry na fosílnych palivách, na ťažbe zo stále menej dostupných ložísk surovín a palív, ako aj rozpoznať krátkozrakosť záborov pôdy na komunikácie a stavby. (Šmajš, 2014). V týchto súvislostiach je dôležité, aby reagovala na environmentálne problémy nie len kultúrna, politická, ale predovšetkým ekonomická sféra.

V súčasnosti je najprogresívnejším spôsobom presadzovania zásad trvalo udržateľného rozvoja v hospodárskej oblasti koncepcia *sociálnej zodpovednosti podnikov* (*Corporate Social Responsibility - CSR*), ktorú podporujú aj inštitúcie EÚ. Mnohí odborníci zdôrazňujú, že je treba akcentovať jej princípy v ekonomickom živote spoločnosti i v politike, viesť firmy k tomu, aby ju dobrovoľne aplikovali aj v krajinách mimo EÚ. Koncepcia sociálnej zodpovednosti podnikov môže významne prispieť k trvalej udržateľnosti a konkurencieschopnosti jednotlivých firiem, ale aj k budovaniu súčasnej modernej komunity, ktorej členom nie sú ľahostajné osudy ľudí v jednotlivých regiónoch Európy i sveta. Ďalším konceptom podnikateľskej etiky je korporatívne občianstvo (*corporate citizenship*), ktoré podrobne charakterizuje (aj) M. Lačný. Definuje ho ako programovú skratku pre politicko-filozoficky zdôvodnenú podnikateľskú etiku, založenú na koncepcii republikánskeho liberalizmu. Koncepcia korporatívneho občianstva je zároveň vyjadrením potreby vyrovnáť sa so súčasným trendom inštrumentálneho chápania morálnych hodnôt v ekonomickej sfére. (Lačný, 2012, s.34).

Spoločenská zodpovednosť firiem je koncept podnikania, ktorý firmám umožňuje prispievať nielen k ekonomickému rastu, ale aj podieľať sa svojou činnosťou na dodržiavaní princípov trvalo udržateľného rozvoja. Tento prístup akceptuje dodržiavanie etických noriem a princípov, sociálnych, kultúrnych a environmentálnych požiadaviek vo svojej činnosti. Žiadna firma nefunguje len vo svojich ekonomických vzťahoch, ale ovplyvňuje tiež svoje okolie, kvalitu života svojich zamestnancov, miestnu komunitu, aj spoločnosť ako celok. Koncepcia sociálnej zodpovednosti podnikov znamená udržanie si ekonomického úspechu a získanie konkurenčnej výhody tým, že bude mať firma „dobrú povest“, bude dbať na etické, sociálne, kultúrne a environmentálne správanie vo všetkých dimenziách svojho pôsobenia. Hodnotenie výsledkov firmy z pohľadu environmentálneho, sociálneho, ekonomického, kultúrneho - pomáha znižovať riziká, posilňuje značku firmy, zaisťuje jej konkurencieschopné postavenie, čo prospieva firemnému imidžu. Pojem *sociálna zodpovednosť firmy, organizácií*, (CSR, resp. SA, Social Accountability) nahrádza starší pojem, a to *etika podnikania*. Vždy sa jedná o správanie, fungovanie, aktivity firmy, ktoré v prvom rade predpokladajú plnenie právnych požiadaviek a nad tento rámec zodpovedné dobrovoľné správanie sa: v ekonomickej oblasti - podnikový kódex; v sociálnej oblasti - rozvoj ľudského kapitálu; v environmentálnej oblasti - zlepšovanie environmentálneho profilu; v relevantnej komunite - byť dobrý sused.

Sociálna zodpovednosť firmy (CSR) môže byť tak definovaná ako dobrovoľná integrácia sociálnych a ekologických ohľadov, v súčinnosti so zainteresovanými stranami do podnikateľských činností firmy. Ide o proces budovania dôvery rôznych zainteresovaných strán vo fungovaní firmy, ktorý nebude sledovať len úzke ekonomické ciele, ale bude i prospešný zo širších spoločenských aspektov. Pre dosiahnutie tejto dôvery sú dôležité:

- interné momenty správania sa firmy, ktoré spočívajú v presvedčení, že nie je žiadny rozdiel medzi vyhlásenými hodnotami a pravidlami, ktorými sa má riadiť a jej skutočným konaním.

- externé momenty, tie spočívajú v zjednotení hodnôt a pravidiel, ktoré uznáva firma a spoločenských hodnôt. Hodnoty uznávané spoločnosťou sa môžu časom meniť, ale táto zmena sa musí premietnuť do hodnôt a pravidiel prijatých firmou. Corporate Social Responsibility je súčasťou projektu Európa 2020; podporovanie stratégií pre inteligentný, udržateľný sociálny rozvoj a hospodársky rast je zároveň snahou o prekonanie hospodárskej, finančnej a dlhovej krízy. Je nutné nanovo budovať dôveru v podnikanie, čo je životne dôležité pre európske sociálne - trhové hospodárstvo. Uplatňovanie

princípov CSR umožňuje budovať konkurencieschopný model hospodárstva a tiež ukazovať cestu k novým formám tvorby hodnoty založenej na riešení spoločenských problémov. Európska politika sa v súčasnosti prepája s riešením hospodárskych problémov. Okrem toho komunikácia EK týkajúca sa CSR podčiarkuje, že individuálne prístupy k sociálnej zodpovednosti jednotlivých spoločností môžu viesť k množstvu ďalších cieľov vrátane politických. V marci 2010 Európska komisia zaviazala svojich členov k obnoveniu stratégie EÚ na podporu sociálnej zodpovednosti podnikov, nakoľko je kľúčovým prvkom pre zabezpečenie dlhodobej zamestnanosti, dôvery spotrebiteľov v jednotlivých krajinách ako aj zabezpečenia vyhovujúceho prostredia pre aplikáciu CSR v environmentálnej oblasti.

Cieľom podnikania je tvorba zisku a maximalizácia trhovej hodnoty firmy, avšak výlučne ekonomický pohľad na podnikanie nie je už v súčasnej dobe uspokojujúci, nakoľko podnikateľské aktivity zároveň vplyvajú na spoločenské štruktúry, životné prostredie, tvorbu potrieb a hodnôt, ktoré sa premietajú do spotreby tovarov a služieb. Podnikateľský subjekt vstupuje do rôznych vzťahov so spotrebiteľmi, dodávateľmi, zamestnancami či investormi a ovplyvňuje tak aj ich pôsobenie a správanie sa. Nad tým, ako dosiahnuť, aby z podnikania mala prospech nielen samotná firma, ale aj širšia verejnosť a komunita, sa zamýšľajú odborníci už dlhšie, hľadajú formy a aktivity, ktoré by pozitívne vplývali na životné prostredie, lebo ak by bol ekonomický rozvoj trvalo udržateľný a účinky na spoločnosť a životné prostredie pozitívne, odstránili by sa mnohé dodatočné náklady napr. na sanáciu a rekultiváciu poškodených plôch, na odstraňovanie rôznych ekologických havárií a pod. Miera vplyvu produktov, služieb a inej činnosti závisí od predmetu podnikania, geografickej oblasti, veľkosti firmy a viacerých iných faktorov. Verejnosť, ale aj interné záujmové skupiny (dodávatelia, odberatelia, zamestnanci) zaujímajú rôznorodé aktivity firiem súvisiacich s CSR. Dokladajú to aj výskumy z Fínska, kde spotrebiteľia sledujú túto oblasť a ich spotrebiteľské správanie podporuje zodpovedné podnikanie.¹ Zaujímavé je ale zistenie, že staršia generácia pristupuje k tejto otázke dôslednejšie, mladšia generácia ovplyvnená konzumným životným štýlom nedostatočne akceptuje v svojom rozhodovaní princípy CSR.

Nadmerná spotreba, plytvanie zdrojmi v západnom svete, otvára otázku, či je naďalej možné ísť touto cestou, lebo rastúci konzum je do budúcnosti neudržateľný, nakoľko produkuje kritický stav vo viacerých oblastiach. Odborníci odhadujú, že v dôsledku klimatických zmien vznikne nová kategória „klimatických utečencov“, ich počet sa odhaduje na 200 miliónov, zásade existuje len jedna zmysluplná cesta, p r e h o d n o t e n i e doterajšieho spôsobu života a hľadanie sociálne zodpovedného životného štýlu. (Vízia, 2014). Všetci ľudia na planéte Zem nemôžu v budúcnosti dosiahnuť takú úroveň spotreby, akú majú priemyselne rozvinuté spoločnosti. Planéta Zem nemá na to zdroje, pri dnešnej populácii – viac než 7 miliárd ľudí, by znamenala táto situácia katastrofu, produkcia odpadov by bola tak vysoká, že by zlikvidovala všetko živé. Predstavy o prosperite a neobmedzenom hospodárskom raste vo všetkých krajinách sveta, nezávisle na poznaní skutočných disponibilných zdrojov sa stávajú utópiou. Takýto spôsob produkcie vedie do slepej uličky, preto pokusy presadiť CSR sú reálnymi krokmi, ktoré by mohli viesť k dôležitej zmene pohľadu na trvalo udržateľný rozvoj. V týchto súvislostiach je možné upozorniť na fakt, že v praktickej politike „sme svedkami *prejavov pragmatického antropocentrického environmentalizmu* – svoje úsilie zameriavame na jednostranné reformy a opatrenia (napr. kontrola limitov emisií, zisťovanie toxicity vôd, odmietanie energie jadra, biopalivá...), ktoré sú výsledkom politických rozhodnutí.“ (Dudinský, 2008, s. 199). Hoci existujú medzinárodné dohovory, ktoré by mali viesť k zastaveniu a zlepšeniu stavu životného prostredia, fakty zistené vedcami z celého sveta ukazujú, že v globálnom meradle dochádza k zhoršovaniu stavu životného prostredia, k závažným klimatickým zmenám, ktoré sa už prejavujú v rôznych častiach sveta (záplavy, extrémne suchá a horúčavy, požiare, zmeny klimatických pásiem, biodiverzity, atď.) Dokonca žijeme už na dlh, lebo spotrebujeme takmer o tretinu viac, než je schopná planéta Zem vyprodukovať.

Medzinárodný prieskum spoločenskej zodpovednosti firiem, ktorý realizovala spoločnosť KPMG International v roku 2005 medzi hlavnými závermi uvádza, že sa zvyšuje počet firiem pripravujúcich správy o svojej spoločenskej zodpovednosti. (Ježík, 2006). Z prieskumu vyplýva aj ďalší dôležitý záver: hoci sa názory na spoločenskú zodpovednosť a jej implementáciu vo firmách rôznia, rastie počet firiem, ktoré sú presvedčené, že ich dlhotrvajúci obchodný úspech nezáleží len na zdravej súvahe, ale aj na ich výkonnosti v otázkach súvisiacich so sociálnym a životným prostredím. Otázka už dnes pre firmy nestojí tak, či sa svojou spoločenskou zodpovednosťou zaoberať, ale skôr ako k nej pristupovať. Business Ethics, časopis venujúci sa etike

¹ Až 70% Fínov tvrdí, že spoločensky zodpovedné správanie sa firmy – jej starostlivosť o zamestnancov, životné prostredie, investovanie do miestnych komunit a pod. – ovplyvňuje ich spotrebiteľské rozhodnutia. (Prieskum, 2014).

v podnikaní firiem, napríklad už osemnásť rokov oceňuje zodpovedné firmy a v posledných rokoch zverejňuje aj rebríček 100 najlepších firemných občanov. V prvej desiatke nájdeme okrem iných aj Hewlett-Packard, Cisco Systems a Dell. Pravidelnú rubriku o CSR má aj Financial Times. Popularita spoločenskej zodpovednosti rastie. Nie je to však len vďaka pozitívnemu „imidžu“, rebríčkom a cenám, ale je to čoraz viac aj o konkurenčnej výhode pre firmy, ktoré sa zapoja do uvedených aktivít. V SR sa tiež vyhodnocujú firmy v rámci CSR, najznámejšia je *Via Bona Slovakia*, organizuje ocenenia za zodpovedné podnikanie a firemnú filantropiu, každoročne udeľuje ceny v siedmych oblastiach. (Rozdali, 2014).

Slovenská Nadácia Pontis spolupracuje s firmami pri realizácii ich filantropických aktivít a dobrovoľníctva zamestnancov. Poskytuje poradenstvo pri tvorbe filantropickej stratégie. Spravuje desať nadačných fondov, prostredníctvom ktorých realizuje svoje darcovské aktivity. Nadácia Pontis je administrátorom združenia *Business Leaders Forum*. BLF presadzuje diverzitu na pracoviskách, ochranu životného prostredia v podnikaní, transparentnosť a zavádzanie štandardov v reportingu zodpovedného podnikania. Významnou inštitúciou, ktorá presadzuje etické prístupy v podnikaní je *CSR Europe*. Je európskou organizáciou, ktorá združuje firmy vzájomne si vymieňajúce svoje praktické znalosti v oblasti zodpovedného podnikania. Funguje od roku 1995 a sídlo má v Bruseli.

Prínosy implementácie konceptu CSR v organizácii môžeme rozdeliť na morálne a ekonomické. Morálne prínosy sú nefinančného charakteru, no v dlhodobjšom horizonte môžu prinášať pozitívny vplyv aj na hospodárenie a finančné zdroje organizácie. To, že morálne prínosy len málokedy prinášajú pre organizáciu okamžité zisky neznamená, že nie sú dôležité. Medzi takéto prínosy môžeme zaradiť zvyšovanie hodnoty značky, zlepšovanie reputácie, zachovanie prírodných zdrojov, skvalitňovanie ľudského kapitálu alebo budovanie dôveryhodnejších vzťahov s dodávateľmi a odberateľmi. Trnková (2005) uvádza, že medzi ekonomické prínosy patrí lepší prístup ku kapitálu cez spoločensky zodpovedné investovanie, znižovanie nákladov v súvislosti s dobrou ekologickou praxou alebo zvyšovanie produktivity zamestnancov pomocou zvyšovania ich spokojnosti a kvalifikácie.

Konkrétne prejavy spoločenskej zodpovednosti sa vymedzujú v troch dimenziách - ekonomickej, sociálnej a environmentálnej. *Ekonomickú dimenziu* predstavujú legislatívne normy a opatrenia prijaté štátnymi inštitúciami na odmietnutie korupcie, podporu transparentnosti, implementáciu princípov dobrého riadenia firmy, posilnenie ochrany duševného vlastníctva, skvalitnenie a zvýšenie bezpečnosti

produktov a služieb, utuženie vzťahov s investormi či zákazníkmi. *Sociálna rovina* obsahuje rôzne filantropické aktivity a firemné dobrovoľníctvo, darovanie know-how neziskovým organizáciám, ale aj skvalitnenie zamestnaneckej politiky, podpora zdravia a bezpečnosti zamestnancov, rozširovanie možností ich vzdelávania a rekvalifikácií, zamestnávajúce občanov z menšinových alebo znevýhodnených skupín, garantovanie rovnosti príležitostí mužov a žien, ale aj jednoznačné odmietnutie detskej práce. *Environmentálna dimenzia* je prejavom aktivít, ktorými firmy zavádzajú ekologickú výrobu, investujú do technológií a prostriedkov na znižovanie environmentálnej záťaže, vydeľujú pozornosť a finančné prostriedky na ochranu prírodných zdrojov, snažia sa o povzbudenie ekologickej firemnej kultúry.

Spoločensky zodpovedné podnikanie má vplyv na lojalitu zamestnancov, znižovanie miery fluktuácie a zvyšovanie produktivity. Takéto argumenty podporujú okrem iných aj výsledky prieskumov a práce organizácie Business in the Community (BITC). Je to najstaršia britská organizácia, ktorá sa viac ako dvadsať rokov venuje podpore zodpovednosti firiem a členskú základňu ktorej tvorí vyše 700 britských firiem. Medzi jej aktivity patrí napríklad tvorba *CSR Indexu* ako nástroja na meranie konkurenčnej pozície v tejto oblasti. (Ježík, 2006). Medzi hlavné trendy patrí nárast transparentnosti firiem prostredníctvom väčšej miery informovania verejnosti o svojich stratégiách, cieľoch a konaní. Podľa indexu rastie počet firiem, ktoré kladú dôraz na angažovanie sa a odborný rast zamestnancov, ale aj na ich občiansku angažovanosť. Tieto trendy treba hodnotiť pozitívne, lebo je žiaduce dopĺňať odovzdávanie informácií - nadobúdanie potrebných kompetencií, účinnejšie formovanie občianskych postojov. Firmy sa viac sústreďujú na udržanie zamestnancov, venujú zvýšenú pozornosť ich odmeňovaniu a prejavu uznania.

Na záver analýzy uvedenej problematiky je možné skonštatovať:

Po prvé, princípy solidarity a vzájomnej pomoci budú mať rozhodujúci význam pri riešení závažných problémov súvisiacich s vyčerpávaním zdrojov, klimatickými zmenami, odstraňovaním extrémnych sociálnych nerovností. Prihlásením sa ku spoločenskej zodpovednosti sa zvyšuje tlak na efektívne využívanie zdrojov, čím sa podporuje úspora energií a materiálov. Dodržiavanie zásad trvalo udržateľného rozvoja v podnikaní napomáha firmám úspešnejšie sa presadiť na trhu v konkurenčnom súperení a skutočne plniť funkciu komparatívnej výhody na trhu. V súčasnosti výrazne stúpa význam aktivít realizujúcich idey sociálnej zodpovednosti firiem, ktoré nadobúdajú formu reálnych programov smerujúcich k udržaniu si dlhodobej prosperity a trvalému naplňovaniu

záväzkov Európy týkajúcich sa solidarity a sociálnej spravodlivosti.

Po druhé, vhodné nastavenie legislatívy, transparentné podnikateľské prostredie a rastúce očakávania zainteresovaných skupín môžu spoločensky zodpovednému podnikaniu pomôcť realizovať výzvy OSN k uplatňovaniu trvalo udržateľného rozvoja v každodennej praxi. V týchto aktivitách je rozhodujúce, do akej miery budú akceptované v podnikaní normy etiky, morálneho správania a ako sa prejaví ochota firiem reflektovať tieto požiadavky. Dobrovoľné rozhodnutia, ktoré prispievajú k zlepšeniu stavu spoločnosti, k čistote životného prostredia a k rešpektovaniu záujmov zainteresovaných subjektov budú dokumentovať posun od výziev k praktickým činom. Splnenie medzinárodne uznávaných štandardov, prihlásenie sa ku etickým či iným kódexom, ako aj spoločensky zodpovedné aktivity sú v súčasnej spoločnosti nadstavbou rešpektovania platnej legislatívy, avšak v budúcnosti by sa mali stať jej súčasťou.

Literatúra:

- BLAHA, L.: Matrix kapitalizmu. Blíži sa revolúcia? Bratislava: Veda 2011. ISBN 978-80-224-1230-8.
- Aktivity a projekty. Nadácia Pontis Dostupné na internete: <<http://www.nadaciapontis.sk>> [3/3/2014].
- BUTORACOVÁ - ŠINDERYOVÁ, I.: Etické zásady a ich dominantné postavenie v marketingovej praxi európskeho trhového prostredia. In: Marketing a komunikace. Dostupné na internete: <<http://www.mandk.cz/view.php?cisloclanku=2009050008>> [12/3/2014].
- CÍLEK, V., BÁRTA, M., KOVÁŘ, M.: Kolaps a regenerace: Cesty civilizací a kultur. Minulost, současnost a budoucnost komplexních společností. Praha: Academia 2011. ISBN: 978-80-200-2036-9.
- DUDINSKÝ, V.: Keď hra prestáva byť hrou. In: Medzi modernou a postmodernou IV. Súťaživosť ako kultúrotvorný fenomén - limity efektivity. Lačný, M., Dudinský, V.(eds) Prešov: PU Prešov 2008, s.197- 201.
- DYTRT, Z.: Dobré jméno firmy. Praha: Alfa Publishing, 2006
- Dostupné na internete: <http://www.kas.de/proj/home/pub/15/27/dokument_id-16485/index.html> [3/3/2014].
- HRADILOVÁ,P.: Zahraničné kódexy.
- Dostupné na internete: <<http://www.etrend.sk/podnikanie/riadenie-a-kariera/zahranicne-kodexy-si-na-slovensku-casto-zbytocne/36685html>> [11/3/2014].
- JEŽÍK, A.: Naozaj viete, čo je CSR? In: Stratégie 27.7.2006, Marketing - CSR /:22/ Dostupné na internete: <http://www.viabona.sk/tmp/asset.../Strategie_NAOZAJ%20VIETE.doc> [3/2/2014].
- Aktivity a projekty. Nadácia Pontis Dostupné na internete: <<http://www.nadaciapontis.sk>> [3/3/2014].
- LAČNÝ, M. Politicko-filozofický aspekt konceptu corporate citizenship. In: Annales Scientia Politica. roč.1, č.1, 2012, s. 30-35.
- Nasa-funded study: industrial civilisation headed for 'irreversible collapse'? <<http://www.theguardian.com/environment/earth-insight/2014/mar/14/nasa-civilisation-irreversible-collapse-study-scientists>> [9/3/2014].
- PAVELKA, L.: Etika v medzinárodnom podnikaní. In: Spotrebiteľ. č.1, 2008.
- Prieskum: etické otázky ovplyvňujú spotrebiteľov. Dostupné na internete: <<http://www.euractiv.sk/csr-spolocenska-zodpovednost/clanok/prieskum-eticke-otazky-ovplyvnuju-spotrebitelov>> [1/3/2014].
- PRUZNAN, P.: "Theory and practice of business ethics in Denmark" v L. Zsolnai - editor The European Difference: Business Ethics in the Community, CBS, 2003.
- REMIŠOVÁ, A., WINKLER, I.: Komparácia firemných etických kódexov v slovenských a západonemeckých firmách. In Ekonomický časopis, roč. 54, č.6 (2006), s.597-610.
- Rozdali sme ocenenia Via Bona Slovakia za rok 2012. 12.4.2013. Dostupné na internete: <<http://www.nadaciapontis.sk/clanok/rozdali-sme-ocenenia-via-bona-slovakia-za-rok-2012/451>> [24/3/2014].
- SMREKOVÁ, D. : Niekoľko postrehov z praxe. Dostupné na internete:<http://www.transparency.sk/denn_tlac/041111_niekto.htm> [4/3/2014].
- STRATÉGIA EHK OSN PRE VÝCHOVU K TRVALO UDRŽATELNÉMU ROZVOJU. Vilnius 23. marec 2005.
- Dostupné na internete: <<http://www.unece.org/env/esd/strategytext/Slovak.pdf>> [15/3/2014].
- ŠMAJS, J.: Ohrozená kultúra.
- Dostupné na internete: <<http://www.phil.muni.cz/fil/texty/ohrkul.html>> [4/3/2014].
- TRNKOVÁ, J.: Co znamená společenská odpovědnost firem? In: Kolektiv autorov: Napříč společenskou odpovědností firem, AISIS, 2005. s. 32 - 33.
- Vízia pre udržateľný svet. World Congress , 2009,28/07/2009, Dostupné na internete: <<http://www.respect.at/content/site/aktuelles/article/4534.html>> [4/3/2014].
- Why an Alliance for CSR?

Dostupné na internete:
<<http://www.csreurope.org/pages/en/priorityareas.htm>> [13/3/2014].

Zelená kniha. Dostupné na internete:
<http://www.europskaunia.sk/zelena_kniha> [2/3/2014].

IDEA POMERNÉHO ZASTÚPENIA

VLADIMÍR DANČIŠIN

Inštitút politológie
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove
Email: vdancisin@yahoo.com

Abstract:

The author analysis the origin of idea of proportional representation. The study focuses on origins of two basic forms of proportional representation electoral systems – Party-list Proportional System and Single Transferable Vote System. The article also focuses on the way the idea of proportional representation was introduced into practice.

Keywords:

proportional representation, electoral systems, Party-list Proportional System, Single Transferable Vote System.

Odpovedať zodpovedne na otázku, kto ako prvý prišiel s ideou pomerného zastúpenia je veľmi ťažké. Cieľom článku preto bude poukázať na zachované úvahy o pomernom zastúpení, ktoré viedli k zavedeniu pomerného volebného systému do praxe. V článku budú analyzované pohľady pionierov zaoberajúcich sa pomerným zastúpením (ako boli J. D. Gergonne, C. Andræ, T. Hare, V. D'Hondt a iní) na spôsob ako dosiahnuť optimálne zastúpenie rôznych názorových menšín v spoločnosti.

Prvotné úvahy o pomernom zastúpení

Medzi prvých propagátorov pomerného zastúpenia v zákonodarnom zbore patrili Francúzi Honoré Gabriel Riqueti, comte de Mirabeau a Louis Antoine de Saint-

Just¹. S ucelenejším pokusom o definovanie volebného systému založeného na pomernom zastúpení prišiel Joseph Diaz Gergonne v štúdiu *Arithmétique politique. Sur les élections et le système représentatif*, ktorú vydal v roku 1820. V štúdiu uvažoval o tom, že sa určí volebná kvóta a každý, kto získa minimálne toľko hlasov, ako je uvedená kvóta (sám uvažoval o kvóte 200 hlasov), získa mandát. Gergonne však nemal prepracované viaceré riešenia pre situácie (minimálne ich v práci neuvádza), ktoré sa v praxi mohli objaviť². V 19. storočí sa prvotné úvahy o pomernom zastúpení premietli do viacerých návrhov vedúcich k vytvoreniu dvoch typovo príbuzných volebných systémov: systému jedného prenosného hlasu a listinného pomerného volebného systému.

Idea pomerného zastúpenia sa pretavila aj do vytvorenia systému jedného prenosného hlasu, ktorý v 19. storočí rozpracovali viacerí autori ako Thomas Wright Hill, jeho syn Rowland Hill, Carl Andræ, Thomas Hare, resp. Henry Richmond Droop. Systém jedného prenosného hlasu bol zavedený do praxe na návrh Carla Andræho v Dánsku v roku 1855. C. Andræ si nenárokoval prvenstvo uvedeného volebného systému. Uvedomoval si, že ním propagovaná metóda je založená na tak jednoduchej myšlienke, že to pokojne mohlo napadnúť viacerým. Netúžil ani po tom, aby metóda niesla jeho meno. C. Andræ mal

¹ O histórii pomerného volebného systému bližšie pozri Hoag, Hallett, 1926, s. 162 – 195, Andræ, 1926, resp. Humphreys, 1911.

² Gergonne napríklad neuvádza čo v prípade, že sa zvolí menej kandidátov, ako je určený počet miest v parlamente.

pocit, že vytvorením metódy nevykonal výnimočnú intelektuálnu činnosť, za ktorú by mal získať vedecké uznanie¹.

Systém jedného prenosného hlasu sa stal známy predovšetkým publikačnou aktivitou T. Hareho, ktorý tento volebný systém usilovne propagoval vo svojich dielach (1857, 1859, 1861, resp. 1865). T. Harem propagovanú metódu je možné opísať takto: sú vytvorené viacmandátové obvody s hlasovaním, pri ktorom volič zoraďuje kandidátov do poradia podľa svojich preferencií (zoraďovanie je dobrovoľné a od voliča sa nevyžaduje zoradiť všetkých kandidátov. Stačí, aby vyznačil jedného, teda svojho favorita). Po zrátaní preferencií sa vypočítava kvóta, ktorá je potrebná na zvolenie kandidáta. Kvóta sa vypočíta vydelením počtu všetkých platných hlasov počtom mandátov. Výsledok sa zaokrúhli vždy smerom nadol, t. j. na výpočet kvóty sa použije vzorec $Q = [H/M]$. Mandát získavajú kandidáti, ktorí získali minimálne toľko prvých hlasov, ako je stanovená kvóta a nevyužitú hlasov zvolených kandidátov sa presúvajú na ostatných kandidátov². Pridelovanie mandátov sa uskutočňuje pomerne komplikovaným spôsobom využitím dvoch metód – metódy prerozdelenia nadbytočných hlasov kandidátov, ktorí už získali mandát a metódy eliminácie kandidáta s najnižším počtom získaných prvých miest. Nadbytočné hlasy sa prenášajú na kandidátov, ktorí sú na hlasovacích lístkoch označení v poradí ako druhá preferencia.

V prípade, že prenesenie hlasov vyústi do zvolenia ďalšieho kandidáta, nadbytočné hlasy novozvoleného kandidáta sa prenesú na zostatkových kandidátov podľa hore uvedenej procedúry. V momente, keď neexistujú nadbytočné hlasy a stále sú neobsadené mandáty, dôjde k využitiu druhej metódy, t. j. k eliminácii kandidáta s najnižším počtom prvých miest a k preneseniu jeho prvých miest kandidátovi označenému ako druhá voľba. V prípade, že kandidát označený ako druhá voľba bol už skôr zvolený alebo eliminovaný, hlasy sa presunú na kandidáta uvedeného ako tretia voľba atď. V prípade, že eliminovaním kandidáta vznikne situácia, keď je potrebné prerozdeliť nadbytočné hlasy už zvoleného kandidáta, využije sa opäť prvá metóda prerozdelenia nadbytočných hlasov. Metóda prerozdelenia nadbytočných hlasov kandidátov

a metóda eliminácie kandidáta s najnižším počtom získaných prvých miest sa postupne striedavo využívajú až do okamihu, keď sú prerozdelené všetky mandáty³. Rozdiel medzi návrhmi C. Andræho a T. Hareho bol v tom, C. Andræ neuvažoval o eliminácii najmenej úspešného kandidáta. V prípade, keď už vznikne taká situácia, že ani po prerozdelení všetkých nadbytočných hlasov nedôjde k obsadeniu všetkých mandátov, mandáty sa pridávajú postupne kandidátom s najväčším počtom hlasov.

Idea listinného pomerného volebného systému

Ideu listinného pomerného volebného systému, pri ktorom by mali voliči jeden hlas a volili by politické strany, rozpracoval v 40-tych rokoch 19. storočia francúzsky utopistický socialista Victor Prosper Considérant. Svoj návrh neúspešne zverejnil členom Veľkej rady v Ženeve v roku 1846. V približne rovnakom čase na americkej pôde prakticky identický návrh ako V. Considérant propagoval vo svojom pamflete Američan Thomas Gilpin (1844). Ním propagovaný volebný systém taktiež nútil voličov voliť politické strany a nie jednotlivých kandidátov. Obidvoch uvedených autorov tak môžeme považovať za pionierov listinného pomerného volebného systému v podobe, ako ho poznáme dnes.

S listinným pomerným volebným systémom sa v praxi stretávame až na konci 19. storočia. Clarence Gilbert Hoag a George Hervey Hallett uvádzajú, že po prvýkrát bol zavedený listinný pomerný volebný systém v provincii Buenos Aires v roku 1873 (Hoag, Hallett, 1926, s. 65). Pre úplnosť je potrebné dodať, že čl. 49 ústavy v provincii Buenos Aires ustanovil zavedenie pomerného volebného systému pre všetky druhy volieb v provincii Buenos Aires („*La proporcionalidad de la representación, será la regla en todas las elecciones populares, a fin de dar a cada opinión un número de representantes proporcional al número de sus adherentes, según el sistema que para la aplicación de este principio determine la ley.*“), no až v roku 1876 bol prijatý zákon o voľbách (*Ley Electoral 1067*), ktorým sa upravili nevyhnutné detaily na uskutočnenie volieb. Podľa čl. 35 zákona č. 1067 sa prvé voľby podľa pomerného systému konali 25. mája 1877.

V Európe sa významnou spoločnosťou propagujúcou ideu pomerného zastúpenia stala *Association Internationale pour le Progrès des Sciences Sociales* (1862 – 1867). Spoločnosť bola vedená

¹ Bližšie o názoroch Andræho pozri prácu jeho syna P. Andræho (1926).

² T. Hare navrhol, aby pre každého kandidáta bola vytvorená kôпка hlasov s tým, že najvyššie sú umiestnené hlasy len s jedným prednostným hlasom a potom sú umiestnené tie hlasy pre kandidáta, ktoré obsahujú aj ďalšie preferencie jeho voličov. Platilo pravidlo: čím viac preferencií na hlasovacom lístku, tým nižšie je hlasovací lístok uložený.

³ Podrobnejšie o návrhu T. Hareho pozri Hare, 1873. V súčasnosti je systém jedného prenosného hlasu propagovaný v podobe, ktorá je uvedená v práci R. A. Newlanda a F. S. Brittona *How to Conduct an Election by the Single Transferable vote* (1997).

Augustom Couvreurom a vznikla v septembri v roku 1862 počas štvordňovej medzinárodnej konferencii v Bruseli. Asociácia zorganizovala konferencie v Gente (1864), Amsterdame (1864) a v Berne (1865). Na konferencii v Amsterdame v roku 1864 sa predmetom záujmu stal volebný systém propagovaný Thomasom Hareom. Závery konferencie nemali priamy vplyv na zavedenie pomerných volebných systémov do praxe, ale ako na to upozornil A. M. Carstairs (1980, s. 1), diskusia na uvedenej konferencii poukázala na nárast propagátorov idey pomerného zastúpenia. Listinný pomerný volebný systém bol propagovaný viacerými spoločnosťami ako *Proportional Representation Society* vo Veľkej Británii, *Société pour l'étude de la représentation proportionnelle* a *Ligue pour la Représentation Proportionnelle* vo Francúzsku.

Ďalšia významna konferencia o pomernom volebnom systéme sa uskutočnila v 7. – 9. augusta 1885 v Antverpách. Konferencia bola organizovaná reformnou spoločnosťou *Association Réformiste pour l'Adoption de la Représentation Proportionnelle*, ktorá propagovala zavedenie pomerného volebného systému. Konferenciu uvedená spoločnosť zorganizovala v spolupráci so švajčiarskou spoločnosťou *L'Association Réformiste de Genève*, ktorá vznikla v roku 1865. Počas konferencie sa účastníci zhodli na optimálnosti pomerného volebného systému v prípade, že sa má docieľť adekvátne zastúpenie (ideologických) menšín v parlamente. V diskusii o metóde prerozdelenia mandátov odporučili účastníci konferencie metódu navrhnutú V. D'Hondtom¹, keďže ju považovali za praktický a efektívny prostriedok na dosiahnutie proporčného zastúpenia (Carstairs, 1980, s. 3). A. M. Carstairs (1980, s. 3) poukázal na to, že na konferencii sa zúčastnili odborníci z viacerých európskych štátov (najaktívnejší boli zo Švajčiarska, Francúzska a Belgicka), avšak konferencie sa nezúčastnil nikto zo spoločnosti *Proportional Representation Society of England* vedenej Sirom Johnom Lubbockom. Na konferencii tak názory Britov boli reprezentované len pasívne, prečítaním štúdie Thomasa Hareho. Jedným z účastníkov konferencie bol aj švajčiarsky matematik a fyzik E. Hagenbach-Bischoff (Menthon, 1921, s. 38, Meyer, 1905, s. 119 – 120).

V Európe bol listinný pomerný volebný systém po prvýkrát použitý švajčiarskym kantónom Solothurn, ktorý vo svojej ústave v roku 1885 zaviedol pomerný

volebný systém. Hoag a Hallett (1926, s. 65) uvádzajú, že potrebná legislatíva nevyhnutná na vykonanie volieb v kantóne Solothurn bola zavedená až v roku 1895, preto Humphreys (1911, s. 113) prvenstvo zavedenia pomerného volebného systému v Európe priznáva kantónu Ticino. Ten ho zaviedol zákonom z dňa 5. decembra 1890². Zavedením pomerného volebného systému v kantóne Ticino sa upokojila búrlivá nálada v spoločnosti po voľbách v roku 1889, ktoré vyhrala Konzervatívna strana s počtom 12 783 hlasov. Získala tak väčšinu v kantónnom parlamente (77 mandátov zo 112). Problémovým bodom bola skutočnosť, že vďaka gerrymanderingu pri vymedzovaní volebných obvodov získala Liberálna strana len 35 mandátov, aj napriek tomu, že získala takmer rovnaký počet hlasov ako Konzervatívna strana (12 166 hlasov). Výsledky viedli k nepokojom, ktoré sa podarilo upokojiť až uzavretím dohody o zavedení pomerného volebného systému (Humphreys, 1911, s. 113, pozri aj Hoag, Hallett, 1926, s. 65).

Problém prerozdelenia mandátov

Zavedením pomerného volebného systému sa museli vysporiadať aj s problémom prerozdelenia mandátov. Prvé pomerné volebné systémy boli založené na vypočítavaní volebného čísla tzv. Hareho kvótou – $Q = [H/M]$ – a neprerozdelené mandáty sa pridelovali stranám, ktoré vykázali najväčšie absolútne zostatky. Uvedený spôsob pridelovania mandátov mal ohromnú výhodu v tom, že bol veľmi ľahko pochopiteľný laickou verejnosťou. To, že prerozdelenie mandátov uvedeným spôsobom nie je bezproblémové zistili už po prvých voľbách v kantóne Ticino. Pochybnosti o korektnosti metódy sa objavili pri pohľade na výsledky volieb, keď sa zistilo, že v niektorých prípadoch by bolo pre stranu výhodnejšie rozdeliť sa na dve frakcie, čo by strane mohlo priniesť viac mandátov pri nezmenenom počte získaných hlasov. Pre túto príčinu v uvedenom kantóne zmenili metódu pridelovania neobsadených mandátov po prvom skrutíniu tak, že uvedené mandáty získavali postupne strany s najväčším počtom hlasov (teda nie strany s najväčším počtom absolútnych zostatkov)³.

¹ Victor D'Hondt bol právnik, matematik a univerzitný profesor na Gentskej univerzite, kde sa špecializoval na občianske právo a dane. D'Hondt patril medzi zakladateľov spoločnosti *Association Réformiste pour l'Adoption de la Représentation Proportionnelle*, ktorá vznikla v roku 1881.

² Dňa 5. decembra 1890 bol v kantóne Ticino prijatý zákon, ktorým sa zaviedol pomerný volebný systém vo voľbách do špeciálneho zhromaždenia. Zákon zavádzajúci pomerný volebný systém v celom kantóne Ticino bol prijatý 9. februára 1891.

³ Mirmanovu metódu ešte pred kantónom Ticino zaviedli v kantóne Neuchâtel prijatím čl. 64 volebného zákona z 22. novembra 1894 (Piesse, 1914, s. 20, Meyer, 1905, s. 119). Zákon z 22. novembra 1894 nahradil volebný zákon z 28. októbra 1891, ten zaviedol volebný systém označovaný ako hlasovanie v blokoch, resp. Struyerova metóda pomenovaná po belgickom politikovi Eugénovi Struyeovi

Uvedenú metódu pridelovania mandátov navrhol Léon Mirman, francúzsky politik a matematik. Nespokojnosť v kantóne Ticino pretrvávala aj pri Mirmanovej metóde, čo demonštroval John H. Humphreys (1911, s. 187) na príklade, keď vo voľbách Konzervatívna strana získala 614 hlasov a štyri mandáty a Radikálna strana 399 hlasov, no iba jeden mandát¹. Riešenie problému s prerozdeľovaním mandátov v uvedenom kantóne videli najprv v zavedení Droopovej kvóty, čím sa sledovalo zníženie významu zostatkov hlasov. Problém s prerozdeľovaním mandátov sa pre nich vyriešil až prijatím Hagenbach-Bischoffovej metódy. Iný pohľad na pridelovanie neobsadených mandátov mali vo švajčiarskom kantóne Zug. Vo volebnom zákone z 1. septembra 1894 zaviedli metódu, ktorá pridelovala prvý neobsadený mandát strane, ktorá získala najviac hlasov. V prípade, že zostalo viac neobsadených mandátov, postupovalo sa podľa metódy najväčších absolútnych zostatkov. Strana, ktorá získala najviac hlasov, mohla teda získať v druhom skrutíni až dva mandáty (Meyer, 1905, s. 119).

Prvým štátom, ktorý prijal na celoštátnej úrovni vo voľbách do parlamentu pomerný volebný systém bolo Belgicko. Cesta k prijatiu pomerného volebného systému v Belgicku však nebola jednoduchá. Po voľbách v roku 1894 sa rozprúdila búrlivá diskusia o zmene volebného systému z dôvodu, že katolíci získali 50 % hlasov, avšak až 75 % mandátov v parlamente. V roku 1894 navrhol pomerný volebný systém premiér Auguste Marie François Beernaert, člen *Association Réformiste pour l'Adoption de la Représentation Proportionnelle*, ale návrh bol zamietnutý². Pomerný volebný systém bol prijatý na národnej úrovni až 29. decembra 1899, vtedy sa zaviedol návrh Victora

D'Hondta³, jedného z hlavných propagátorov zavedenia listinného pomerného volebného systému v Belgicku. V 20. storočí sa postupne listinný volebný systém zaviedol aj v iných štátoch. Napríklad vo Fínsku bol zavedený listinný pomerný systém v roku 1906, vo Švédsku v roku 1909, v Portugalsku a v Bulharsku v roku 1911 a vo Švajčiarsku v roku 1919. Prvým zákonom zavádzajúcim pomerný volebný systém v Československej republike bol zákon o obecných voľbách z roku 1919 (zákon č. 75/1919 Zb.). Autormi uvedeného zákona boli Bedřich Bobek, Jiří Hoetzel a Václav Joachim. Idea pomerného zastúpenia sa ujala aj pri schvaľovaní návrhu zákona o volebnom poriadku do Poslaneckej snemovne v roku 1920 (zákon č. 123/1920 Zb.). V roku 1920 sa tak začal v Československu používať listinný pomerný volebný systém v národných voľbách⁴.

Záver

Úvahy o pomernom zastúpení a presadzovanie listinného pomerného volebného systému sa zdôvodňovali úsilím dosiahnuť čo napresnejšie odkopírovanie voličských preferencií do pomeru mandátov, čím sa zabezpečí adekvátne zastúpenie rôznych skupín voličov v zastupiteľskom zbore. Tolerovanie menšín a umožnenie ich proporčného zastúpenia prispelo k pocitu volebnej spravodlivosti a k upokojeniu nepokojov a spoločenských nálad nielen v kantóne Ticino, ako na to bolo poukázané v článku, ale aj v štátoch ako Belgicko, Fínsko, Švédsko, resp. Švajčiarsko.

Literatúra:

ANDRAE, P.: Andrae and his Invention. The Proportional Representation Method. A Memorial Work. Philadelphia, (vydaná autorom) 1926.

(Meyer, 1905, s. 118). Vo frankofónnom prostredí je Struyerova metóda známa pod názvom *scrutin de liste*, v americkom prostredí sa označuje *general ticket* alebo *block vote*. Uvedená metóda pridelovala všetky mandáty najsilnejšej strane. Strana, ktorá získala väčšinu hlasov, získala všetky mandáty.

¹ Hareho kvóta bola vypočítaná zo vzorca $Q = [H/M] = [1013/5] = [202,6] = 202$. Konzervatívna strana obsiahla kvótu trikrát a Radikálna strana len jedenkrát. Nepridelený mandát bol prisúdený strane s najväčším počtom hlasov, t. j. Konzervatívnej strane. Na nedostatky uvedenej metódy poukázal aj Alfred Meyer (1905, s. 119), keď uviedol príklad, v ktorom je potrebné rozdeliť tri mandáty medzi strany, ktoré získali 1 001, 1 000 a 999 hlasov. Využitím Mirmanovej metódy by rozdelenie mandátov bolo 2, 1, 0, čo vzhľadom na skutočnosť, že všetky tri strany získali takmer rovnaký počet hlasov nemožno považovať za optimálne rozdelenie mandátov.

² Bližšie pozri diskusiu z plenárneho zasadnutia belgického parlamentu 23. mája 1894: *Chambre des Représentants. Annales parlementaires. Séance du 23 mai 1894*.

³ O belgickom zákone z roku 1899 pozri: Dubois-Richard, 1906, Mommaert, 1900. D'Hondtova metóda bola po prvýkrát využitá v komunálnych voľbách v Belgicku už v roku 1895. Pred zavedením pomerného volebného systému v roku 1899 sa v Belgicku používal väčšinový volebný systém v málopočetných viacmandátových volebných obvodoch.

⁴ Prijatím ústavného zákona č. 26/1954 Zb. o voľbách do Národného zhromaždenia a o voľbách do Slovenskej národnej rady a zákona č. 27/1954 Zb. o voľbách do Národného zhromaždenia sa zmenil volebný systém na väčšinový. V roku 1990 sa prijal zákon č. 47/1990 Zb. o voľbách do Federálneho zhromaždenia, ktorým sa Česká a Slovenská federatívna republika vrátila k využívaniu listinného pomerného volebného systému.

- BAILY, W.: Proportional Representation in Large Constituencies. London, Ridgeway 1872.
- BOBEK, B.: O poměrném zastoupení. Mladá Boleslav, Nákl. Jednoty 1917.
- BURNITZ, G. – Varrentrapp, G.: Methode, bei jeder Art von Wahlen so wohl der Mehrheit als den Minderheiten die ihrer Stärke entsprechende Zahl von Vertretern zu sichern. Frankfurt 1863.
- CARSTAIRS, A. M.: A Short History of Electoral Systems in Western Europe. London and Boston, Allen & Unwin 1980.
- D'HONDT, V.: Exposé du système pratique de représentation proportionnelle. Gante, Imprimerie Eug. Van der Haeghen 1885.
- D'HONDT, V.: Question électorale. La Répartition Proportionnelles des Partis par un Electeur. Bruxelles, Bruylant – Christophe & Cie 1878.
- D'HONDT, V.: Système pratique et raisonné de représentation proportionnelle. Bruxelles, Muquardt 1882.
- D'HONDT, V.: Tables de division des nombres 1 à 400 par 1 à 31 et 401 à 1000 par 1 à 13 pour la répartition proportionnelle des sièges en matière électorale avec exposé de la méthode. Gante, A. Siffer 1900.
- DROOP, H. R.: On Methods of Electing Representatives. Journal of the Statistical Society of London, roč. 44, č. 2 (Jun., 1881), s. 141 – 202.
- DUBOIS-RICHARD, P.: La représentation proportionnelle soumise à l'expérience belge. Paris, L. Larose & L. Tenin 1906.
- GERGONNE, J. D.: Arithmétique politique. Sur les élections et le système représentatif. Annales de Mathématiques, roč. 10 (1819 – 1820), s. 281 – 288.
- GIPLIN, T.: On the Representation of Minorities of Electors to Act with the Majority in Elected Assemblies. Philadelphia, John C. Clark 1844.
- HAGENBACH-BISCHOFF, E.: Bemerkungen zu §20 des vorgeschlagenen Wahlgesetzes mit Proportionalvertretung. Basel, 1889.
- HAGENBACH-BISCHOFF, E.: Die Frage der Einführung einer Proportionalvertretung statt des absoluten Mehres. Basel, H. Georg 1888.
- HAGENBACH-BISCHOFF, E.: Die proportionale Vertretung bei den Basler Grossrathswahlen. Basel, H. Georg 1882.
- HAGENBACH-BISCHOFF, E.: Die Verteilungsrechnung beim Basler Gesetz nach dem Grundsatz der Verhältniswahl. Basel, Buchdruckerei zum Basler Berichthaus 1905.
- HAGENBACH-BISCHOFF, E.: La solution du problème de la Répartition proportionnelle. Représentation proportionnelle – Revue Mensuelle, zv. 9 (1890), s. 159 – 171.
- HAGENBACH-BISCHOFF, E.: Verteilung der Sitze bei der Proportionalvertretung. Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. zv. 64 (1908), s. 344 – 346.
- HARE, T.: A Treatise on the Election of Representatives, Parliamentary and Municipal. London, Longman, Brown, Green, Longmans & Roberts 1859.
- HARE, T.: A Treatise on the Election of Representatives, Parliamentary and Municipal. London, Longman, Green, Longmans & Roberts 1861.
- HARE, T.: The Election of Representatives: Parliamentary and Municipal. A Treatise. London, Longman, Green, Longmans, Roberts & Green, 1865.
- HARE, T.: The Machinery of Representation. London, W. Maxwell 1857.
- HOAG, C. G. – Hallett, G. H.: Proportional Representation. New York, The Macmillan Company 1926.
- HUMPHREYS, J. H. – POLAND, A. B.: Proportional Representation. A Study In Methods Of Election. London, Kessinger Publishing 2004.
- HUMPHREYS, J. H.: Proportional Representation. A Study in Methods of Election. London, Methuen & Co. Ltd. 1911.
- JOACHIM, V.: K otázce poměrného zastoupení. Správní obzor, roč. 9, č. 8 (1917), s. 289 – 298.
- KROUSKÝ, O.: Volební reforma. Praha, Národní obrození 1933.
- MEYER, A.: Théorie des élections et la représentation proportionnelle. Revue générale des sciences pures et appliquées, roč. 16, č. 4 (1905), s. 111 – 123.
- MILL, J. S.: Consideration on Representative Government. New York, Harper&Brothers Publishers 1873.
- NAVILLE, E.: Les progrès de la représentation proportionnelle. Bruxelles, Polleunis, Ceuterick et Lefebure 1885.
- NEWLAND, R. A. – BRITTON, F. S.: How to Conduct an Election by the Single Transferable Vote. London, The Electoral Reform Society of Great Britain and Ireland 1997.
- PIESSE, E. L.: The Theory of the Quota in Proportional Representation – II. Papers & Proceedings of the Royal Society of Tasmania for the year 1913. Hobart, Royal Society of Tasmania 1914, s. 15 – 37.
- POINCARÉ, H.: La R. P. en France et en Belgique. L'Quest-Éclair. č. 4416 (24. Feb., 1911), s. 1.

Štúdia je čiastkovým výstupom riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/0523/12 Idea tolerancie – jej multikultúrne východiská, dimenzie, limity a ich interdisciplinárne (filozofické, teologické a politologické) reflexie

TRANSNACIONALIZÁCIA DISKUSIE O SPRAVODLIVOSTI A EURÓPSKA ÚNIA

LUBOMÍR DUNAJ

Centrum celoživotného a kompetenčného vzdelávania
Prešovská univerzita v Prešove
e-mail: lubomir.dunaj@unipo.sk

Abstract:

The European Union is facing new challenges, which it has to solve for its survival. In fact many of them have deeper roots and are at least partially originating in a misconception of European institutions. The economic crises 2008 accelerated the urgency for their solution. This paper focuses on three problems. First, it claims the necessity for a transnationalisation of the debate of social justice. Secondly, it shows that the rigid concept of a state's sovereignty blocks the possibility to democratise the European institutions. And finally, that predominating Germany can cause the collapse of EU.

Keywords:

European Union, Justice, Transnationalisation, Share Sovereignty, Germany

S čoraz väčším miznutím akýchkoľvek bariér medzi národmi v Európe sa vynára množstvo problémov, ktorých neriešenie môže viesť k destabilizácii, respektíve až k zrúteniu celých štátov či regiónov. „Toužíte-li po míru, dbejte na spravodlnosť“ cituje poľsko-britský Sociológ Zygmund Bauman antickú múdrosť a zdôrazňuje, že absencia spravodlivosti blokuje dnes cestu k mieru rovnako ako pred dvoma miléniami (Bauman, 2008, s. 15).

V súčasnosti je však prítomný jeden podstatný rozdiel. Otázka sociálnej spravodlivosti je v oveľa väčšej miere determinovaná globálnou dimenziou, čo denne potvrdzujú naše rozmanité strety s voľným pohybom ľudí, kapitálu a tovarov: „Odkedy sa pomínuli dni tzv. pevne zasadeného kapitalizmu

(*embedded capitalism*) a globalizované trhy sa politike strácajú z dohľadu, upozorňuje Jürgen Habermas, prichodí všetkým štátom OECD čoraz ťažšou úloha stimulovať hospodársky rast a zároveň sa ako-tak postarať o spravodlivé rozdelenie príjmov kvôli sociálnej istote širokých vrstiev obyvateľstva (Habermas, 2011, s. 47).“

Keďže od nášho vstupu do Európskej únie uplynulo už desať rokov, primäla ma táto skutočnosť k tomu, aby som sa zamyslel nad niektorými vypuklými problémami tohto integračného procesu. V nasledujúcom texte sa postupne zameriam na tri body:

I. ak má diskusia o spravodlivosti primerane reflektovať oprávnené nároky obyvateľov EÚ musí byť rovnako transnacionalizovaná ako sú transnacionalizované ekonomické vzťahy.

II. proces európskeho zjednocovania musí pokračovať respektíve sa ešte zintenzívniť, pretože len tak môže byť vytvorený funkčný rámec na riešenie problémy EÚ, ktoré presahujú kapacity jednotlivých členských štátov.

III. posilnenie pozície Nemecka v posledných rokoch môže z dlhodobého hľadiska viesť k destabilizácii pomerov v EÚ, či dokonca k jej rozpadu.

(I)

Hoci sa o globalizácii intenzívne diskutuje minimálne od 80. rokov minulého storočia a dnes môžeme nájsť takmer nespočetné množstvo literatúry k tejto problematike, až do začiatku nášho storočia nebola v diskusiách o spravodlivosti dostatočne

recipovaná. A dokonca i dnes trpia mnohé koncepcie na tzv. *metodologický nacionalizmus*,¹ čo znamená, že „spoločnosť a štát sú totožne myslené, organizované a žité (Beck, 2007, s. 115).“ To v súčasnosti (prinajmenšom v Európe) nezodpovedá realite.

Po prvých pokusoch integrovať túto skutočnosť do politickej filozofie, o čo sa pokúsili napríklad Jürgen Habermas² alebo John Rawls³, začala globálna perspektíva zohrávať v diskusiách o spravodlivosti stále väčšiu rolu a po vydaní politicko-filozofickej kontroverzie medzi Nancy Fraserovou a Axelom Honnethom *Redistribution or recognition?* v roku 2003⁴ sa stala táto tendencia definitívne súčasťou *kritickej teórie spoločnosti*. Tento myšlienkových prúd tvorí východiska mojich skúmaní tejto problematiky.

Keďže pri spore medzi Fraserovou a Honnethom sú dôležitejšie (vo vzťahu k téme môjho príspevku) dôsledky, ktoré priniesol pre ďalší vývoj teórií spravodlivosti oboch autorov, než samotný jeho priebeh, nepovažujem za nutné ho detailne priblížiť. A keďže Axel Honneth v závere svojej poslednej knihy *Das Recht der Freiheit*⁵ tematizuje *transnacionálnu* perspektívu len veľmi nesmelou a opatrne, je produktívnejšie v tomto bode nadviazať na skúmania Nancy Fraserovej.⁶ Tá vo svojom texte „Reframing Justice in a Globalizing World“⁷ zdôrazňuje, že *prerodzdelovanie* a *uznanie* môžeme iba vtedy chápať za konštitutívne dimenzie spravodlivosti, keď vychádzame z „Keynesian-Westphalian frame“.⁸ Akonáhle je však otázka rámca problematizovaná,

stáva sa viditeľnou tretia dimenzia spravodlivosti a to *dimenzia politická* (Fraser, 2007, s. 159).

Čo to znamená? V čase po druhej svetovej vojne boli problémy spravodlivosti ako i riešenia týchto problémov artikulované a následne riešené prevažne v rámci diskusie verejnosti jednotlivých národných štátov. Avšak, tak ako sa transnacionalizovala ekonomika, stále viac sa začína transnacionalizovať i verejnosť. Fraserová zdôrazňuje, že koncept verejnosti nebol vypracovaný len preto, aby učinil zrozumiteľnejšími komunikačné toky, ale i preto, aby prispel k normatívne politickej teórii demokracie. Fraserová chápe verejnosť ako komunikačný priestor, v ktorom sa tvorí verejná mienka. Ak je tento priestor všeobecný a férový, tak slúži diskreditácii názorov, ktoré neobstoja pred kritickým preskúmaním a na druhej strane zaisťuje legitimitu názorom, ktoré v tejto kritike obstoja. Verejná sféra, ako pokračuje ďalej Fraserová, by mala byť korelatívna so suverénnou mocou, pričom „obě tyto ideje – *normativní legitimita* a *politická účinnost* veřejného mínění – mají podstatný význam pro pojem veřejnosti v demokratické teorii,“ pretože „bez nich ztrácí tento pojem svoji kritickou silu a politický význam“ (Fraser, 2007, 114)

Pri mnohých problémoch súčasnosti, ako presvedčivo argumentuje Fraserová, nezostáva mobilizácia verejnosti na hraniciach teritoriálnych štátov a účastníci debaty v mnohých prípadoch netvorí *démos*,⁹ ich posolstvá, príspevky či zdieľania nie sú adresované národnému štátu, a ani nie sú prenášané cez národné médiá (málokto už môže dnes pochybovať o vplyve rôznych sociálnych sietí na utváranie verejnej mienky – pozn. L.D.), a na dôvažok problémy, o ktorých sa debatuje sú nezriedka inherentne transteritoriálne (Fraser, 2007, s. 127), ako napríklad problematika ochrany životného prostredia.

Tu sa teda, podľa autorky, dostávajú do nového svetla otázky, ktoré sú pre kritickú teóriu najdôležitejšie: „Jestliže veřejné mínění nyní překračuje vestfálský rámec, co se děje s jeho *kritickou* funkcí spočívající v kontrole panství a v demokratizaci vládní moci? (...) Můžeme se stále smysluplně tázat na *legitimitu* veřejného mínění, když účastníci debaty netvoří *démos* či nejsou politickými občany? (...) Můžeme stále smysluplně zkoumat *účinnost* veřejného mínění, jestliže není adresováno suverénnímu státu, který je principiálně schopen spravovat své území a řešit problémy svých občanů ve veřejném zájmu?“ (Fraser, 2007, s. 129)

Samozrejme odpovede na tieto otázky sú príliš komplexné, než aby som ich mohol patrične zodpovedať v rámci zamýšľaného rozsahu tohto

¹ Pozri Beck, 2007, s. 115-121.

² Pozri Habermas, J.: Die postnationale Konstellation. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag 1998.

³ Pozri Rawls, J.: The Law of Peoples. Cambridge: Harvard University Press 2001 (slovenské vydanie: Právo národov. Bratislava: Kalligram 2013).

⁴ Fraser, N. - Honneth, A.: Redistribution or Recognition? A Political-Philosophical Exchange. London - New York: Verso 2003 (české vydanie: Přerodždelování nebo uznání? Praha: Filosofie 2004).

⁵ Rok nemeckého vydania je 2011 (Suhrkamp Verlag) a medzičasom vyšla už i v anglickom preklade: Honneth, A.: Freedom's Right: The Social Foundations of Democratic Life. Cambridge: Polity Press 2014.

⁶ Rád by som upozornil i na jej novú knihu: Fraser, N.: Fortunes of Feminism: From Women's Liberation to Identity Politics to Anti-Capitalism. London - New York: Verso 2013.

⁷ Pôvodne vyšla táto štúdia v New Left Review, 36, NOV DEC 2005, s. 69 - 88.

⁸ „Keynesiánsko-vestfálsky rámec“. Pod prvou časťou tohto termínu môžeme chápať povojnové demokratické štáty blahobytu, ktoré existovali zhruba medzi rokom 1945 až do 70. rokov. Označenie „vestfálsky“ sa vzťahuje na mier z roku 1648, ktorý ustanovil základné charakteristiky moderného medzinárodného systému.

⁹ To znamená, že tu nie sme konfrontovaní s homogénnou skupinou politických občanov s príslušnými právami na participáciu na verejnom živote a určitý status.

článku. Mojim cieľom je však zdôrazniť, že na jednej strane síce žiadna európska krajina dnes nie je schopná sama riešiť tie svoje problémy, ktoré súvisia s globalizáciou a zároveň na druhej strane poukázať na to, že mnohé aktuálne problémy viacerých členských štátov Európskej únie sú do značnej miery problémami chybného rámca.

Vývoj v Európe, ktorý viedol k vzniku EÚ bol podstatne určený dôsledkami 2. svetovej vojny. Na jednej strane mala EÚ slúžiť zachovaniu mieru a na druhej strane plodnej, a z dnešnej perspektívy i nevyhnutnej, hospodárskej spolupráci. Oba ciele sa podarilo naplniť.

Naproti tomu avšak táto integrácia zmenila pomery, ktoré upravovali a riadili politické a ekonomické dianie v členských štátoch, a ktoré skoršie boli chránené prostredníctvom medzinárodného systému. Tak mohli európske štáty chrániť svoju lokálnu ekonomiku pomocou hospodárske zmluvy. Tie však boli kvôli európskych rámcovým zákonom odbúrané a dnes umožňujú voľný tok tovarov. Demontáž týchto obchodných obmedzení naše životné pomery transnacionalizovala, ale rámce, v ktorých by mali byť artikulované otázky a nároky smerujúce na spravodlivé usporiadanie „vecí verejných“ zostali národné. Práve so zreteľom na túto skutočnosť ponúka Jürgen Habermas zaujímavý príspevok k demokratizácii Európskej únie, s čím zároveň prechádzam k druhému bodu môjho textu.

(II)

Habermas sa snaží vo svojej eseji k ústave Európy na jednej strane ukázať, že Európska únia Lisabonskej zmluvy už nie je príliš vzdialená od podoby transnacionálnej demokracie, ako sa nazdávajú mnohí z jej kritikov. Na druhej strane sa pokúša vysvetliť, prečo nemožno napraviť konštrukčnú chybu menovej únie bez zmeny tejto zmluvy (Habermas, 2012, s. 11). V súvislosti s týmito úmyslami zdôrazňuje, že „spľasnutie neoliberalných ilúzií viedlo nevyhnutne k pochopeniu toho, že finančné trhy, ba celé systémy fungovania svetového spoločenstva presahujúce národné hranice, vytvárajú také problémové situácie, ktoré jednotlivé štáty, či koalície štátov – už nijako nebudú môcť zvládnuť“ (Habermas, 2012, s. 12). Ako upozorňuje na inom mieste textu, v kapitole venujúcej sa objasneniu toho, prečo je dnes Európa konečne ústavným projektom: „Ekonomistické zužovanie pohľadu je tým nepochopiteľnejšie, keďže odborníci sú v diagnóze hlbšej príčiny krízy akoby zajedno: Európskej únii chýbajú kompetencie pre nevyhnutné harmonizovanie národných ekonomík, ktoré sa čo do konkurencieschopnosti drasticky od seba vzdávajú.“ Na to nadväzujúc zdôrazňuje, že konštrukčná chyba menovej únie tkvie v nejestvovaní potrebných politických regulačných schopností na celoeurópskej

úrovni (Habermas, 2012, s. 46). Práve preto by politici disponujúci podstatnými rozhodovacími právomocami mali podľa Habermasa výraznejšie argumentovať a i rozhodovať z európskej perspektívy, po prípade i z perspektívy globálnej, to znamená neorientovať sa na lokálnu politiku a prekročiť zvyčajný, demoskopicko-administratívny prístup. Túto líniu Habermas rozoberá predovšetkým v záverečnej časti eseje.

Čo sa týka Habermasovho konštatovania, že EÚ stojí pred rozhodnutím medzi *transnacionálnou demokraciou* a *postdemokratickým exekutívnym federalizmom*, obmedzím sa iba na jednu poznámku smerujúcu proti *zvečneniu* národnej suverenity, ktorú považujem za zvlášť dôležitú s ohľadom na prekonanie existujúcich nespravodlivostí v rámci EÚ.

„Najhúževnatejšia skepsa vyslovovaná proti *demokratickej* juridifikácii politického vládnutia, ktoré presahuje národné hranice, pramení [však] z kolektivistického nepochopenia, ktoré zmiešava národnú suverenitu a štátnu suverenitu. Toto nepochopenie, ktoré vystupuje v komunitaristickej i liberálnej, v konzervatívnej i nacionalistickej podobe, je dané priveľkým zovšeobecnením jednej náhodnej historickej konštelácie a vedie k tomu, že nevidí umelý a teda premenlivý charakter vedomia národnej identity skonštruovanej v Európe 19. storočia (Habermas, 2012, s. 58).“ Z histórie a rovnako tak i zo súčasnosti poznáme alternatívne štátne organizácie, napríklad európske stredoveké štáty, ktoré neboli nijakými národnými štátmi; Čína počas takmer celých svojich dejín, India a Brazília v súčasnosti a podobne. I preto poukazujú niektorí autori, napríklad český politický filozof Marek Hrubec na produktivnosť rozvíjania „zdieľanej suverenity“ (Hrubec, 2011, s. 333 – 351) a i Habermas zdôrazňuje, že „táto rekonfigurácia súčastí demokratického spoločenstva v podobe odštátnenej federácie neznamená nijakú stratu legitimizácie, pretože občania Európy majú dobré dôvody na to, aby vlastný národný štát v role členského štátu zakaždým hral aj *naďalej konštituujúcu* rolu garanta práva a slobody. Takáto „deľba suverenity“ medzi občanmi Európskej únie a národmi Európy by sa však musela premietnuť aj do dôsledne uskutočneného spoločného zákonodarstva a do symmetrickej zodpovednosti Európskej komisie voči Európskej rade a Európskemu parlamentu (Habermas, 2012, s. 55).“

(III)

Hoci už i Jürgen Habermas na viacerých miestach ostro kritizuje politiku nemeckej spolkovej vlády pod vedením Angely Merkelovej, jeden z prvých nemeckých intelektuálov, ktorý zaujal k tejto téme explicitne kritické stanovisko i so zreteľom na nielen politickú, ale i sociálnu dimenziu problému, je Ulrich

Beck (*Das deutsche Europa*). Medzi viacerými výčitkami adresovanými reakciám na finančnú krízu, ktorá začala v roku 2008, uvádza predovšetkým nemeckou vládou nariadenú úspornú politiku, ktorá viedla k tomu, že jeden zo základných princípov EÚ, t. j. norma rovnoprávnej účasti medzi členskými štátmi EÚ je odsunutá nabok a stále častejšie je nahradzovaná formami hierarchickej závislosti. Ako uvádza ďalej Beck, tým že udelenie pôžičiek je viazané na rigorózných podmienky reforiem a na zodpovedajúcu kontrolu, čo viedlo k sociálnemu zrúteniu celých regiónov, stráca množstvo ľudí svoje materiálne existenčné predpoklady, svoju dôstojnosť, svoju budúcnosť a ako posledné i vieru na Európu (Beck, 2012, s. 56).

Keďže moje cieľom v tomto príspevku bolo predovšetkým naznačenie možných riešení existujúcich problémov a toto Beckovo konštatovanie si vyžaduje podrobnejšie spracovanie,¹ uzavriem toto poukázanie na možné neblahé dôsledky rodiacej sa nemeckej dominancie varovaním bývalého nemeckého kancelára Helmuta Schmidta:

„Národy Európy si v súčasnosti uvedomujú mnohoraké riziká – aj mimoeurópske. Preto ich chcú ich politickí vodcovia užšie spojiť. Avšak národné tradície Európanov – ich rozličné jazyky, ich národné dejiny, ich rozdielne sa zrodené politické štruktúry – stoja v ceste tomuto odhodlaniu. Preto zostáva budovanie Európskej únie zdĺhavým a namáhavým procesom, ktorý môže zaznamenať masívne zvraty a môže sa aj nevydať.“

My Nemci, žijúci v strede kontinentu, sme viac ako všetky iné národy odkázaní na to, aby únia viedla k úspechu. Netrpezlivosť a prílišná horlivosť môžu tento úspech ohroziť. A nemecký nárok na vedúce postavenie, hoci aj nevyslovený, môže tento úspech znemožniť (Preklad L.D.).“²

¹ Pozri LESAY I. – POLÁK, M. – AUXT, R.: Nedokončená Eurozóna. Kríza menovej únie a ako jej čeliť. EuroPolicy, 2013. Dostupné na internete: <http://www.euractiv.sk/fileadmin/user_upload/BROZURA_-_Nedokoncena_eurozona_web.pdf>

² „Die Nationen Europas spüren gegenwärtig vielerlei Gefahren – auch Gefahren von außerhalb Europas. Deshalb wollen ihre politischen Führer die Nationen enger zusammenbinden. Aber die nationalen Traditionen der Europäer – ihre unterschiedlichen Sprachen, ihre jeweilige Nationalgeschichte, ihre verschieden gewachsenen politischen Strukturen – stehen diesem Willen im Wege. Deshalb bleibt die Errichtung der Europäischen Union ein langsamer und mühevoller Prozeß. Er könnte schwere Rückschläge erleben. Er könnte auch fehlschlagen. Wir Deutschen, in der Mitte des Kontinents lebend, sind stärker als alle anderen Nationen darauf angewiesen, daß die Union zum Erfolg geführt wird. Ungeduld und Übereifer können den Erfolg gefährden. Und ein deutscher

Namiesto záveru:

Tri dôležité nemecké a zároveň celosvetovo známe a uznávané osobnosti, t. j. filozofa Jürgena Habermasa, sociológa Ulricha Becka a nakoniec politika Helmuta Schmidta som zvolil zámerne, aby som mohol kritiku nemeckej európskej politiky v posledných rokoch vystavať takpovediac z „vlastných“, nemeckých zdrojov. Ani náhodou by som totiž nechcel vzbudiť podozrenie, že táto kritika znamená moje „nepriateľstvo“ k súčasnému demokratickému Nemecku. Práve naopak. Tento príspevok bol prednesený na konferencii zameranej na budúcnosť Európskej únie (Bonn, 21.-22.3, 2014), ktorú veľkoryso organizovala Nemecká akademická výmenná služba (DAAD – Deutscher Akademische Austauschdienst), a ktorá mi už po druhýkrát umožnila uskutočniť výskumný pobyt v Nemecku. A práve tieto výskumné mobility považujem za jeden z najlepších spôsobov ako prispieť k vzniku „európskeho dému“, k vytvoreniu spoločného „pocitu príslušnosti (a zodpovednosti)“ k celému európskemu (a i v širšom zmysle globálnemu) priestoru.

Táto skúsenosť podstatne znásobila aj môj záujem o nemeckú kultúru a históriu, ako i možnosti, ktoré ponúka osvojenie si nemeckého jazyka. Ten, navzdory nášmu priamemu susedstvu s nemecky hovoriacimi obyvateľmi Európy a i napriek až „nezdravej“ závislosti nášho hospodárstva od vývoja nemeckej ekonomiky, akoby bol v akademickom prostredí na „ústupe“, čo predovšetkým v humanitných vedách považujem za zásadný nedostatok. A hoci by som nechcel opäť redukovať moju argumentáciu v prospech nejakého stanoviska len z čisto účelovej perspektívy, avšak predsa by som rád zdôraznil aj skutočnosť, že nemecké skúsenosti so zdĺhavým procesom demokratizácie a obnovy ich krajiny po 2. svetovej vojne môžu byť inšpiratívne i pre našu, ešte stále sa transformujúcu spoločnosť.

Literatúra:

- BAUMAN, Z.: Tekuté časy. Život ve věku nejistoty. Praha: ACADEMIA 2008.
 BECK, U.: Was ist Globalisierung? Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag 2007.
 BECK, U.: Das deutsche Europa. Berlin: Suhrkamp Verlag 2012.
 FRASER, N.: Rozvíjení radikální imaginace. Praha: Filosofie 2007.
 HABERMAS, J.: K ústave Európy. Bratislava: Kalligram 2012.

Führungsanspruch, auch ein unausgesprochener, könnte ihn unmöglich machen (Schmidt, 2008, s. 11).“

HRUBEC, M.: Od zneuznání ke spravedlnosti. Kritická teorie globální společnosti a politiky. Praha: Filosofia 2011.

SCHMIDT, H.: Außer Dienst. München, Siedler Verlag 2008.

MARX, REINHARD: KAPITÁL. PLAIDOYER PRO ČLOVĚKA.

GITA GEREMEŠOVÁ

Inštitút politológie
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove
Email: gita.geremesova@unipo.sk

„Veľavážený Karol Marx, milý menovec, za svojho života ste boli zarytým ateistom a bojovným odporcom cirkvi. A tak ne jeden marxista považujúci sa za vášho legitímneho dediča bude určite pociťovať čosi ako „urážku majestátu“, že Vám ja, katolícky biskup, píšem tento list. Predsa tak robím. Myslím si, že ste po smrti museli uznať, že ste sa s tvrdením o neexistencii Boha mýlili (...). A po druhé, sám ste krátko pred smrťou povedali: „Viem len toto: nie som „marxista““ (Marx, 2013, s. 21).

Týmito slovami obracia sa Reinhard Marx, v roku 2001 vymenovaný za trevírskeho biskupa, na svojho slávneho menovca Karola Marxa ktorý sa v onom meste narodil, prežil detstvo i mladosť. Reinhard Marx už nie v Trevíri, je arcibiskupom mníchovským a freisingkým a predovšetkým rešpektovaným učiteľom kresťanskej sociológie – odboru, ktorý „nepoučení“ laici charakterizujú ako „marxizmus srdca Ježišovho“ (Marx, 2013, s. 22). V adresnejšom vyjadrení ide o sociálnu náuku katolíckej cirkvi, teda jednu z teologických disciplín, medziodbor teológie a spoločenských vied (sociológie a ekonómie), ktorého najvlastnejším zámerom – od zrodu encykliky Leva XIII. *Rerum novarum* (1891) – bolo položiť základy etiky kresťanského solidarizmu v ostrej polemike s dobovými ideológiami, teda marxizmom a liberalizmom. Ako podotýka kresťanský vedec, „sociálna náuka cirkvi nie je len nejakým teoretickým odborom, nezahŕňa iba poučné texty pápežov a koncilov. Ide omnoho viac o dôležitý a nevyhnutný „trojzvuk“ hlásania náuky, vedeckej reflexie a sociálneho hnutia veriacich“ (s. 57-58). Pre onen „trojzvuk“ je filozofickoteoretickým východiskom na (neo)tomizme osnovaný princíp dôstojnosti ľudskej

osoby a na neho sa viažuce princípy solidarizmu, subsidiarizmu a spoločného dobra. Ekumenita solidarity a spoločného dobra naráža – po páde marxizmu – aj alebo predovšetkým na trhový fundamentalizmus liberálnych, resp. libertariánskych ekonomických konceptov. R. Marx podotýka, že „ekonomický liberalizmus bol rovnaký pokrok ako celý projekt slobody modernej doby. A predsa je potrebné i tu trvať na tom, že cirkev voči ekonomickému liberalizmu zastávala dlhý čas nanajvýš rezervovaný postoj (podč. G. G.) – dlhšie než voči liberalizmu politickému“ (s. 66). Na jednej strane teda katolícka cirkev svojou sociálnou náukou akceptovala pád stavovskej spoločnosti i „režim“ občianskych a ľudských práv modernej spoločnosti, na druhej strane si bola (je) vedomá disproporcií medzi politickou a ekonomickou slobodou, resp. politickou a ekonomickou rovnosťou, a preto trh, súťaž je „len“ nástrojom, ktorý má byť používaný pre blaho všetkých ľudí; nemá funkciu „regulatívneho princípu, ktorý by mohol ohroziť osobnosť človeka“ (s. 66). V tomto momente R. Marx vyjadril svoj varovný hlas spoločne s posolstvom pontífera Benedikta XVI., ktoré odznelo v encyklike *Caritas in Veritate*: „Bez vnútorných foriem solidarity a vzájomnej dôvery trh nemôže plne vykonávať svoju ekonomickú funkciu. Dnes sa vytratila práve táto dôvera, a strata dôvery je skutočne vážna strata (...). Morálnu silu musí čerpať z iných subjektov, ktoré sú schopné ju vytvárať“ (čl. 35). Hodno doložiť, že toto „sociálne evanjelium“ napísané v roku 2009 dnes už emeritným pontifikom predstavuje nadväznosť na závažný sociálny dokument katolíckej cirkvi 20. storočia, okružný list Pavla VI. *Populorum progressio* (1967), ak

neopomenieme dnes už priekopnícky text encykliky *Rerum novarum* Leva XIII. z roku 1891.

Moderný kresťan i neveriaci jedinec za svoj domov považujú kultúru Západu, ktorá vyrástla na podloží syntézy rozumu a viery, judeo-kresťanskej a gréckej (pohanskej) tradície. Benedikt XI. v encyklike *Caritas in veritate* hovorí: „Čoraz viac globalizovaná spoločnosť nás navzájom zblížuje, ale nečiní nás bratmi. Rozum sám osebe je schopný pochopiť rovnosť medzi ľuďmi a usporiadať ich občianske spolužitie, no nedokáže vytvoriť bratstvo. To pochádza z transcendentného povolania Boha Otca, ktorý nás miloval ako prvý a cez svojho Syna nás učí, čo je bratská láska“ (čl. 19). Synergiu i polaritu globalizujúcej sa modernity urobil aj R. Marx ťažiskovým problémom svojej monografie v tom zmysle, že proces globalizácie dovedol societu ku zlomovému bodu ekonomických a sociálnych dejín. Vytvárajú tu nové príležitosti, ale tiež nesporné riziká. „Ocitáme sa (...) pred novou sociálnou otázkou, ktorá sa svojim rozsahom dá (...) porovnávať so sociálnou otázkou 19. storočia“ (s. 117). Vzápätí vysvetľuje podstatu sociálneho sporu, disparitu sociálneho antagonizmu industriálnej a postindustriálnej (informačnej) spoločnosti. „Predmetom starej sociálnej otázky bol *triedny konflikt* (podč. G. G.) medzi tými, ktorí boli v spoločnosti „hore“ a ktorí „dole“; v novej sociálnej otázke ide o rozdiel medzi tými, ktorí sú „vnútri“ a ktorí „vonku“; ide o inklúziu a exklúziu“ (s. 83). Najočividnejším javom exklúzie v Nemecku (!) a vo väčšine európskych krajín je masová nezamestnanosť trvajúca už celé desaťročia, sociálna exklúzia sa stále viac javí ako dedičná. A nielen to. „Úspech“ na pracovnom trhu je drahé vykúpený miliónmi *working poor*; zrejme aj kvôli nim sociologická veda uviedla „do pohybu“ novotvar, a to slovo prekariát. Vyjadruje neistotu jedinca vo vzťahu ku zamestnaniu, bývaniu, príjmu, stratu identity, hnev i odcudzenie. Prekariát tvoria ľudia ako s nízkym, tak nie raz i vysokým vzdelaním (!), spoločným menovateľom je neexistencia budúcnosti.

Keď Reinhard Marx – arcibiskup píše vo svojej monografii nazvanej „Kapitál“ list nevercovi, socialistovi Karolovi Marxovi, kladie si zároveň aj otázku, či nebolo len príliš skoro rezignovať na Kapitál z roku 1864 svojho trevírskeho menovca. Sociálna doktrína cirkvi alias kresťanská sociológia sa predsa formovala aj tak, že sa kriticky vymedzila voči ideológii socialistických, neskôr komunistických strán, ideológii, ktorá dostala do pohybu masu pauperizovaných a deklasovaných námezdných pracujúcich jedincov... Reinhard Marx sa síce identifikuje s kritikou marxizmu ako ekonomického determinizmu – „môj menovec Karol síce nemal

pravdu, keď sa domnieval, že vlastnícke vzťahy determinujú všetku sociálnu oblasť“ (s. 91) – ale súčasne dodáva, „spoločenská integrácia i tak predpokladá istú mieru ekonomického podielu. Ako kresťan požadujem takéto ekonomické podielníctvo nielen z nejakých rozumových dôvodov, ale i preto, že tu vidím istý príkaz *sociálnej spravodlivosti*“ (s. 91 – 92). A tak v slovách mníchovského kardinála možno počuť súzvuk s „jemnou“ kritikou osvietenstva a všemocnej inštrumentálnej racionality zo strany jeho súkmeňovcov – „habermasovcov“, ale i adresný vstup do politiky rozdeľovania. Pojmy „sociálna spravodlivosť“ a „spravodlivosť obecného blaha“ sú v tradícii sociálnej náuky cirkvi synonymá a solidarita je chápaná ako „pevné a dôsledné rozhodnutie angažovať sa za spoločné dobro“ (*Sollicitudo rei socialis*, čl. 38). Obecné blaho sa však v cirkevnej sociálnej doktríne vzťahuje tak ako u Amartyu Sena na životné možnosti ľudí. Na pozadí tejto idey je nevyhnutné preorientovať koncepty v oblasti sociálnej politiky štátu. Jej zúžené chápanie ako „politiky rozdeľovania je nutné revidovať“ (s. 126) z viacerých dôvodov. Sociálna politika sústreďujúca sa iba na prerozdeľovanie degraduje, korumpuje a aj „znehýbňuje“ ľudí, ubera im pocit zmysluplnosti ich života a existencie; navyše v informačnom veku je mentálna a vzdelanostná chudoba jedným z najpádnejších dôvodov sociálneho vylúčenia. A nielen to. Štát so svojou tradičnou prerozdeľovacou politikou dospel na hranice svojich možností. „Meradlom už nemôže byť iba spravodlivosť v rozdeľovaní – i keď má naďalej svoje oprávnenie, do popredia sa musí dostať *podielová spravodlivosť* (podč. G. G.). Kto štátne sociálne nástroje zameriava k tomu, aby ľuďom miesto púhych alimentov pomáhal ku svojpomoci, ten sa stará o sociálnu politiku, ktorá berie do úvahy dôstojnosť človeka, navyše uľahčuje štátu (...)“ (s. 128).

Pri štúdiu uvedenej monografie získavame pocit, akoby modelom podielovej spravodlivosti, ktorá(ý) v konečnom dôsledku reifikuje idey solidárneho trhového poriadku, arcibiskup a kardinál prekročil rubikon sociálneho angažovania sa cirkvi. Možno to povedať aj tak, že moderné sociálne encykliky boli nekompromisným aj adresným kritikom „nepravostí“ tohto sveta. Chýbala im však vecná odpoveď na otázku, čo robiť a ako robiť. R. Marx – ako sa zdá – ponúkol v istom zmysle adresné riešenia o to viac, že sú členom vysokej cirkevnej hierarchie pohyboval sa nielen na pôde „teórie“ prednášajúc kresťanskú sociológiu, ale jeho „farnosť“ bola aj pri väčších či menších sociálnych projektoch.

MEDZINÁRODNÝ GRANTOVÝ PROJEKT POD GESCIUO INŠTITÚTU POLITOLÓGIE FF PU

MICHAL CIRNER - IRINA DUDINSKÁ

Inštitút politológie
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove
Email: cirner2@gmail.com
irina.dudinska@unipo.sk

Inštitút politológie FF PU v Prešove má dlhodobú prax s riešením domácich a medzinárodných grantových projektov (napr. štátny program výskumu a vývoja APVV, grantové projekty VEGA, KEGA, TEMPUS alebo Vyšehradský fond). V roku 2013 sa Inštitút politológie FF PU v Prešove stáva hlavným riešiteľom a koordinátorom projektu č. 21250090 *Reforma verejnej správy na Ukrajine: zdieľanie skúseností so Slovenskom a Poľskom*, financovaným z grantovej schémy Medzinárodného vyšehradského fondu V4EaP Standard Grants. Projektovou riaditeľkou tohto grantu bola doc. PhDr. Irina Dudinská, CSc. – riaditeľka Inštitútu politológie FF PU v Prešove. Do projektu boli ako spoluriešiteľské inštitúcie zapojené aj Katedra politológie Fakulty spoločenských vied Užhorodskej národnej univerzity v Užhorode (Ukrajina) a Katedra politológie Fakulty sociológie a histórie Rzeszowskej univerzity v Rzeszówe (Poľsko).

V rámci projektu bolo realizovaných niekoľko vedeckých podujatí i pracovných stretnutí. V dňoch 3. – 4. októbra 2013 sa na Fakulte spoločenských vied Užhorodskej národnej univerzity v Užhorode uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia: *„Reforma verejnej správy na Ukrajine: skúsenosti zo strednej a východnej Európy“*. Na vedeckom fóre participovalo viac ako 50 odborníkov zo Slovenska, Poľska, Ukrajiny či Rumunska. Vystúpenia na konferencii boli parciálnym výstupom riešenia uvedeného grantového projektu. Na podujatí boli

prezentované výsledky výskumu reformy verejnej správy na Slovensku (v podobe prednesenia príspevku s názvom *„Politicko-sociálno-ekonomický a legislatívny kontext reformy verejnej správy v SR“*).

Následne sa dňa 8. novembra 2013 na Fakulte histórie a sociológie (Katedre politológie) Rzeszowskej univerzity v Rzeszówe konal workshop pod názvom: *„Implementácia princípu subsidiarity – kooperácia medzi lokálnou vládou a jej sociálnym prostredím“*. Na vedeckom fóre sa zúčastnili viacerí odborníci z Poľska, Slovenska a Ukrajiny. Na podujatí boli rovnako prezentované výsledky výskumu reformy správy verejnej na Slovensku (vo forme prednesenia príspevku s názvom *„Spolupráca samosprávy mesta Prešov s mimovládnyimi organizáciami v oblasti sociálnych služieb“*). Predposledným podujatím v rámci grantového projektu bol workshop zorganizovaný na pôde Inštitútu politológie FF PU v Prešove, ktorý sa uskutočnil dňa 22. novembra 2013.

Workshop niesol označenie: *„Pozitíva a negatíva reformy verejnej správy na Slovensku, v Poľsku a na Ukrajine“*. Otvorila ho Generálna konzulka Ukrajiny prof. Oľga Benč, PhD. a aktívne sa na ňom zúčastnili akademickí odborníci na problematiku verejnej správy zo Slovenska, Poľska a Ukrajiny, ako aj špecialisti z praxe. Napríklad prodekan FM PU v Prešove doc. Ing. Juraj Tej, PhD., dekan Fakulty sociálnych vied Užhorodskej národnej univerzity v Užhorode prof. Jurij Olexandrovič Ostapets alebo vedúca Katedry

politológie Rzeszówskej univerzity v Rzeszówe – prof. nadzw. dr hab. Agnieszka Pawłowska.

Finálnym zo série podujatí bol workshop, ktorý sa uskutočnil na Ukrajine dňa 31. januára 2014, na Fakulte spoločenských vied Užhorodskej národnej univerzity v Užhorode. Tento medzinárodný vedecký workshop bol nazvaný: *„Implementácia európskych štandardov do administratívy Ukrajiny: skúsenosti z Poľska a Slovenska“*. Inštitút politológie FF PU v Prešove sa činne zapojil do tejto akcie prezentáciou vedeckých výstupov na tému fiškálna decentralizácia a odporúčania pre Ukrajinu v oblasti verejnej správy. Na všetkých uvedených podujatiach sa aktívne zúčastnili a vystúpili viacerí interní doktorandi Inštitútu politológie v Prešove.

Príspevky z uskutočnených podujatí k danému projektu sú uverejnené v grantovom dvojjazyčnom zborníku, ktorý je zverejnený v anglickom a ukrajinskom jazyku. Publikáciu vydalo vydavateľstvo Prešovskej univerzity, v anglickej verzii s titulom: *„Public Administration Reform in Ukraine: Lessons Learned from Slovakia and Poland“*. Editorkami zborníka sú Doc. PhDr. Irina Dudinská, Csc. a PhDr. Irina Kozárová, PhD.. Do zborníka boli vyjmúc vedecké štúdie o reformách verejnej správy, ktoré prebiehali alebo prebiehajú na Slovensku, v Poľsku a Ukrajine, zaradené aj príspevky o komparácii verejnej správy týchto krajín a konečné odporúčania pre reformovanie verejnej správy Ukrajiny.

ČASOPIS ANNALES SCIENTIA POLITICA ZA OCEÁNOM – OHLAS V ZAHRANIČNOM PERIODIKU

GABRIEL SZÉKELY

Inštitút politológie
Katedra teórie politiky
Prešovská univerzita v Prešove
Email: gabseky@gmail.com

Žijeme v dobe, ktorá je charakteristická integračnými a globalizačnými procesmi. Tie spolu s rozmachom technológií napomáhajú k flexibilnejšiemu pohybu ľudí, ako aj informácií v celosvetovom meradle. A hoci niektorí z nás našli vďaka spomenutým faktorom svoje trvalé či prechodné miesto pobytu mimo krajiny pôvodu, väzbu na „domov“ nemožno opísať iba slovami a pochopiť výlučne racionálne. Sú to nielen spomienky na detstvo a predkov, ale aj pocit clivosti, strádanie domácej kuchyne či mnoho iných príkladov. Mnohokrát sú to aj jednoduché a úprimné ľudské slzy – niekedy trpké, niekedy radostné. Aj taký je život v cudzine...

Kanada dala svetu jedinečný fenomén zvaný hokej. Bol to skutočne mrazivý pocit sprevádzaný slzami dojatia, keď Peter Bondra rozhodol víťazným gólom do siete súpera o majstrovskom titule pre Slovenskú republiku. V ten deň odznela vo švédskom Göteborgu hymna Slovenskej republiky pre víťazný tím. Nikto neskrýval svoje nadšenie a radosť. Avšak nebol to iba jednotlivец, ktorý skóroval. Bol to celý tím profesionálnych hokejistov – spoluhráčov, priateľov a kolegov – ktorý reprezentoval svoju krajinu v zahraničí. Reprezentoval všetkých – fanúšikov, ale aj tých, ktorí o hokej zvýšený záujem neprejavujú. Aj o tom je jednota...

Podobne aj jednotný tím členov Inštitútu politológie, vrátane redakčnej rady a autorov odborného časopisu *Annales Scientia Politica* s potešením prijal správu o ohlase svojho článku

v zahraničnom periodiku. Konkrétne – v jarnom vydaní časopisu *Slovo z Britskej Kolumbie* za rok 2014. V článku s latinským názvom „In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas“ (roč. 7, s. 1) reflektoval autor článku, pán Jozef Starosta, príspevok profesora Adama Chmielewskeho – „Sloboda a jednota“. K tomuto úspechu prispel v nemalej miere aj kvalitný preklad autorovho článku z poľského do slovenského jazyka, na ktorom má zásluhu Mgr. Ondrej Marchevský, PhD., odborný asistent Katedry občianskej náuky Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity.

Mimoriadne oceňujeme záujem a erudovanosť autora a vydavateľa časopisu – Jozefa Starostu, ktorý vo svojom článku načrtol dôležitú otázku každodennej hodnotovej voľby medzi slobodou a jednotou v demokratickom zriadení. Poukázaním na aktuálne a pálčivé spoločenské problémy naznačil nielen zložitú tejto axiologickej dilemy, ale aj paradoxy, ktoré z nej vyplývajú. O tom, že má autor záujem aj naďalej viesť fundovaný a otvorený dialóg s adekvátnou dávkou kritického myslenia, svedčí jeho otvorený a nezodpovedaný záver, ktorý smeruje k hľadaniu demokratického konsenzu v otázke hodnôt – ich významu, podstaty a náplne.

S potešením konštatujeme, že sa slovenská enkláva aj týmto spôsobom, prostredníctvom nezávislého časopisu vydávaného vo Vancouveri (Britská Kolumbia, Kanada), úspešne usiluje o vzájomné hľadanie tých hodnôt, ktoré ľudí spájajú a zjednocujú.

Napokon – život v cudzine, ďaleko od domova, je rovnako jednou z dôležitých životných volieb, s ktorou sa musia viacerí Slováci vedieť vysporiadať, obzvlášť v súčasnej dobe.

Inštitút politológie týmto vyjadruje svoje srdečné poďakovanie spomenutým autorom, ako aj celému tímu redakčnej rady časopisu *Annales Scientia Politica*. Pánovi Jozefovi Starostovi a všetkým Slovákom – krajanom žijúcim v Kanade, ďakujeme za prejavovaný záujem o náš odborný časopis a jeho obsahovú náplň. Pevne veríme, že sa aj týmto spôsobom dokážeme spoločne podieľať na vzájomnom rozvoji našich medziľudských vzťahov, názorových postojov a hodnotových identít. Zároveň dúfame, že sa príspevky nášho časopisu stanú podnetom aj pre ďalších autorov, ktorí majú záujem o vedenie kvalitného a človeka obohacujúceho diškurzu. Všetkým spomenutým, ako aj všetkým čitateľom a záujemcom o náš časopis, prajeme veľa osobných ako aj pracovných úspechov.